

P20

1962

IRODALOM
MŰVÉSZET
KRITIKA

PALÓCFÖLD

PALÓCFÖLD

NÓGRÁDI ÍRÓK ÉS MŰVÉSZEK ANTOLÓGIÁJA

1962

SALGÓTARJÁN

PALÓCFÖLD

NÓGRÁDI IRÓK ES MŰVESZEK ANTOLOGIAJA

KIADJA:

A NOGRAD MEGYEI TANÁCS VB MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA

Felelős kiadó:

NEMETH LÁSZLÓ

Felelős szerkesztő:

CSIZMADIA GÉZA

A borítólapon:

id. SZABÓ ISTVÁN: BÁNYÁSZFEJ

GERELYES ENDRE:

NÉVNAP

A keskeny járda mellett sóder sárga hegylánc tornyosul, belsejéből, félig eltemetve, dróttal összemarkolt betongerendák merednek. Hosszú tehervonat ovakodik az állomás felé, meg-megzökkenő kerekei ökölnyi kavicsokat ropogatnak. Odább még csupasz téglafalak nagy négyzetei vöröslenek, robusztus meztelenségük mellett törekeny állvány áldogál. A nap, füst és korom hintázó fellegén tör át, a levegőből ragacsos mocsok tapad az izzadt emberi bőrre. Július huszonnyolcadika van.

— Siessetek! — taszigálja a fecsegő fiatal társaságot egy zömök, rövidhajú, fekete fiú. — Miért másztok? Siessetek!

A ruganyos méltósággal lépegető szemüveges rácsodálkozik.

— Miért siessünk? Nálad hány óra, Pali?

— Nálam negyed öt múlt.

A harmadik férfiú, aki fehér gladióluszcokrot cipel, órájára tekint.

— Nahát akkor, Géza fiam — mondja végtelen jóindulattal a szemüveges — akkor kérdem: miért siessünk?

Géza értetlenül mered rá.

— Mivel négyre hívtak, nem?

— Tehát éppen jókor érkezünk.

A kislány, aki közöttük szaporázza a lépést, nevetni kezd.

— Nagy számár vagy, Gézu! Olgi néniék tudják, hogy egy kicsit késünk. Így szokás.

— Aha! — mondja Géza, és bosszúsán rugdalja szét a járdára gördülő kavicsokat. — Te is érted, Pali?

— Én nagyon, — nevetgél a gladióluszos, és szeme fürgén cikázik ide-oda — jó szokás ez, te! Holnap csak hétre megyünk, érted? És ha az öreg elkezd morgolódni, hogy „Hol a jóégbe vótatok nyüvesek?“, megkérdezzük: mondja csak, Béla bácsi: mikorra várt bennünket ide, a csiszolóba? — „Mikorra? Hát hatra!”

— Nohát látja, akkor éppen jókor jöttünk!

Győző lapos szemvillanást küld feléjük, s gögösen rejtezik szemüvege mögé.

— Hülyék! — gondolja megbánva. — Ahelyett, hogy tanulnának!

Az összecsapás eldőlt, s Géza szelíd terrorsítja az iramot, valami kellemetlen érzés fészkelte belé, valami nem tetszik neki, bár aligha tudná pontosan megnevezni, hogy tulajdonképpen micsoda.

— Gyerekek! — nyugtalanodik Pali s kezében tanácstalanul csüng a gladiólusz — tényleg odaadjuk?

Géza ránéz a Zsuzsa kezében lapító kis csomagra.

— Miért ne adnánk oda? Zsuzsa négy napig hímezgette, mi az, hogy odaadjuk! Mint a pinty!

— Nahát azért... ne haragudj, névnapra egy izét... egy női nadrágot...

— Egy icipici kis játékbugyit — robban ki Zsuzsa —, mi ebben az illetlenség, te hólyag? Márti mindig rendetlen volt, és szerteszéjjel szórta a holmiját, és a táborban felvittük az egyik... nadrágját a fára. Láttad volna, milyen keserves képpel mászott utána!

— Én nem tudom. Csak nem haragszanak meg még jobban?

Gyöző, ajkán álmatag mosollyal pillant a tételődő, izguló Palira, akiért Márti szülei aligha rajonganak, és megkerdi.

— Sose' voltál még náluk?

Pali nyomott kedélyállapotban mered maga elé, a fejét rázogatja, mert zavaros, nehezen rendbeszedhető érzések láncolják körül. Márti gyakran pityereg és panaszkodik, tiltják a találkozásoktól, olyanokat mondogatnak neki, hogy „még oly fiatal vagy, picim”, „és ne falazd el magad”, meg „mekora csacsiságot csinálsz, majd rájössz később”. Sőt két alkalommal, egy-egy rosszabb séta miatt már pont is kapott szegényke, s ha erre gondol, düh markolássza a szívét. Most azonban őt is meghívták Márti névnapjára, s ez a meghívás után a be'egyezést, az örök békét jelzi. Pali szeretne nagyon-nagyon illedelmesen visekedni, igyekszik bizalomgerjesztően, s hálásan nézni, szeretné egy alázatos, önmagát is bíráló mozdulattal magához karolni Márti egész családját.

— Szóval odaadjuk?

— Mi az, hogy odaadjuk, fiú! — Géza szerencsésnek véli az ötletet, szerinte ez föloldja az esetleg megie'vő feszültséget. — Egy csapásra meghódítom a mama szívét, úgy bevágódsz, hogy még kulcsot is kapsz a lakáshoz!

— Fene se tudja...

Zsuzsa beszökdécel a masszív, régi lépcsőházba, s onnan kiabál rájuk:

— Reszketsz, Kékszakál? Befelé!

— x —

A z impozáns, dús csipkefüggönyök szorgosan szűrik a napot: a szobában langyos félhomály honol. A mozdíthatatlan méltóságú szekrény precíz könyvsorai katonás tekintettel méregetik a nagy porcelánvázában szerénykedő gladióluszokat. Palit, valahányszor a vázára pillant, előnti a hálás reménység. Ajándékát im annyira megbecsülik, hogy a szép szoba legszebb vazájába tette Márti mamája. Békés tekintettel nézegeti a könyveket, nem szeretne mohónak, vagy bizalmaskodónak látszani, alig-alig pillant Mártira, a mamát szemügyre sem meri venni. Márti, a kreobőrű kis ünnepe'lt, serényen sürog-forog, amint észreveszi, hogy valamelyik csésze tartalma tetemesen megcsappant, lecsap, mint egy dundi kis héja. Ideges szaporasággal töltögeti a csészéket, komoran vezekel. Amikor — vagy húsz perce — felberregett a csengő, zaklatott vidámsággal rohant ajtót nyitni, s meglátva az ott álldogáló, tanácstalan négy cimborát, különösen pedig a pirosfülű, fehérvirágos Palit, felkiáltott. Azt kiabálta: Szia! Valamit kellett kiáltania, s mindenekelőtt ez a szó to'ult a nyelvére, mert kedvességet, örömet és izgalmat sugárzott, és ők megérez'ék a buta kis köszönés sokszólamúságát. Mamája tekintete azonban végigperzselte a hátát, és Márti rádöb'ent, óriásit vé'tett „házikisasszonyi” pozíciója ellen. Megijedt, és nagyon szomorú lett, hisz' tudva-tudja, hogy minden nemtetsző szó és mozdulat a Palit pozíciójára sújt, aki mama szerint „megmérgezi” Mártit. Ezért most kellettlen illemtudással mozog és járja a kakaós kanoszá't.

— Tessék Gyöző — emeli a kannát, és rettenetesen visszataszító'nak érzi minden szavát és gesztusát —, parancsolj kakaót!

Gyöző parányit biccent és hódoló, egyben szövetségkötő szándékkal tekint rá.

— Köszönöm, Mártika. Nagyon-nagyon kedves vagy.

A feszes tartású, dekoratív mama mosolygó elismeréssel szemléli Gyözőt. Öletét, s a meghívás kérdésében tanúsított enyhe erőszakosságát helyesnek és végtelenül szerencsésnek tartja. Gyöző minden apró moccanásán átsüt a modor és jólneveltség elegáns biztonsága és impozáns nyugalma. És e disztíngvált fiatalember füle hallatára kialakította Márti azt az ocsmány, stupid jasz-köszöntést! Márti nagy hibát vétett, ám esetleg most észbekap, hisz összehasonlíthatja Gyözőt, és ezt a Palit, vagy kicsodát, világosan felismerheti, kicsoda különbség feszül közöttük között. Igazat szólva, mindeddig roppant elégedett. Valóban zseniális indítást volt annak a szerencsétlen virágsokornak megbecsülő elhelyezése, ez eltünteti az elfogultság látszatát is. Elégedetten konstatálja, hogy a légkör hófoka, s a visekedés enyhe feszessége is a terveibe vág. Ezeket a vadócokat félelemmel tölti el a környezet, csendesesen ülnek, beszélgetni is alig-alig mernek, egyszóval

kellően megilletődtek a család kiegyensúlyozottan magasztos lakhelyén. Szinte túlságosan csendesek is, gondolja gúnyos szájalommal, s néhány rutinos mondatral — amely egyben saját erkölcsi és szellemi fölényét is hangsúlyozza — pezsegetni kezdi a beszélgetés ülepedő állóvizét.

— Nagyon kedves, hogy nem feledkeztek meg az én Mártikámról.

Gézának tetszik a szmirnás, szép lakás, tetszik az első „komoly vizi” s valami nagyon távoli, platói módon, tetszik a szép asszony is.

— Ó, igazán igyekeztünk tessék elhinni, de hát Márti annyit nyüzsög, hogy lehetetlen elfeledkezni róla.

A lányok nevetgélnek, hisz' értik a mondat suta, simogató hangsúlyát, a mama arcáról azonban nagyon halvány mosoly világlik. Szemszögletéből aiaoposan szemügyre veszi ezt a fekete fiút, akiről Zsuzsa mamája — jó barátnöje — már annyit panaszkodott. Szemügyre veszi, s enyhe nyugtalanság kél szívében. A bemutatkozásnál nem csókolt kezét, hagyján, mostanában egyre kevésbé szokás. Túlságosan fesztelenül mozog, sokkal szabadosabb, mint a többiek. Valami titánoskodást, csakazértist sejt benne, s ez aggodalommal vegyes érzelmeket fakaszt érzelmeiben. Azután meg miféle megjegyzés az, hogy „nyüzsög”? Mártika soha sem kerülhet abba a helyzetbe, hogy „nyüzsögnie” kelljen, s ezt jó lesz a fiatalember szíves tudomására hozni. Az asztal alá pillant, és örömmel látja, hogy az ellenszenves Géza kék szövetrohájához barna cipőt húzott. Géza észreveszi a vizslató pillantást, s akaratlanul a széke alá rántja a lábát. A mama örül első diadalának, és lelkesülten támadásba lendül.

— Hallottam, Győzőke, szép diadalt arattál délelőtt. Mártika — fordult Pali felé — oly lelkesen beszélt erről az ebédnél!

Pali szaporán pislog. Belekapaszkodik a széke, fájdalmasan mosolyog. Márti mamája megszóllította, beszélt vele, s ez olyan jó! Ám amit mond, az iszonyatos. Márti árulásra készül?

A kislány, aki mindaddig remélte, hogy a mama valóban csak a régi ismeretség miatt követelte Győző meghívását, megütközve tiltakozik.

— Hát egyszerűen azt mondtam, hogy Győző megnyerte a nyolcszázat, és kész!

Pali kebeléről mászás malomkő hengeredik, egyben megérzi, itt a pillanat, hogy bebizonyítsa, nem győtri beteges féltékenysége, és nem óhajtja „elfalazni” a kislányt.

— Nagyon szép verseny volt, az biztos. Tetszik tudni, Győző nagyon jól helyezkedett, és nagy finist futott. Persze, jobban is hajthatott volna.

— Persze, hogy hajthatott volna, — kontrázik Géza, és heves fejmozdulatai szerteszté zilálják rövid haját — csak hát félt a nagymenőktől. Igen, Győző túlságosan is tekintélytisztelő.

— No, édes istenem — a mama fagyos és gracióz mozdulatot tesz, az a fontos, hogy győzött, igaz, kedves...

— Géza — Zsuzsa látva a csírázó ellenszenvet, ijedten segít — Géza a neve, Olgi néni.

— Szóval, kedves Géza. Nomen est omen. Ugye?

Géza nem is sejtí, hogy az asszony szándékosan feledte el a nevét, ezért jóindulattal válaszol:

— Nem tudom. Nem tudok latinul.

A mama, mivel eszébe sem villan, hogy Géza nem szégyenkezik hiányos latin tudása miatt, újabb nagyszerű győzelmet könyvel el. Sőt, vérszemet kap, s elhatározza, hogy nemcsak a Márti — Pali vonalon támad. Gézát is szétzúzza, s így szörnyű hipnózisától egy csapásra megszabadítja Zsuzsát is.

— Amit a tekintélyről mondtott az előbb, kedves fiam, megengedi, hogy így szólítsam, azt hiszem, abban sincs igaza. A tekintélytisztelet, higgye el, bölcs dolog. Iránytű. Az ember könnyen, eligazodhat így a világban. De hát maga még túl fiatal, tapasztalatlan. Majd húsz év múltán, ugye?

Géza szeme harcrakészen villan, vidám harciassággal moco-rog a székén, boldog, hogy vitatkozhat, véleményét cserélhet egy okos emberrel, boldog, hogy ellenvéleménye van, s reméli, hogy megnyeri a mama tetszését, főként Paliék miatt. Bizalma egyszerre magasba szökken, titokban korholja előítéleteit, görcsös bizalmatlanságát, mely idejővet emészette Tüzesen ellentmond.

— Nem tudom, könnyebb-e így eligazodni? Tetszik tudni, talán nehezebb is.

En egyáltalán nem hiszem, hogy mindenfajta tekintélyt, csak azért, mert valami-
képpen az lett, egyszerre tisztelni is kell!

Zsuzsa csitító pillantásokat vet Gézára, ő érzi, egész másról van szó! A ma-
ma jeges mosollyal emeli föl az odadobott kesztyűt, s elhatározza, most már kö-
nyörtelen harcba indul lánya boldogságáért! Kitűnő emberismerőnek tartja ma-
gát, s világosan látja, hogy Márti és Zsuzsa semmiben sem hívó, nihilista, nagy-
képű suhancok hálójába került. Végtelenül aggasztó, amit ez a siheder fecseg
a tekintélyről, ám sokkal elviselhetősebb, hogy a tojáshéj még a hátán van,
s íme, itt, övele, a saját lakásában szembehelyezkedik!

Pali félve és bosszúsan figyeli a kezével hadonászó, előrehajló Gézát, ez a
számár állandóan vitatkozik, ellentmond, és mindennek a végére akar járni, de
miért éppen most, miért éppen itt? Márti megéri Pali vészjeleit, s villámgyors
mentőakciót szervez.

— Kérem a dobozt — kiabál közbe és szorgosan nevetgél — gyorsan adjátok
ide. Nekem hoztátok, nem?

— Nem! — kiabál Pali halálraváltan, és most már tudja, hogy baj lehet eb-
ből a bugyi-dologból — nem!

— De igen, — tépdési a zsinórt a hebeburgya Márti, mert valóban bizsergeti
a kíváncsiság —, de igenis nekem!

— Márti — tiltakozik Zsuzsi —, hagyd!

Győző arcán a szent tudatlanság verőfényes mosolya ragyog. Értetlen és cso-
dálkozó képet vág, kezét szétterjeszti.

— De hát valóban neki hoztátok, nem? Ha igen, miért nem adjátok oda?

A mama reménykedik és újfent jóságosan mosolyog. Úgy érzi, most, az aján-
dékozás kedves és megszokott aktusában talán visszakanyarodik ez a döccenő
névnap a régi, szép, verőfényes ünnepek hagyományához.

— Nos, Zsuzsám — kérni parányit felhúzott szemöldökkel —, ha ez a kis
pakosztos így erőszakoskodik?

Zsuzsa a fiúk felé sandít. Győző hátradőli, arca, mint a szikla, oly mozdulat-
lan. Pali csupa hazárdírozó izgalom, mert hátha, hátha; Géza viszont veszélyt
szimatol, csak éppen nem tudja, merről érkeznek? A vitrin cizellált ezüstjei jeges
hallgatásba burkolóznak, s a szép gobelin libái figyelve álldogálnak a tóparton.
Márti tépi, bontogatja a csomagot, a selyempapír sutorogva tiltakozik. Amint
leemeli a doboz fedelét, elsikítja magát, barna kis kezét arcára tapasztja, és han-
gosan nevet. A mama megtekinti az ajándékot, s visszatér támaszpontjára. Márti
két ujjá közé csippenti a játékbugyit, melyre Zsuzsa a nyaralás dátumát is ráhí-
mezte, s fölemeli a levegőbe. Mozdulatait végtelen csöndesség kíséri, az inkriminált
nadrágocska szégyenkezve fityeg a levegőben.

— Kedves — mondja a mama, szörnyűséges távolságból fixírozva az otrom-
bán ízléstelen és feltehetően erkölcstelen bandát. — Kié volt az ötlet?

— Tetszik tudni — makog szegény Pali —, azt gondoltuk...

A mama cigarettára gyújt, s a füsttel együtt ennek a normálisan még be-
szélni sem tudó nimandnak szánalmas dadogását is elhessenti. Most már világos,
hogy a veszély nagy. Ez a két, ki tudja honnan szalasztott alak megbolondította
a lányokat, megbolondította a névnapot is, megbolondítaná — ha ő tapodtat is
engedne — valamennyiük életét. Felborítaná és sárbatipornának minden ren-
dezettséget, fegyelmet és formaszépséget, amelyre pedig ő az életét tette, s ame-
lyet úgy védett és ápolgatott ebben az otthonban. Elég volt ebből a komédiából!

— Nem zongoráznátok egyet, kislányok? Tudjátok — emeli fel a hangját —,
tudjátok, hogy mindig így szoktuk, igaz? — A szoba egy csapásra hangversenye-
remmé alakul át. A csillár, amely mindeddig apró mozdulatokkal illette magát,
ijedten vigyázba áll. — Nos, Zsuzsám?

Zsuzsa jobbra-balra forgatja a fejecskéjét, nem óhajt besétálni az egérfogóba.
Különösen Géza előtt nem.

— Ó, tetszik tudni... én nem zongorázom valami fényesen.

— Ej, no. Hisz te oly nagy sikereket arattál — taktikázik a mama, azonos
alap megeremtésével kísérletezik, régi emlékeket idéz föl, s a szövetség összeko-
vácsolásán fáradoz —, emlékszel azokra a régi szép délutánokra?

— Nem szeret zongorázni! — Géza mosolytalan arccal nézi az asszonyt, mert

rajött, mi bosszantotta idejét. Egy pillanatig gyaszolva figyelte magát, csak nem féltékeny Győzöre? Holott akkor is az bántotta, hogy Győző és Zsuzsa tudnak valamit ketten és közösen, amit ő nem tud, s ez az asszony itt, éppen ezzel a közös, iszapos tudással taktikázik, ezzel akarja elfordítani Zsuzsát tőle. — Nem szeret, nem is tudott, csak robotolt szegényke ezzel a hangszerrel. Akkor pedig nincs értelme az egésznek. Igaz?

— Nem — csattan föl az agyoningerelt asszony. — Nem igaz! Szerintem ez hozzátartozik egy fiatal leány általános műveltségéhez!

Győző két apró, határozott főbicentéssel jelzi, hogy „de még mennyire”, s Géza, látva a bennfentes ostobaság e szemüveges megtestesülését, kötekedni óhajt.

— Tegyük fel — kezdi, s most már korántsem az összezapó véleménypengék csattogása gyönyörködteti —, tegyük fel, valaki nem jut zongorához. Tegyük fel, nekem lenne egy hügom, ő tehát sohasem juthatna el...

— Márti!

A kislány szepegeve iszkol a zongorához, s gyors, ideges mozdulatokkal kottárázik a kották között. Görcsösen mered a hangjegyekre, olykor félreüt, szisszen, parirozza a tévedését; és szégyenkezve dolgozik tovább. Győző hátrahanyatlik, s mintegy extázisban mered a gipszstukkós menyezetre.

— Kitűnő — mormogja kellő hangerővel —, a billentése is kitűnő!

A mama felriad, lelkét szégyen és harag dúlja, mert ha egyetlen pillantara is, de megzavarta ennek a barnacipősnek néhány pökhendi mondata. Egyetlen — igaz, csak egyetlen — pillanatig úgy érezte, Márti semmit sem halad, játéka szánalmas klímplirozás csupán. A kitűnő izlésű, képzett Győző azonban megreparálta roppanó önbizalmát, s újfent elhatározza: ha kell, odaláncolja gyermekét a hangszerhez, hisz' azokban a körökben, ahol — remélhetően — él majd, fontos, hogy ily vonatkozásban is jártas legyen!

— A művészi munka — mondja halk, érces hangon — a lélek kimunkálása, elsősorban szorgalom kérdése. Én Mártikámat gyakran alig tudom elzavarni a zongora mellől. Igaz, gyermekek?

Márti fakó arccal tanulmányozza a billentyűket, hisz' olyan szörnyű, a mama hazudik. E pillanatban vége a megalázó penzumnak, lecsusszan a székről, és földülten menekül az ördögi instrumentum mellől.

— x —

A papa a másik szobában ül és mellényét, hivatalos papírjait össze-vissza hamuzva, Csongort szipákol. Számlákat szignál, kitűnően halad, közérzete pompás. Roppantul szereti, ha csaknem szemlátomást zsugorodik a balkönyöke mellett emelkedő papíroszlop, s ha ugyanilyen mértékben növekszik a jobboldali halom. Ilyenkor megtalálja önmagát és élete mélyebb értelmét, erői megkétszereződnek, tekintete élessé válik, ilyenkor úgy érzi, alkot. Egy rubrikázott papírost fülöncsíp, két, nikotinos ujjával messzire eltart magától, mintegy madárólaltból tekint rá a zsákmányára lett vadász örömeivel nézegeti. Ereit villamosáram pezsgeti. Itt van hát a bűnös, a hibaobjektum, a kétezer forintos fölösleg kiváltója. Adatait újfent ellenőrzi. Kéjjel hanyatlik hátra, s arra gondol, milyen ujjongással fogadják majd, mekkora csodálattal adóznak majd intuitív nyomozóosztónének, amely beosztottjait legalább háromnapos, vadító, idegölő utánszámolástól óvta meg. Diadal és jogos büszkeség tölti el, produkciójáról szeretné tájékoztatni az „asszonyokat” is, és ha a felesége kevésbé méltányolja is eredményeit, ha mechanikus, komolytalan hivatalmunkának bélyegzi is azt, amit ő hivatásának érez, Márta bizonyára együtt örülne vele. Kettőt szippant, s a füstöt tempósan gomolygatja az asztal felett. Ebben a másodpercben az ajtón agresszív koppantás hallatszik, s pompás közérzete elszáll, mint egy csalóka látomás. Agya, megfosztva a murka narkózisától, hideg tárgyilagossággal sorolja teendőit. Igen, élettársa most adja föl a szendvicseket, neki tehát, pontosan tíz perc múlva, mintegy felbukkanva a családért vívott harc irdatlan közegéből, be kell látogatnia a szobába. Okos, fáradt arccal kell beszélgetnie a fiatalokkal, majd ugyanígy távoznia. Pokolba kívánja az egész circuszt. Egyáltalán — lázadzik gyáva szótlansággal — miért kell bemennie, s ha netán jól érezné magát, miért kell kijönnie ismét?

Avagy miért nem jöhet ki, midőn nejének munkatársai frenetikus narkózisról és bravúros gerinccsapolásra áradoznak? Leverten oltogatja a szutykos szivart, nosztalgikus pillantást vet elárvult számláira, nyakkendőt köt, kabátot ölt és indul befelé.

— x —

Az atya nyugodt léptekkel jó a szoba közepéig, magas, húsos termetét mintegy meggörnyeszti a gondok, bajusza alá tanácstalan mosolyt akaszt és megáll.

— Szívem — emelkedik ragyogó mosollyal a mama —, bemutatom Mártika kis barátait. Győzit ugyebár ismered. Ó... Géza, és itt pedig... nos, ő Mártika pillanatnyi kis partnere.

Pali, a „pillanatnyi kis partner” olyanféle érzésekkel küzd, mint a lovag, akit hűbéri eskű közben rúgtak fenéken. Szóval ő a pillanatnyi kis partner, akit el kell viselni, átvészelni, s amint erre mód nyílik kizuszkolni Márti szívéből, s a megzavart familia életéből! Ő, a „pillanatnyi kis partner”. Kezefog és bemutatkozik, szögletes mozdulatai miatt öngyilkos szeretne lenni, s gyűlölettel szemléli Győző bennfentes, elegáns meghajlását.

Mélyeséges csend honol az empir szekreter környékén. Márti szorongva várta apja színrelépését, s keservesen izgatott várakozása miatt sírni, zokogni szeretne. Apa, ha ők hárman, s különösen, ha ketten vannak itthon, hangos, a mellénye szivarhamus, sohasem beszél ostobaságokat, és sohasem ilyen gyomorfájós a hangja.

— Fiatalok — mondja az atya —, igen... Hja, húsz esztendő... — Valamennyien tanácstalanul állnak és bután lesekszenek, mit lehetne erre mondani? A „Pater familiás” fülét is megüti a csend, aggódik, hátha rosszul csinál valamit, és folytatja akcióját. — Amint elnézem ezt a kedves, üde baráti kört, amint elnézem, saját ifjúságomra gondolok. Az volt az igazi... húsz év... igen. — Géza ámulva pillant rá, összeszorítja a száját, nehogy nevetni kezdjen, olyan komikus és oly ostobán kínos az egész. — Emlékszem, egyszer, maturálás utáni nyáron... hej, hagyjuk! — A papa kicsit mosolyog, a lánya egészségére ürit egy kupica diólikórt és búcsúzik. — További kellemes szórakozást és... Engem szólít a kötelesség, sajnos, az élet prózai oldala, melyet önök még nem ismernek... Igen... Hát kedveseim... — E percben hálát ad a teremtőnek, hogy nem feledte el felesége kemény instrukcióit — ja igen! Győző fiam, gratulálok, hallottam, szép izé... produkciódat, hallottam. Nomen est omen, igaz? Hát máskor is lássuk ám, rosszcsont, és édesanyádnak kézcsokom, apádat ölelem, kedves fiam. És feltétlen, de feltétlen gyere máskor is...

Fejbólintással búcsúzik, a családi béke érdekében reméli, hogy távozásakor Heisenbergre hasonlít, aki elcsigázott fizikummal, ám töretlen erővel tér vissza az élet prózai oldalához.

Ők azonban valamennyien ottmaradnak. Zsuzsa gondosan mérlegeli, vajon Gábor bácsi teljesen szenilis-e. Pali porbasújtottan számlálgatja a szép, aranykeretes képeket, s arra gondol, hogy ettől az embertől várt férfias megértést és támogatást. Géza most már gátlástalanul mulat mindenben, s ezt nem is titkolja túlságosan, düh és diadal feszíti, mert most, ebben a pillanatban szabadult lavi-nanyi rossz érzésétől, most már tudja, nem ő tévedett, nem ő az elavult és ostoba nyikhaj, ezekkel az emberekkel van baj. A mama Gézára mered és riasztó biztonsággal érzi, hogy ennek a kefehájúnak nem imponál a szép lakás, a választékos modor, a fiatalok közé lebegő atya, ez csak áll, mint akinek a lába a parkettbe gyökerezett, áll és röhög, pedig talán parkettet is most látott először.

— Megszomjaztatok, Mártika — mondja rekedten, mert fojtogatja a sírós méreg, és össze kell szednie magát — készíts poharat, kicsim! — Márti a szekreter körül csörömpöl, s egyszerre csöndben csorogni kezd a könnye. A mama visszatér, felbontott sörösuvegeket hoz, s az asztalnál, mint egy kakadu, nevetni kezd.

— Ó, te kis füles! Hát borospohárból itatnád a vendégeiddel a sört?

Pali, akit szügyöndőfött a „pillanatnyi” jelző és Gyöző mennybemenetele, végleg megvadult Márty könnyeitől.

— Tessék csak hagyni. Így is nagyon finom lesz. Emlékeztek a galyai szalonnasütesre? A gyöngyösi verseny után? Az egész csapatnak négy mustáros pohara volt. És milyen jól esett a sör, igaz?

A mama megtorpan, természetét délcegre húzza, tekintetéből Tankréd hitvédő bátorsága villog, a két barbár felé.

— Ott, Galyatetőn mustáropohárból ihatták a sört! Nálunk másképp szokás!

A szobára vészes csönd borul. Márty csörömpölve szedegeti a poharakat, Pali égő füllel hallgat. Géza szánakozva nézi, bár most csaknem gyűlöli gyávasága és tanácsstalansága miatt. Amikor a kislány Gézához ér, a fiú megfogja saját boros poharát, teletölti sörrel és lehajtja. A Rocky Cellar vaskos szegélye ridegen koppan az asztalon. Márty tanácsstalanul áll, azután, hogy tegyen valamit, átvág a szobán és elhúzza a csipkefüggönyt. A tartókarikák csendes nyikorgással futnak a rézrúdon.

— Maguk — rezdül a mama kietlen hangja — régi barátok, ugye?

— Tetszik tudni — esdekel Gyöző szemüvege — mi tulajdonképpen csak az egyesületben... nemrég...

— Magukat kérdeztem!

Géza senkire sem néz. Ő most nem szólhat, hiszen félelmes azonossággal ismétlődött meg az a régi história, és ő, éppúgy, mint régebben Zsuzsáéknál, ő itt is a lázadás, a rontás és erkölcstelenség démonának szerepébe kényszerült, itt is rásütötték azokat a stigmákat, holott itt is, még tapasztalatlanul, kicsit gyermeke-sen, de ember módra, normálisan viselkedett, s cserébe mindössze ugyanennyit várt. Pali csupán egyetlen pillanatig tévovázik.

— Igen — mondja reménytelenül, de nagyon érthetően — mi régóta barátok vagyunk.

— Igen — a mama leplezetlen oldalpillantást vet az órára és Zsuzsa, mint aki a víz alól menekszik, bukkan fel a székről. Márty gyászosan pillog Palira, mindketten tudják, hogy a közeledés, a békekötés, a meghódolás tétova kísérlete csúfos kudarcot vallott, tudják, hogy ismét itt dörömböl az ajtón a hadi-állapot: a füllentés, a ritka és boldog séták, az itthoni szidások és pofonok kora. Tudják, ám, ha most ijedtek is, alig-alig sajnálják a dolgot.

Gyászmenetkét vonulnak az ajtóhoz. A papa kidugja fáradt, okos fejét a barlangjából, tekintetét böles lemondással hordozza végig az egybegyűlteken.

— Fiatalok — búcsúzik derús rezignációval — igen... sajnos... viszontlátásra...

A előszobában tanácsstalan kupacba tömörülnek, Zsuzsa Géza karjába kapaszkodik, szeretné, ha Márty értene ebből a gesztusból valamit. Szeretné megmondani, hogy vannak helyzetek, amikor a szidást és pofont vállalni kell! Elégedetlen, mert Márty túlságosan gyöngének, félénknek és befolyásolhatónak mutatkozott. És az is igaz, hogy Pali helyett Gézának kellett inni a borospohárból.

Az asszony ajkáról sóhaj lebben, homlokon csókolja Zsuzsát, és megsimítja a tévelygő báránka erős, kócos haját. Fellépni, gondolja tragikusan, azonnal közbelépni!

— Szervusz Zsuzsám! Megkérnélek, mondd meg anyukádnak, holnap felkeresem. Igen fontos ügyben.

Zsuzsa derúsen mosolyog Olgi néni foszforeszkáló szemei közé, valósággal dühbegurul az örömtől, tudja, ez az asszony azt szeretné, ha most elsápadna a félelemtől, holott ő azt már régesrég a háta mögé dobta.

— Feltétlen megmondom, Olgi néni. Kezét csókolom.

Az asszony Gyöző felé nyújtja a kezét, aki félreértve a mozdulatot, csókot lehell rá.

— Győzike — mondja a mama —, ha van kis időd, még maradj, jó? Néhány családi dolgot szeretnék...

A Család Öröme és Reménysége hálás hódolattal biccent és egy-kettő elkülönül a paradicsomból kiűzöttek sanyarú népétől.

A mama befelé indul, s egyszerre, mintegy mellékesen, természetesen csak úgy félvállal, visszafordul.

— Ja, igen. Maga — mondja Gézának — számos kérdésben bámulatos ön-állóságról tett tanulságot. Bizonyára emiatt hord sötétkék ruhához barna cipőt, igaz? Ha nem lenne ilyen önálló férfi, tanácsolnám, hogy vegyen fel mást. Így ugyanis izléstelen.

Géza komoly arccal megszemléli a cipőjét, s töpreng, hogyan történhetett, hogy nem is olyan régen szegényében rejtegette a kérdéses lábbelit.

— Köszönjük, Olgi néni — mondja Zsuzsa negédesen, és fittyet hány Géza tiltó szorításának, ezzel az elégtétellel tartozik önmagának — nem vehet más cipőt, nincsen szegénykének. Tessék elképzelni, nincsen másik cipője.

— Igen? Nos, akkor talán kevesebb vita a munkahelyen, kevesebb renitens eszrevétel, több tisztelet, tisztesebb beosztás.

— Ó Géza jól keres. Csak házat építenek, a szülei is, meg a bátyja is, meg ő is. Együtt. És ha kész, akkor odamegy a család, mi pedig majd ott lakunk a mostani lakásunkban. Csokolom, Olgi néni.

Kocognak lefelé a lépcsőn, elől Pali, összegyűrten és megtöppedve. Zsuzsa rápillant, megáll, és visszakiált:

— Márti, gyere velünk, akkora fagyaltot eszünk, idenézz!

Márti toporzékoló, csaknem dühödt kétségbeeséssel kérdi:

— Mama, mehetnek? Menni szeretnék!

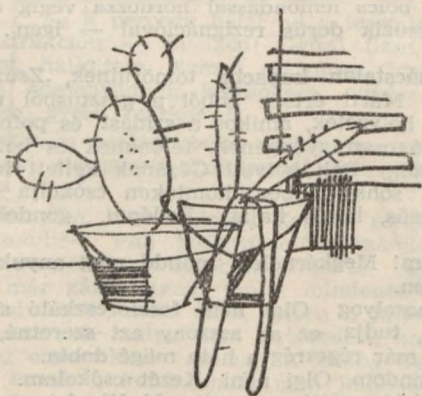
— Márti! — Az asszony elfehéredik a dühtől, azután egy pillanat alatt fölébe csendülnek Márti osztályfőnökének óvó szavai, az anya és nagylánya közt keletkező szakadéokra gondol, és más stratégiára vált. — Apádtól kéredzkedj!

— Apa! — kiált Márti és integet, hogy várjanak rá — apukám, elmehetek velük?

Az őszülő atya felüti fejét az asztalról, és mivel jól tudja, mit vár tőle hitvese, tagadó válaszra készül. Azután öröklégi ötlete támad és visszakiabál.

— Eredj. Mehetsz. Vacsora nyolckor, megértetted? Nem! $\frac{1}{2}$ 9-kor!

Márti izmos kis teste besüvölt az előszobába, kardigánt kap a vállára, elfut a megkövült Gyöző mellett, leszalad a lépcsőn és kiugrik a porszagú alkonyatba.

CZINKE FERENC DERKOVITS-DIJAS: CSAPLÓMUNKÁS

VIHAR BÉLA:

VÁLTOZÁS

Mikor az istenek
fényes trónjaikon
e harsány szót
hallják zengeni:
Élet —
felhahotáznak,
reng a kacaj.

A szilaj nevetés
nem szűnik
akkor sem körülöttük,
midőn az idő
süvítve kiáltja:
Halál.

De megborzong
a büszke tekintet,
és sziklahomlokukon
a félelem árnya sötétlik,
ha megdördül
felöttük az ítélet,
és századok zúgják
e szót:
Változás.

FELHŐK, SZÁZADOK

Felhők, vanagló felhők: a szél hadai dúlják,
s úgy tűnik, az alkotás gigászi szobrász-ujját
látom láza hevében: koponyák, csontmedencék
felbukkannak s letűnnek a habzó végtelenség
ezüstös tengerében, s a mélységből kiválva
szétnyílik egy lángoszlop, a vulkán tűzrózsájá.
Asszír istenkirálynő kitarja skarlát leplét,
karja madárrá válik, az ágyékából hegység,
majd lezuhan, s beléhull tátongó önmagába.
Aranyló gyertyafényben misét zengő közösség:
Loyola Ignác árnya magasba löki öklét;
s a bírák gyűrűjében karcsú, szikár eretnek —
feléje kigyószemek, izzó vasak merednek:
jajszóra nyílik torka, kiáltana és kinyúlík:
látom fején a kinok sugárzó koszorúit.

KÖRFELIRAT A SÁTÁN GYŰRÚJÉN

*Hibáidból kardot kovácsolok;
igazságod páncélját is felöltöm;
s megölellek, hogy megfojthassalak.*

CSENDÉLET DÉLUTÁNNAL

*Egy leány gyöngykezében
a pohár víz lángra gyúl:
kivirágzik a napfény.*

*A vonalak szólítják egymást.
A formák ölelkeznek.
A tárgyakban csókot
váltanak a színek.*

*A geometria: vágyódás.
Ami Szép: erotikus.*

RÉTI ZOLTÁN: CSONAKOK

AZ ÁRTATLAN

O-NAK AJÁNLOM...

A FŐUTCÁN

A főutcán levő fényképész üzletnek egy idő óta mindennapos látogatója volt Karl Waremann. Ot óra előtt pár perccel tűnt fel a város északi része felől, a Zagyvai rakodónál minden alkalommal átment az utca túlsó oldalára, és ott folytatta útját. Pontosan öt órakor belépett az üzletbe. A főutca járókelőinek elég volt megpillantani az egyenletes tempóban lépkedő Karl Waremannat ahhoz, hogy rájöhessenek, néhány perc múlva öt óra.

Karl Waremann nem volt katonás jelenség. A huszonhat év körüli, zárkózott arcú, hízásra hajlamos, középtermetű fiút pontossága, farzseb táján függő hatalmas oldalfegyvere, a zubbonyán levő két s-betű tette félelmetessé. Távozásának pontos idejét nem lehetett megállapítani, az esti légitámadás és az elsötétítés mindenkit bekergetett az utcáról. Egy biztos, hogy Karl Waremann sötétedés előtt sohasem lépett ki az üzletből.

Abban az időben a város több iskolájában német csapatok állomásoztak. Az egymást váltó egységek mintha láthatatlan jeleket rajzoltak volna a házakra, az utánuk következő egységek katonái csalhatatlan biztonsággal bejáratosak lettek a leányos házakba. Karl Waremann látogatásai azért keltettek a szükségesnél nagyobb feltűnést, mert Médiről, a fényképészüzlet fiatal tulajdonosnőjéről azt rebesgették, hogy zsidó. Biztosat senki sem tudott.

Sokan kíváncsiak voltak, mi történik az üzlet ajtaja mögött, miért cipeli el Karl Waremann minden látogatásra azt a dominókockákat rejtő fadobozt. Volt akit kíváncsisága odáig vitt, hogy belépett az üzletbe és rendelt egy igazolványképet. Ugyanolyan kielégítetlenül távozott, ahogy belépett. Egy mozdulatlanul üldögélő katonát látott, legfeljebb annyival tudott róla többet, hogy szőke, s láthatta Médit is, aki az ajtócsengő hangjára előbújik a hátsó helyiségből, s ugyanolyan derűsen áll a megrendelő rendelkezésére, mint tavaly, vagy tavalyelőtt, mindig, amióta csak a városban ismerték.

AZ ÜZLETBEN

Médi megszokta, hogy az üzletét elkerülik. Nyugodtan otthon maradhatott volna, de nem akarta azt a látszatot kelteni, mintha belenyugodott volna sorsának előre látható alakulásába. Pedig már akkor mindent tudott, amikor elvált a férjétől, aki hatévi házasság után azt bizonygatta neki, nem azért költözik el, mintha félne. Nem. Arról van szó, nincs értelme a házasságot fenntartani, ha érzelmi alapjai megszűntek. Minden körülmények között ez a lehető legbecsületesebb eljárás! Médi szó nélkül elengedte. Azóta élte magányos életét, kétségbeesetten bízva, abban a tényben, hogy a halóság nem vonja be működési engedélyét, s addig nincs baj, amíg az üzletet ki lehet nyitni, hiszen az apjának, sőt, a nagyszüleinek is ez jelentette a biztenságot, s ha egy nap nem nyitna ki, önként mondana le arról a jogról, amely őt azokhoz tartozónak ismerte el, akiket nem üldöztek. Persze a megrendelők teljesen elmaradtak.

A harminckét éves érett szépség semmit nem örökölt tíz éve halott apja védelmet jelentő keresztényi anatómiájából, talán éppen azért nem, mert annak idején, még az első világháború előtt apja inasként kezdte a fényképészüzletben.

így lett segéd, majd a tulajdonos leányának a férje, s később tulajdonos, akár csak Médi férje, aki most megfutamodott. Mintha a múlt meg akarta volna ismétetni önmagát, ezúttal sokkal nehezebb körülményeket teremtve. Médi inkább az anyja alkatát örökölte, akit bujtatni kényszerült.

Egy délután megszólalt az ajtó feletti kis csengő, s Karl Waremann lépett az üzletbe. Fagyos rémület áradt szét Médi testében. Az első pillanatban azt hitte, érte jönnek. Csakhamar kiderült, hogy a katona fényképet akar csináltatni. Médi bevezette a függönnyel elkerített műteremrészebe.

Karl Waremannak az volt a kívánsága, hogy a kép sapka és zubbony nélkül ábrázolja. A szokásos katonaképpel hamar elkészült: miközben az asszony a háttérrel átrendezte, a katona levette zubbonyát és kiderült, hogy alatta közönséges civil ing húzódik meg. Médi számára megdöbbenő volt a változás! A fényképezőgép lencséjén keresztül egy jámbor arcú, tűnődő tekintetű fiatalember nézett vissza rá, olyan fiatalember, akiből — emlékezete szerint — a tánciskolák majomszigete, futballmeccsek hallgatag tömege, s a biliárdasztalok kitartó, de tehetéstelen játékosai tevődnek össze. A kettősséget csak fokozta a lámpákból aradó vakító fény!

Karl Waremann megérezhetett valamit, mert miközben felöltötte félelmetes külsejét, zavartan morogta: elege van a katonaképekből!

Mielőtt eltávozott volna, udvariasan megkérdezte Médit: elvállalná-e a katonafogászat röntgenfilmjeinek az előhívását. Most rendezték be a fogását, a filmek előhívásához nincs felszerelésük, már járt a másik két fényképezésnél, de azok annyira tele vannak munkával, hogy szerinte nincs biztosítva a felvételek gyors és pontos elkészítése. A katonai parancsnokság természetesen a rendelkezéseknek megfelelően készpénzben fizet

Az ajánlat felébresztette Médi gyanakvását. Úgy érezte, ez volt Karl Waremann idejövételének igazi célja, s ki tudhatja, e mögött, a szándékok milyen hosszu sora húzódik meg! Persze szüksége volt a pénzre, s ha félve és gyanakodva is, igent mondott. Karl Waremann udvariasan megdicsérte német tudását, azzal eltávozott. Médi félelme az elkövetkező napokban kezdett oldódni, amikor is szinte menetrendszerű pontossággal megszólalt az ajtó fölé szerelt kis csengő pontosan öt órakor Karl Waremann belépett az üzletbe, mindig ugyanazzal a bók-nak is beillő kifejezéssel a pultra helyezte a kazettákat tartalmazó fadobozt, s engedélyt kért, hogy megvárhassa a filmek elkészülését, azzal leült, sapkáját maga mellé téve rágyújtott, s néhány pillanat elegendő volt hozzá, hogy alakja személytelenné váljon az üzlet félhomályában.

A KÖZELEDÉS

Néhány nap múlva elkészültek a Karl Waremannról ábrázoló fényképek. Médi igen gondosan hívta elő őket, s annyi fénypróbát csinált, mint valami esküvői képhez. Karl Waremann meg volt elégedve a munkával. Hosszan nézte a civil képet, s magyarázatként hozzáfűzte: egy bajtársa a napokban Lengyelországba utazik, el szeretné küldeni valakinek, aki talán már nem is él... Médi úgy látta, hogy miközben Karl Waremann gondosan összetépi a negatívokat és szemétkosárba dobja, arcán a hiábavaló bánat és szomorúság tüze lobog fel. Majd, mint aki gyöngeségét szeretné palástolni, szájszögletében cinikus mosoly jelent meg.

— Bocsanatot. Még be sem mutatkoztam. Karl Waremann — mondta és fejével biccentett.

— Médi... — válaszolta az asszony, azután tette hozzá: — Keszler Pálné.

Karl Waremann a szokásos módon elfoglalta a helyét, Médi magára zárta a sötétkamra ajtaját és dolgozni kezdett. Próbálta megfejteni, mi az, ami a háború és egyenruha dacára, ebben a fiúban azonos vele! Meg akarta érteni Karl Waremannról, s nem vette észre azokat a csapdákat, amelyeket a saját gyengesége állított a megértés útjába.

Ettől kezdve kettős életet élt. Az egyik a magányosság és a félelem homokórájában pergett, a másik az alatt a néhány pillanatnak tűnő óra alatt vágatott,

amikor Karl Waremann a fényképészületben tartózkodott. Alig beszéltek, Médi az idő nagy részét a sütőkamrában töltötte, csak mikor a filmeket szárogatta, akkor váltottak a behajtott ajtón keresztül néhány szót. Hosszú idő telt el, míg Medi össze tudta állítani magában a részleteket: Karl Waremann a háború előtt egyetemre járt, orvosnak készült. A háború kitörése után bevonult, majd később Lengyelországba vezényelték. Az egyik koncentrációs táborban beleszeretett egy lengyel leányba, mikor kiderült, büntetésből Magyarországra vezényelték. Kis sebesülést szerzett a Kárpátokban, hátrahozták, ittragadt a kórházban. Médinek eszébe sem jutott kételkedni a történet valódiságában. Az a tény, hogy Karl Waremann kerülte a részletes vallomást, s Médinek magának kellett összeállítani a mozaikok tört darabjait, egyfajta szerelmi vallomásnak tekintette. Tetszett neki a fiú tartózkodása. Finom női ösztönével megérezte, hogyan tornyosulnak fel Karl Waremannban a vágyakozás felhői, s tudta, szótlanúsága csak késleltetheti a zivatart. Tehetett volna ellene és mégse tett. Anyjának sohasem mesélt különös látogatójáról, büntudatot érzett emiatt, néha arra gondol, ezzel nemcsak a maga sorsát kockáztatja, hanem az anyját is! Ez annál súlyosabb teherként nehezedett a gondolataira, mennél közelebbinek tűnt az a pillanat, amikor átrohan felettük a háború magva, a front.

Csendes estéken nagyon messziről hallani lehetett a városban az ágyúk egybefolyt morajlását.

A KÓRHÁZBAN

Kétheti nyugta összegyűlt, amikor Médi elhatározta, hogy megpróbálkozik a beváltásával. Egy délelőtt bezárta az üzletet és elment a német katonakórházba. A kórházat a Vámórlaktanya öreg épületeiben rendezték be. Az asszony sokáig állt a közeli sarkon, a kapu előtt posztoló őrszemet figyelte, s a kerítésen belül folyó nvüzsöget. Sárgára festett és terepszínű mentőautók hordták a sebesülteket. Végre elszánta magát, miután útbaigazítást kért az őrszemtől, és az épület felé haladt, a hátán érezte a poszt gyanakvó tekintetét, megbánva, hogy személyesen jött ide, de már késő volt.

A gazdasági hivatalban a szemüveges kövér őrmester hiánytalanul kifizette az összeget, Médi az elmúlt napok szűkös viszonyaihoz képest gazdagnak érezte magát, és sokkal derűsebbnek látta a jövőt. Miközben kifelé haladt az épületből, a folyosón összetalálkozott Tarbay Elemérrel, a fogorvossal. Tarbay, hogy elkerülje a bevonulást, munkát vállalt a katonafogászatban. A középkorú, ódivatú eleganciával öltözködő férfi valaha sokszor betért a fényképészületbe, lehetőleg olyankor, amikor biztos volt abban, hogy egyedül találja az asszonyt. Most zavartan és hitelenkedve nézett Médire.

— Médike! Maga... mit keres itt!

— Egy csekket váltottam be. Én hívom elő a filmeket...

Tarbay körülmélt a folyosón, s bár meggyőződhetett róla, hogy üres, úgy tett, mint akinek sürgős a dolga.

— Igazán... Nagyon örülök — mondta kapkodva. — Hallatlan milyen bátor asszony... Hívja kissé világosabbra. Viszlát.

Médi nem engedte elmenni.

— Mondja doktorkám... — szólt utána. — Nem ismeri véletlenül Karl Waremann? Itt dolgozik a fogászatban.

Tarbay kellenlenül jött vissza a lépcsőről és fojtott hangon mondta:

— Hogyne ismerném Médike. Az őrnagy asszisztense! Nagyon vigyázzon! A múltkor azt kérdezte tőlem, hogy maga... nem zsidó-e!

— Maga mit válaszolt? — kérdezte az asszony.

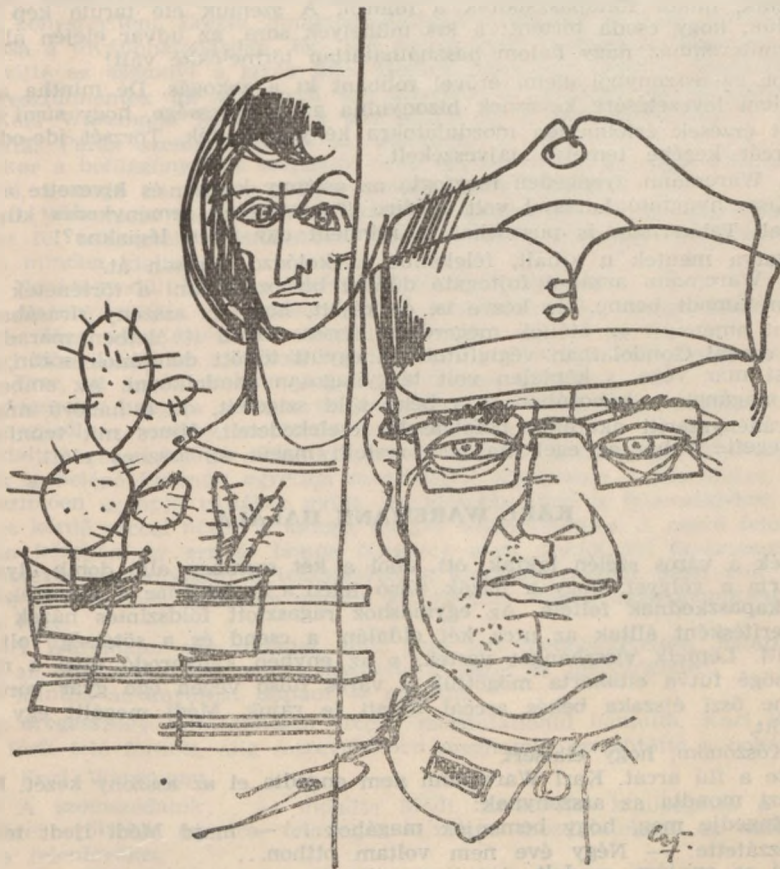
— Megesküdtem, hogy nem... Égre-földre esküdöztem! Nagyon vigyázzon, ezek itt mindent tudnak... Elnézést, várnak...

Elrohant.

A SORSDÖNTŐ DÉLUTÁN

Ez a délután fagyos hangulatban telt el. Mintha ólomsúlyok fogták volna vissza Médi karjait. Csalódottan vette tudomásul, hogy a lelkesedés, amely munka közben meglátogatta — elillant. Azon töprengett, vajon most már mindig így lesz? Unalmasan, gépiesen fogja végezni?

Karl Waremann megérezte, hogy valami nincs rendben. Egész este hallgatott. A szokásos udvarias bókot is magábafojtotta. Sejtelve sem volt róla, mi lehet az oka az asszony fagyos hangulatának, mitől lett egyszerre annyira reménytelen. A filmek kilenc óra körül lettek szárazak, éppen indulni akartak, mikor megszólaltak a szirénák, Karl Waremann azt ajánlotta, hogy várják meg a légiriadó végét és azután induljanak haza.

A hátsó ajtón kimentek az udvarra. A hosszú, hegy felé futó udvar két oldalán, a rozoga épületekben kis műhelyek álltak, lakatos, kárpitos, cipész és asztalosműhelyek, a vaspántokkal lezárt ajtókon fényes, fekete lakatok figyettek. Az udvar végében letelepedtek az asztalos fészere alá, a kátránypapír tető megvédi őket a légelhárítók repeszeitől.

Szótlatlanul és mozdulatlanul ültek.

A gépek a város körüli völgyekben meghúzódó gyárakat keresték. A koromsötét eget egyre erősödő félelmetes brummogás töltötte be, kezdetben csak az ugató gépágyú szaggatott sorozatai csatlakoztak, később a terhüktől megszabadult gépek megkönnyebbült bögését zuhanó bombák idegtépő sivitása és hatalmas detonációk egészítették ki. Most már egyfolytában világos volt az ég, és reszketett a föld. Egyszer csak hintázni kezdett alattuk a talaj, nappali világosság támadt, úgy látták, mintha az oldalt álló ház tűzfalában a téglák megúvva a malter rabsgát, nyüzsgöve életre keltek volna, s a földöntúli sóhajítás nyomán repkedő tégladarabok zápora kezdett kopogni a félrebillent kátránytetőn.

Annyi idejük se maradt, hogy felfogják a pillanat történetét.

Karl Waremann egy rántással maga mellé húzta az asszonyt, kétségbeesett erőfeszítéssel tuszkolta a fészert alatt levő deszkapiramis alá.

Hosszú ideig feküdtek így, látszólag élettelen mozdulatlanságban, már csak néhány, elkésett távoli robbanás, és a hirtelen harciaszá váló gépágyúsorozatok hallatszottak, mikor föltápaszkodtak a földről. A szemük elé táruló kép megértette velük, hogy csoda történt: a kis műhelyek sora, az udvar elején álló földszintes műteremház nagy halom használhatatlan törmelékké vált!

Ekkor az asszonyból elemi erővel robbant ki a zokogás. De mintha az elkésett félelem levezetésére kevésnek bizonyulna az a képessége, hogy sírni tud, az összegyűlt érzések értelmetlen mozdulatokra kényszerítették. Törzsét ide-oda himbálva, arcát kezébe temetve jajveszékelt.

Karl Waremann gyengéden megfogta az asszony karját, és kivezette a romok közül. Keze nyugtató hatással volt Médire. Tekintetében reménykedés küszködött a bánattal. Talán nem is pusztíthat el mindent egy ilyen légiakna?!

Hallgatva mentek a kihalt, félelembe burkolódzó városon át.

Karl Waremann azzal a fojtogató dühvel birkózott, ami a történetek megértése után támadt benne. Ha késve is, de rájött, hogy az asszony sírásában több van, mint amennyit az átélték megérdemelnének. Végül is életben maradtak: ez az igazi csoda! Gondolatban végigfutott az együtt töltött délutánok során, amelynek most már vége, s képtelen volt tárgyilagosan gondolkozni. Az ember megteremtí magának a háborúban is a béke zöld szigeteit, de a háború mindenütt utoléri, rákényszeríti akaratát, befolyásolja cselekedeteit. Nincs mit tenni ellene! Megfenyegette volna az eget, ha nem restelli magát az asszony előtt.

KARL WAREMANN HALÁLA

Médiék a város szélén laktak, ott, ahol a két szemben álló domb olyan szorosra zárja a völgyet, hogy a házak túlsó felén a kertek már a meredek domboldalra kapaszkodnak felfelé. Az egymáshoz ragasztott földszintes házak hallgatógátóként álltak az utca két oldalán, a csend és a sötétség volt az úr mindenütt. Lépteik visszhangot vertek, s az enyhén kanyarodó utca a meredek domb mögé futva eltakarta mögöttük a város túlsó végén égő gyár vörös egét. Az enyhe őszi éjszaka békés arccal nézett le rájuk. Médi megállt egy vedlett kapu előtt.

— Köszönöm, hogy elkísért.

Nézte a fiú arcát, Karl Waremann nem engedte el az asszony kezét. Egy idő múlva azt mondta az asszonynak:

— Engedje meg, hogy bemenjek magához... — majd Médi ijedt tekintetét látva hozzátette: — Négy éve nem voltam otthon...

Médi az anyjára gondolt. Azt is megtiltotta neki, hogy kinézzen az ablakon, vagy bárkinek ajtót nyisson, s létezéséről a közvetlen szomszédokon kívül senki sem tud. Bizonyára fent van még és aggódva várja. Szinte maga előtt látta, amint az asztalnál ül és azt mondja: jobb lenne, ha elmennék oda, ahova a többiek, mielőtt bajt hozok rád...

Médi összeszedte magát és biztatóan mosolygott a fiúra.

— Legközelebb... suttopta. — Igazán nem készültem vendégfogadásra.

Szerette volna elhíttetni, sőt, kacéran alájátszott szavainak, de érezte, hogy **nem megy**. Karl Waremann bosszantotta az asszony makacssága.

— Most már maga is tudja, mennyire bizonytalan tud lenni a legközelebb! — mondta határozottan.

Fellépett a lépcsőre, lenyomta a bezárt ajtó kilincset. Médi szorosan mellé húzódott, kutatóan nézett a fiú arcába, csodálkozva szemlélte a változást, amely az elmúlt néhány perc alatt végbement. Karl Waremann tekintetéből gőg és követelés sugárzott.

— Legyen jó fiú — suttogta simogatva. — Nagyon késő van... Holnap eljön, én egész nap várni fogom magát...

Azután mégis a fiú nyitott tenyerébe tette a kanukulcsot.

Karl Waremann előrement, a sötét kapu alatt kedélyesen húzta magához az asszonyt. Médi odaadón simult hozzá, próbálta visszatartani, ölelő karjával megállásra kényszeríteni. Érezte, mindenre hajlandó lenne itt, a kapu alatt, csak megállíthassa a továbbhaladásban. Egy idő múlva Karl Waremann könnyűszerrel magával vitte az asszonyt a lakás felé. Médiről lehámlott minden ellenállás.

Keresztülmentek az aknaszerű kis udvaron és beléptek az előszobába. Odabent Karl Waremann lecsatolta a derékszíját és a köpenyével együtt a fogásra akasztotta. Párás szemmel nézte az asszonyt.

Ekkor a befüggönyözött szobaajtó felől egyre erősebb recsegés vált hallhatóvá, a sípoló, berregő hangorkán mélyén rekedt hang beszélt.

Karl Waremann megdöbbenve nézett az asszonyra. Furesa nyugtalanító fény lobogott fel tekintetében, ismeretlen tüzek, amelyek félelemmel töltötték el Médit. Azután minden kialudt.

— Nem egyedül lakik? — kérdezte Karl Waremann.

— Az anyámmal... — mondta Médi kezeit tördelve, majd kapkodva hozzátette: — Meg néha átjön valamelyik szomszéd...

Karl Waremann az ajtó felé lépett. Médi a nyakába csimpszkodott:

— Erre, itt az én szobám... csak csendesesen drágám...

Az ígéretes hang, s a rossz színészkedés már hiábavalóknak tűnt, a fiú lefejtette magáról az asszony karját és benyitott az ajtón.

Oldalt a rádiókészülék előtt két ember guggolt, a fiatalabb Vágó vette észre elsőnek a belépő katonát, egyellen mozdulattal kikapcsola a készüléket, majd figyelmeztetően az apja vállához nyúlt. Az idősebb Vágó is fölemelkedett, megdöbben, és kérdő arccal nézett a katonára mögött belépő Médire. A csend felbresztette a szoba közepén az ernyős lámpa fénykora alatt szundító öregasszonyt. Médi nyolcvanéves anyja vizenyős tekintetével a katonára meredt, nem volt benne se félelem, se riadalom, tekintete mintha azt mondta volna: ugye mondtam, hogy ez lesz a vége.

Karl Waremann egy pillanat alatt úrrá lett meghökkenésén, határozott léptekkel az öregasszonyhoz ment, fölemelte a kezét és megcsókolta.

— Mintha az anyámat látnám — mondta.

Az öregasszony kifejezéstelen arccal, mozdulatlanul bámulta. Karl Waremann a két férfi felé fordult, alig észrevehetően meghajolt, összeütötte a bokáját.

— Karl Waremann.

— A szomszédaink... — mondta Médi, zavarában kihúzogatta a székeket, élénkséget erőltetve magára, felesleges szívélyes mozdulatokkal az asztalhoz terelte a jelenlevőket.

— Tessék, foglaljon helyet nálunk... tessék.

Karl körbejártatta tekintetét, mindent alaposan szemügyre vett, az ágy felett függő himzett gobelint, az ősök ovális keretbe foglalt megsárgult fényképét, a régimódi, hatalmas ebédlőszekrényben a tompán csillogó porcelánokat, mint az öreg varrógép himzett terítőjét.

— El sem tudják képzelni — mondta —, mit jelent nekem, hogy itt lehetek. Négy éve nem voltam odahaza! Az otthon... amikor együtt van a család...

Arcán keserű vonás jelent meg.

— A bátyám negyvenkettőben eltűnt a sztálingrádi offenzívánál, az öcsém fogságba esett, apámat megölte egy légitámadás. Szegény anyám, mi lehet vele.

A két Vágóra nézett.

— Hosszúra nyúlik ez a háború, be kellene fejezni, mielőtt minden elpusztulna...

A két Vágó ellenségesen hallgatott, Karl Waremann szavait visszhangtalanul nyelte el a csend.

— Iszik velünk egy teát — ugrott fel Médi. — Mással sajnos, nem szolgálhatok... Anyám, te addig fordíts...

Titokban intett a két Vágónak.

— Beszélgessenek.

Médi a konyhában kétségbeesetten igyekezett feléleszteni a tűzhely hamvadó paraszat, vörösödő arccal fújta a tüzet, papírt, vékony gallyat dugott alá, majd amikor füstölögve pislákolni kezdett, megtöltötte a kis zománcos teaőzőt, s a karikákat ledobva a tűzhelyre állította, s noha arca izgalomtól lángolt, teste fagyos rémülettől remegett, alacsony székre kuporodott, hátát a tűzhely meleg oldalának támasztotta arcát tenyerébe temetve, megpróbált rendet teremteni zúgó gondolatai között. Anyi minden történt vele ezen a napon.

Egy idő múlva megérezte, hogy nincs egyedül és föltekintett. Hátát az ajtófélfának vetve, a fiatalabb Vágó állt ott, s lenézett rá.

— Most mit csinálunk ezzel? — mondta csendesen.

Médi elnézte a fiú töprengő arcát, láztól cserepes ajkát, mélyen ülő tekintetet, ösztövére, csontos vállain lógó ruházatát. Tüdőbajos — gondolta. Csak egy dolog érdekli. Élni akar. Tüdőbajos, ezért engedték ki a börtönből is! Mennyi ideje lehet hátra? Egy év? Kettő?

— Ez nem olyan, mint a többiek — kezdte keresgélni Karl Waremann mentéseit. — Hiszen hallotta maga is... Ő mentett meg, a műterem bombát kapott, ha nincs ott, talán én is elveszek... hallotta, mit mondott a családjáról, és idefelé jövet civilruhát kért tőlem...

— Maga hisz ennek? — vágta ketté Médi szavait a fiatalabb Vágó kérdése.

Médi befeléforduló tekintettel hallgatott, rövid ismeretségük minden pillanatát mérlegre tette, az eredmény mindig ugyanaz maradt, s noha fájt nagyon, mégis nehezen szánta rá magát az igeire, de végül mégis megtette, reszkető, bizonytalan hangon azt mondta:

— Igen... én hiszek neki.

A fiatalabb Vágó úgy állt, hogy tekintetével ellenőrizhette a szoba felé vezető utat, s magában arra gondolt: miattuk rohadtam el élve, miattuk bujkál elhagyott bányákban apám, miattuk nincs nyugodt éjszakája évek óta anyámnak, s a feleségem, kislányom ezek miatt várja, mint valami biztosan megérkező vendéget, a pusztulást... Meg akarjuk élni, míg ezek eltakarodnak innen, nem kockáztathatunk semmit, nem áll módunkban kockáztatni azt, amit eddig megőriztünk, el kell tűnnie...

Egy idő óta mereven nézte Karl Waremann fogason függő hatalmas oldalfegyverét, most azt kérdezte az asszonytól:

— Találkoztak valakivel idejövet?

Médi rémült tekintettel ingatta tagadóan a fejét, iszonyú súllyal nehezedett rá a felismerés, hogy nem lehet másként, sikoltani szeretett volna, ehelyett nyögve összegömbölyödött, most értette csak meg igazán, mit jelentett számára ez a fiú, s az elvetélt szerelem fájdalmában oly reménytelennek tűnt a jövő.

A fiatalabb Vágó odalépett a fogashoz, kinyitotta a fegyvertáskát, a hatalmas, csillogó szerszámmal megállt az ajtó előtt. Hány ember pusztult el már ártatlanul! — gondolta. Az a szörnyű, hogy lehetséges, eggyel szaporodik a számuk. És miért?! Egy pici lehetőség miatt, amit ki sem lehet fejezni, de meg kell lennie, s ő el fog tűnni...

Benyitott az ajtón, még látta az öregasszony meglepett arcát, s a csodálkozva visszaforduló Karl Waremann tekintetében a születő halal fényét, azután mindent elnyelt a dörrenés villáma.

TAMÁS ISTVÁN:

FECSCEFÜZÉRT

himbál a villanydrót
A litániás október felé,
És le hull a nyár véresre csókolt
Csipkebogyós, kócos bokrok elé.

Tegnap és ma. A csontos fák között
Színes kendőt tépdés, tépdés a szél:
Megyek utána, de elémlíbben
Teleírtan egy gyűrt platánlevél.

Egy üzenet sárga tintával —
A tinta elfolyt, mégis olvasom:
Visszajövök új palettával,

S mit elfeledtem, akkor elhozom.
Jön, jön a levél: a nyár üzen...
Megállok és búcsút int kezem.

MOST PÓLYÁZZA

gyümölcsét az alma,
Fehér fátyolban gögicsél a meggy,
Szár az ág roppan lábam alatt halva,
S pillámra hullva egy
Zümmögő csók pihen.

Kiáltanék! — hisz úgysem hallod hangom...!
Kiáltanék, hogy gyere a rétre;
A völgyben nagy, szarvát nyújtó
Kék csiga az alkony.

Csak állok és várlak
A fa alatt, hol most is megtalállak;
Míg ott távol szájad
szélén
Meggyszínű a bánat.

Csak állok és várlak,
Míg sárga csengőkkel vágat az április.

BUSZRAVÁRÓK

állnak a szálló előtt:

Szemük alá a nappal-alvás
Holdját húzta a félhomályos szoba.
Hangjukban reszel a percnyi pontosság
S kérges kezükben karbid lámpáját
Szorongatja a hétvége szőrös mosolya.

És piros csik nő a hányászsapka
Zsíros pereme alatt

homlokukon.

míg elnyúlnak a falak
Tövén az est lompos árnyai.

És sietve ülnek fel a buszra:
Hogy meleg legyen...
Meleg legyen mindenkinek!

LESZENSZKY LÁSZLÓ: SOPRONI RÉSZLET

FÁBIÁN

Fábián teljes magasságában kiegyenesedett. csontjai ropogtak, mint a rózse, kellemes meleg áradt át egész testén. Azután, ahogy volt — kinyúlva, arcát a mennyezet felé fordítva — mozdulatlaná dermedt. Szemét félig lehunyta és mormogva számolgatta a fal mintáin, hány napja szabadult. Az első napon megjegyzett egyet, egy furcsa alakot, a mintából mintha egy erdei szatír furcsán vagyorgó potaja nézett volna le rá, ezt a figurát mindennap megkereste, reggel, ébredés után: innen számolta a napok múlását. Valahány minta — akármenyire is egyformák voltak látszatra — mind különbözött a másiktól. Egyébként a szokását, minden apróságba beleképzelni valami formát, a börtönben vette fel. Két éven keresztül volt magánzárkában, tejesen elvágva a külvilágtól, s ha ez a játék nincs, bele is örül az egyedüllétbe, a napok reménytelen múlásába. De mindig talált valami semmiséget, amiből életrekelő, eleven tulajdonsággal felruházható figura lett, a figurákból mesék, történetek, mulatságosak és szomorúak, de többnyire mulatságosak. Az internálótáborban, ahová két év múlva, ötvennégyben került, el is nevezték mese-Lalinak, ami azután az újabb két év folyamán Meli-re rövidült. A cserékben, vagy pihenőn, míg mások majszoltak ennivalójukat, vagy apatikusan maguk elé meredtek, Meli előadta magaköltötte fantasztikus történeteit, a végén a legfancsalibb képű rab is a hasát fogta a röhögéstől, vagy tátott szájjal hallgatta.

Allt, kinyújtózva és számolgatta a napokat, közben elhatározta, hogy a mai nappal beszünteti ezt a hülye számolási módszert, mert a nyaka egészen elmerevedik, s mire a végére ér, a szeme szikrát szór. Nna, kész, huszonnyolc nap, azaz pontosan négy hét. Nagy robajjal kifújta a levegőt, és kéjes nyögéssel, eleresztve minden izmát, leroskadt a vaságyra. Mégégszser végigdobta magát rajta, s egy újabbat, még hatalmasabbal nyújtózott, kifeszülve, mint az íj. Azután egy ugrással felpattant, kiment a kúthoz, meghúzta a vödört és a fejére öntötte a vizet. A csipős őszi reggel, a jéghideg víz vöröstre marta a bőrét. Gyorsan visszafutott a szobába, dideregve körültáncolta a kályhát, játszva, mintha melegedne — be sem volt fűtve a kályhába, de hát erről az önszórakoztatásról egyelőre nem tudott leszokni, tán nem is akart. Végül felkapkodta a ruháját.

A kaput gondosan bezárta. Még szerencséje volt, hogy a kis házat visszakapta. Míg börtönben volt, a szülei meghaltak és a tanács kiadta, de szabadulása után visszaitétek. Nem valami vidáman vette tudomásul háztulajdonosi mivoltát. Szülei haláláról akkor tudatták, mikor átkerült az internálótáborba. A két év alatt egyetlen hírt sem kapott az öregekről. A szomszédok mesélték el, hogy apjától megvonták a nyugdíjat, munkát csak a vásárcsarnokban kapott, a hatvannyolc éves, de még hatalmas természetű, erős ember felcsapott trógernek. Kovácsoláshoz szokott izmainak meg sem kottyantak a nyolcvankilós zsákok, az egész csari a csodájára járt. De megfázott az öreg, és elvitte a tüdőgyulladás. Ötven esztendőn át hű asszonya hamarosan utána ment. Ót különben is megtörte fia sorsa. De az öregről legendákat szöttek a környékbeliek, csupa isenyerespajtása, vagy akiket az öreg segített hátalgombolós kölykökből munkásemberekké nőni. Hogy fiát kizárták a pártból és börtönbe vetették, őt is kizárta a kerület. A vén kovács elment a taggyűlésre és odabömbölte a vezetőségnek: — Itt jogom nekem van kizárni. Ezt az alapszervezet én és társaim alapítottuk kilencszázhuszban. Így volt, Gordon Mihály, Bimbó Náci, Vendel Béni? — fordult oda társaihoz. Bimbó Náci, nagybajuszos ácsmester megbólintotta: — Így volt, komám.

A kizárásból nem lett semmi, pedig egy szeszöke hajú kiküldött sokáig ágált,

végül leintették. Elég volt már a nyelvét koptatni hiába, Fábíán Máté alapító tag, ittmarad, vagy ők is mennek. Azt csak elérte a szeszőke, hogy a nyugdíját megvonják. Hiába mondták az öregnek, ne menjen sehová dolgozni, összeadják az elvtársak a nyugdíj összegét, s irtak beadványt, beadvány után, az öreg hajthatatlan maradt. Nem fogadott ő el könyörödományt soha életében, most sem fog más nyakán élni. Elment, s rá egy évre kiadta lelkét. Asszonya meg utána.

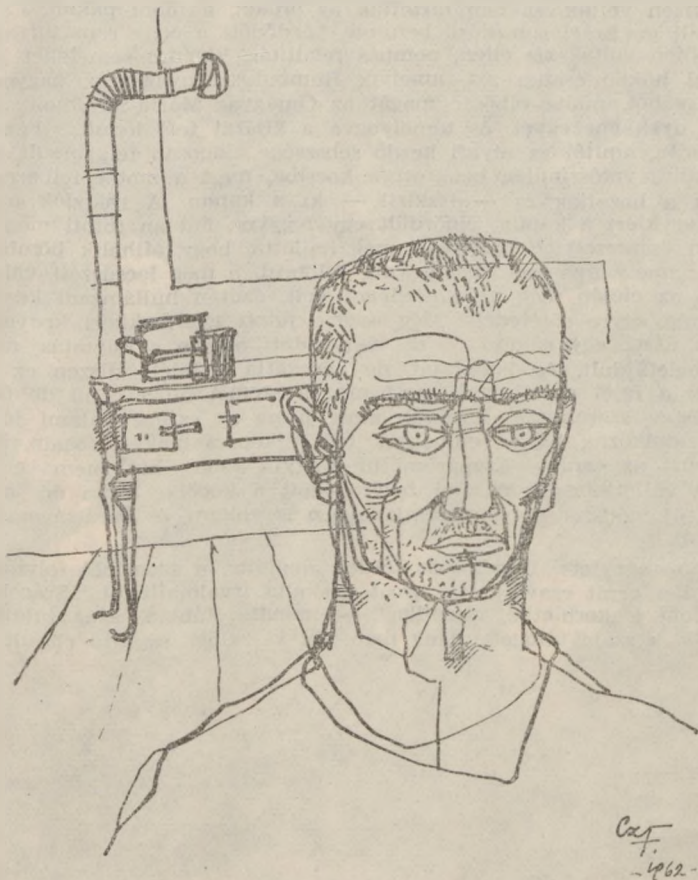
Talán ezért ment ő is, a fia, a vásárcsarnokba, dachból. Mikor kezébe nyomták a rehabilitációról szóló írást, állást is kínáltak neki. Valami hivatalban. Ő gyárba akart menni. A régi elvtársak közé. Hümmögtek. Innen tudta meg, hogy hiába ez a kis cetli, bizalom nincs. Fogta, elment a csarnokba. Trógernak. És beiratkozott a bölcsészkarra, magyar—francia szakosnak. Ott is hümmögtek, hogy elkéssett, meg megiegy más, de végül felvették. A csariban gurultak a röhögéstől a haverok, elnevezték mindjárt doktor La Trözsének, ami hamarosan megint csak lekopott doktorra, de ezt a nevézt sem bánta, mert mikor cigarettaszünetben elszavalta nekik az Omagyar Mária Sirmalmat, Bumbulusz Jocónak, egy tömzsi kis sváb gyereknek még a szeme is könnybelábadt a gyönyörűségtől. Csak az egy Mikó kuncogott, mikor odaért, hogy:

Mert fiam hal
Büntelen,
Fogva, huzkodva,
Oklelve, kötve.
Ölöd.
Kegyügyetek fiamnak.
Ne légy kegyelm magamnak,

de kapott is egy olyan rúgást az oldalába Jakus Mórictól, hogy tizenegy lépcsőt gurult egyhuzamban. Nyikkanás nélkül. Mert amúgy gyors észjárású fickó volt, tudta, ha nyafog, rámegey az egész banda.

Kiballagott a villanyosmegállóhoz, megállt, és várt. Azután rájött, hogy ez így estig is eltarthat, mivel a villanyos valószínűleg nem közlekedik, hát nekivágott az útnak gyalog. Járás közben zümmögött, dödögött valami régi indulót. Förtelmes hangja volt, hallása nulla, de szenvedélyesen szeretett énekelni: az egyedüli szokása, amivel a kezdetben csaknem az örületbe kergette társait, míg végül tudomásul vették, hogy nincs tökéletes ember a világon. A zümmögéssel kissé ellentétes, meglehetősen terhes gondolatok foglalkoztatták. Széles, konok homloka alatt húzódo bozontos szemöldöke — apai örökség — közé mogorva ránc ugrott. Alighanem vége a lógásnak, doktor, — társalgott önmagával. — Sötét fellegek tornyosulnak hazánk egei felett! — szavalta. — Les, izé, des nuages ombres s' entassement sur notre pays! — ismételte meg ugyanazt franciául. — Hú, de rossz! Cytoyens! — szónokolta — En avant marche, pour la Libertée! Egalité! et Fraternité! Tegnáp már alig tudták kikergetni a csariból a hazafi-küldöttségeket. Jönnek mindenféle igazolványokkal élelmiszert igényelni, rém erőszakosak, és a kezük ragad mindenhez. Egyet megfogtak kezénél-lábánál, és egyszerűen kihajították. Erre a többi ész nélkül elloholt, azzal, hogy még találkoznak. „Találkoznak még az eszmebarrikádokon!” — deklamált, minden összefüggés nélkül. — Vajon ma kimerészkednek-e? Mikor kieresztették a táborból, behívták a kerületbe és megkérdezték, mi a szándéka, mikor lép be a pártba. Kicsit épesen válaszolt, hogy talán megvárnák, míg kipihen a pártbüntetést, s közben még azt is megfontolja, hogy szabályszerű volt-e a kizárása. Lehet, hogy a módosított szervezeti szabályzat értelmében a lágerben is párttag volt, de az is lehet, hogy erről lemond, nehogy túl sok tagsági díjat kelljen fizetnie visszamenőleg. Azután meg, lehet ő új tag is, a párttag értékét nem a pártban eltöltött idő mennyisége, hanem a kevésbé tevékenysége, és a tevékenység eredménye szabja meg, s ez is lehetőleg ne a tagtársak kinyírásában és kizárásában nyilvánuljon meg, kacsinthott rá a szeszőke előadóra, aki erre rákvörös lett, és valami olyasmit habogott, hogy ő utasításra cselekedett, és majd még visszatérnek erre a tárgyra, gondold meg a dolgot, szervevsz, visszlát, most sok a dolgom, hívj föl, ha ráérsz! Hazáig nevetett nagy kesé-

rúségében, és elhatározta, hogy míg ez a kese ott trónol, feléjük sem néz, de most alighanem mégis csak el kell menni, akár kese, akár mese. „Úgy hívják, hogy kese, tovább nincs a mese” — dudorászta. Apja bosszantotta őt gyerekkorában ezzel: „Apuci, mesélj már!” mire az öreg: egyszer volt egy király, annak volt egy lova, úgy hívták, hogy kese, tovább nincs a mese. El kell menni a kerületbe, mi van velük, meddig akarnak még lapítani, vagy talán nem is lapítanak, folyik a szervezés, csak ő nem tud róla, Matula Karcsihoz is el kell szaladni, őt nem rehabilitálták még. Pedig korábban szabadult. Nagyon el van kenődve a kölyök. Rohadt dolga volt Recskén, szerzett egy aranyeret is. Most makacskodik, mert nem kapta meg a papírt a rehabilitációról. Esze ágában sincs visszamenni a pártba, hiába beszél neki, hogy mit számít az a rehabilitációs papír, ha megint olyan világ lesz, hogy se szó, se beszéd, kinyírják az embert ezért, vagy azért, akkor hasz-

nalhatja nemesebb célokra. Ha meg nem — kérni sem fogják, eszébe sem jut senkinek. De Karezs egyelőre hajthatatlan. Hiába na, fáj az aranyere, megoperálták, de kiújult neki. A lágerben aranyásónak csúfolták miatta, de nagyon haragudott érte, szégyellte, hogy ilyen pikáns testrészén betegedett meg, egy tagot csaknem leütött a csákánnyal, abba is hagyták a húzást. De hát csak meggyógyul egyszer, s az esze is visszajön vele együtt...

Feltűnt a vásárcsarnok hatalmas épülete. Két tehertaxi állt előtte, nagy vö-

röskereszt rámozolva, ami persze csak fal, miféle legények jöttek már megint? Már a ricsajt is hallotta, megismerte Bumbulusz Jocó hangját, üvöltött, mint akit nyúznak. Meggyorsította a lépteit, mire a nagykapuhoz ért, már futott; az édes jó nagynénikétekbe, oda! — csikorogta a foga között Bene Gyula futott elébe:

— Gyere már, doktor, az istenit a pofádnak, hol maradtál! A tegnapi brácsa van itt újra — kiabálta lihegve —, már rakják a szajrét!

Mióta a görék leléptek, választás, kinevezés nélkül Fábián lett a főnök. Mindannyian tisztelték az erejét, észt imádták. A minap is ő dobatta ki a harácsolókat, rázták is feije a mordályukat. Beugrott a kapun, pont a verekedés közepébe. A rakodók kevesen voltak, sokan elszeleltek, mikor kezdődött az égzengés. De aki maradt, csupa kemény legény, tapasztalt verekedő. Hanem a hazafiak hajnalban jöttek, kapunyitás után közvetlenül, mikor csak ketten voltak itt, örködni. A támadók tizen voltak, sakban tartották az öröket, a többi pakolt. Csak amikor Mihalik, a volt perkrációs birkózó befutott, kezdődött a nagy ramazuri. Most már vele együtt öten voltak tíz ellen, pompás felállítás, kívánni sem lehet jobbat. Fábián futtából hókon csapta azt, amelyik Bumbuluszt nyaggatta, nagyon megszerette a kis svábot, mióta elbőgte magát az Ómagyar Mária-Siralmon. A bojnyik-képű hazafi nyekkent egyet, és támoilyogva a kijárat felé lódult. Fábián rúgott még egyet rajta, amitől az atyafi kezdő sebessége alaposan felgyorsult, kivágódott a kapun, eltűnt, valószínűleg beugrott a kocsiba, mert a motor felberregett. Erre megfordultak a hazafiak és — iszkiri! — ki a kapun. A rakodók utánuk, elől Fábián. Mikor kiért a kapun, eldőrdült egy fegyver. Fábián futott még két lépést előre, azután összeesett. Homályosan még hallotta, hogy Mihalik bömböl, a meg-rakott kocsit, amely már mozgásban volt, felborul, ő meg lecsúszott valami csúszdán, aminek az elején még vakító világos volt, azután hullámszíni kezdett, föl-le dobálta, azután egyre sötétedett. Még eszébe jutott gyermekkori kedvenc nótája: „A Dunában úszik egy sámlí...”, de nem jutott eszébe a folytatás, úgy törte a fejét, hogy belefájdult. Az istenfáját, de hasogatja a fejét! Hiszen ez Komáromi felügyelő, üti a fejét gumibottal, most meg a szemét ütögeti, hú de fáj, de mit valljon, az isten szerelmére, legalább most jutna az eszébe valami jó mese, de lehet így gondolkozni, ha az embernek bottal kopácsolnak a fogain, most valamivel beleszúrt az orrába, Komáromi úr, hagyja abba, hát nem emlékszik, a DEF-en sem vallottam, Komáromi beleröhögött a képébe, azóta én is tanultam, barátocskám, új módszereket, tapasztalatcserén is voltam, és barátságosan megcsavarta az orrát.

Mikor magához tért, Bumbulusz térdelt mellette, a szeméből folytak a könnyek, és Fábián orrát csavargatta, arcát paskolta irgalmatlanul. „Srácok, ma este eljősztok velem a kerületbe, okvetlen” — mondta Fábián, azaz tulajdonképpen csak gondolta, a szája tátogott, hang nem jött ki belőle, és újra elájult.

MUSTÓ JÁNOS: PIHENŐ É ANYASZOK

PIHENTEK A PERCEK

Egymásba fogózva pihentek a percek,
csöndőceánt kortyolt a vén idő.
Suhogva csobbant a napból a földre a fény:
tócsákban lángolt előttünk a fűvön.
A patak vizét kék szilánkokra
tördöste a szél.
A fák szívet cseréltek az emberekkel.

Az árnyékból kilépett a sugárcú reggel
s az erdő sűrűjébe vezetett.
Ott ült a zöldhajú csönd
s ajkunkra tette újját.
Szikrázva pendült alattunk a fű...

A fény hangokká tömörült
s a hangok illattá borzolódtak.
Sziromtestükkel testünkre fonódtak,
bársonyukból színek csobogtak elő.
És lila és piros és halványkék ízek
énekeltek a szánkban.

A csönd zöld haja
érző idegekké bomolva lobogott a nyárban.
Az érzékeink villogó prizmáján
tizfelé tört gyönyör
egy síkba robbant.

Nagy lendüléssel tárult ki
a végtelenség roppant kapuja
s egy sikoly nyilazott át a mindenségen...

És elindultak megint az órák
és a csönd óceánjából könnyezve
emelte ki arcát a vén idő.

BUTA KIS DAL

Csillogó sötét virág, te
puhabolyhú bánat,
rozmaringtövön ringó
illatos alázat,
simogató ujjaim
könnyeidtől áznak,
miért nem születted
arany bodzaágnak?

Ha bodzaág volnál
nem tilthatná senki,
hogy megöleljelek,
hogy megölelj engem,
forró sziromszáddal
szemem becézgetnéd,
ajkam dédelgetnéd,
nyakam csokolgatnád,
te arany bodzaág.

De bodzaág nem vagy,
rozmaringtő nem vagy,
hánatbarna szemeidben
nagy tilalmak laknak.

VAKÁCIÓ

A házban néhány napja nincsen óra.
Pont

egyszerre romlott el mind
s most várom, hogy készen legyenek.
Azóta paradicsomi békességben élünk
én és a gyerekek.

Iskola nincs,
csak a háztartás gondjai felett
múlik az idő
s mi rábizzuk magunkat a napra.

Reggel a szemközt lévő fal,
ha talpig aranyba
öltözött

felkel a család.

Apró munkák, lassú mozdulattal.

Megterül az asztal.

Takarítás.

A gáz sziszeg. Pirul a rántás.

S már itt a dél is.

(Az időt a fák fogyó árnyai mérik
és az éhség.)

A délután már csupa szépség,
heverészás,

pancsolás a vízben...

A nap a torony mögé bújik szelíden,
piruló arcát elrejtik a tetők.

Fönt a fák csúcsa
megvillan egy pillanatra még ...

A puha sötétség dajkál szobánkig
s mi ásitva bújunk az ágyba.

Nincs óra a házban pár napja,
Kár megjavítani őket.

Életünk oly boldogan ring
töretlen hullámain az időnek...

ASSZONY SZÁNKÓVAL

A nehézsorsú városok terei időnként temetőhelyekké válnak. Hősök — nehézsorsú férfiak és asszonyok lelnék földjében ideiglenes nyughelyet.

Megcsönkült fáival, földbetaposott bokraival, s a pihenőhelynek szánt padjával a Rákóczi tér egész emberöltőn át mesélhetne erről, s a történet ezzel sem lehetne teljes. Mi is adhatná vissza híven az emberi lélek szenvedéseit? Azét, aki már megnyugodott és zokszava soha többé nem lehet, s ami belőle fennmaradt, a néhány emberben fakasztott érzés, s a homokszem fényjátéka a napsugárral, amint fellebben hideg fényük...

Ennyi a harcos ember — ennyi a hős élete! Kevés volna? Ké lehetne több valamivel? Ember sorsa ez... S ha így van, jobb hősként élni és ha kell, hősként meghalni. Miért?... Álmodhat kergetni és álmodhat meghalni az emberen kívül tudhat-e más? Semmi az égvilágon!

Mégis, jól van ez így?...

Akibe a cselekvés ereje oltódott, csak azt mondhatja: így van jól! Másként nem is érdemes...

Magabamélyedve, mellére horgasztott fejjel, kopott ruházati, magas, sovány asszony ezek a gondolatokkal botladozott a körúton. A keleti pályaudvar felől jött, s a Rákóczi térre tartott. Több helyen összecsomózott rövid kötél szánkót húzott maga után. Ha valaki a magasból nézte, földből kibújt arnyékalaknak láthatta, aki agyonfáradtan poroszkal a földűt üttesten, s útjának falán célja sincs — megindult valahonnan, beért a város közepére, és csak halad rendületlenül az összerombolt temetői képet mutató két ház sor között, melyeknek ablakai, mint a halottak borzongatón üres szemüregei, vádolva feketednek feléje.

A leszakaát villanyhuzalok, mint az összeszáradt óriáskigyók, fák csonkult törzse köré, másutt karikába csavarodva heverték a földön; a bombáktól összedőlő házak és derékbetört fák torlaszként nyúltak feléje és figyelmeztették: asszony, temetőben jársz!

Tudta ő jól, hol jár. Szikkadt agyában azért is sorakozak fel lázas gondolatái, melyekből olykor, mint az erőlenül lobogó gyertya lánghegyéről, kormot látott felszállni; a korom pedig fátyollá szövődött és körbefonta férje fejét ott a Rákóczi téren, ahová tartott; megsűrűsödött körülötte, hogy már ki sem tudta venni a képét; csak a mélytűző szeme izzott és hívta magához...

A szánkóval reggel hat órakor indult Rákoshegyről Tegnap, későn este levélben kapta a hírt, hogy Pest felszabadult. de a férjét az utolsó pillanatban, menekülés közben, nyilas suhancok lötték le egy padnál, amelybe estében is úgy belekapaszkodott, rámeredt ujjait alig lehetett lefejtetni a fájáról.

Az ákombákosos levélkét apósa írta és szovjet katonákkal küldte el hozzá; most is a kezében szorongatta, ott volt kinyitva és gondosan kettéhajtva, ahol a férje neve állt. Szeme elé emelte, s hosszan tűnődött: — Milyen szép szálfá termete volt!... Élt harminchat évet. Lakatosnak tapult, s korán öszült, ami nem csoda: az Embert akarta felszabadítani!...

— Tóni — motyogta olykor a nevét. Erőlenül szava szinte csikorgott, és belenyílt minden porcikájába! — Tóni... Megérték én mindent. Azt is, ami először kimondhatatlan, amit csak érezni lehet, vagy... csak megsejteni. Mégis nehéz!...

Felemelte a fejét, tájékozódott — talán most először, amióta útrakelt. Lába alatt reszketett a föld, s a bömbölő és súvító zajoktól megrepedni érezte a levegőt.

Tankok dübörögtek tova a torlaszos úton, és repülőgépek zúgtak el a siralmasan szürke égen.

Megtorpant. Csontjára aszalódott húsát, mint valami dagadó hártát, feszítette a szíve; úgy érzékelte, hogy a megrongált mindenségéig távol a teste — ő lesz a kerete égnek és földnek, s ami roncsot lát, az mind az ő bőrén belül van; ő a temető is, s rozszant testével alig bírja; fújtat, és mintha félne is.

Fa mögé akart bújni, majd beszökni valamelyik kapun, hogy míg újra csend nem lesz, menedéket kérjen.

A háta mögött valahol ágyúk kezdtek szólni. Dongó hangon repülők zúgtak. Bőgő hangon morajlott utánuk a föld; s veszettül kattogtak a gépfegyverek.

Ez Budának szól! — gondolta. Kezében megnyirkosodott a levél. Tóni neve elmosódottan kezdett látszani a papíron.

Nem bújik el — határozta el magát.

Felnézett az égre, ahol hirtelen feltűnt, gyorsan forduló, tömzsi gépek nyargalásztak; fölöttük magasan rongyos, sötét felhőfoszlányok lógtak mozdulatlanul. Önmagára ismert ezekben a komor, mozdulatlan felhőkben. Olyan ő, és csupán annyi — azokat se bántják, miért bántanak hát őt, aki halottért megy?

Vánszorogva tovább haladt. A Rákóczi tér sarokháza már odalátszóttak hozzá. A szeme égett, a keble rázkódott és forróságot érzett a bőrén — a sírás erőltette, a szeme mégis olyan száraz maradt, mint valami kiürült, gazzal telt kút.

Sóhajtott és az jutott eszébe, hogy neki most nem is volna szabad sírnia. Tóni mindig írtózott az asszonyi könnyektől; ha nőt látott sírni, hagsogatni kezdett a feje.

„Akiik olyan erősek, hogy a testükben adhatnak menedéket az új életnek, sohse sírjanak! — mondta. — A könnyek elapasztják a szépséget, és vele apad el a boldogság is.”

A dübörgő tankokból orosz katonák néztek rá, a megviselt arcokból lázasfényű szemeik virítottak; némelyik integetett, némelyik mosolygott és számára idegen szóval kiáltozott. Nem értette a nyelvüket, de érezte, hogy szívélyesek hozzá.

— Mamka, mamka! — ez a szó maradt meg a fülében és bennezsongott kitörölhetetlenül. Még a gépek robaja sem birta cafatokká örölni e szót.

Mamka!... Hát annyira öregnek látszik ő — a harminckét évével banyának fest talán?

Szánkója megakadt a szerteszt szórt kövekben, melyek belefagytak az összetaposott hóba, a megjegesedett víztócsába.

— Mamka!...

Akár a kamaszok — gondolta. — Vén kamaszok, zöme lompos bajússzal, torzonborz hajjal és szakállal, némelyek tejfeles szájjal, s rajta a megpróbáltatások szürke barázdáival.

Eszébe jutott, hogy az ő képe is milyen megviseltnek látszhat; a szomszédok tanácsára — tücsköt-bogarat összehordtak és ijesztgették, csak hogy ne keljen útra — a kályhaajtóról leszedett korommal beárnyékolta a szemalját, s az orrától lefelé mélyült ovális vonalú árkokat; fejét kendővel kötötte be, hasson ápolatlan vénnek, érezzék meg rajta az égnek is szóló gyászt, sejtsek meg az istentelenséget, ami őt érte. Mamka... Igazuk van: a szánkóval az ördög öreganyjához hasonlíthat!

Megállt, kifújta magát. Keserűn sóhajtozott. Nincs ura, és nem is lesz már!

A tejesen szürke ég aljáról eléje úsztak kis gyerekei, akiket a szomszédok gondjaira bízott, amíg visszaérkezik a halott urával, akif illőn, otthon akar eltemetni. A hároméves Gábor, örökké megszeppentnek tűnő képével és fajdalmasan csodálkozó szemével — most kíméletből nem sivákol ennivalóért; megérti a panaszt, hogy nincs és hogy majd lesz csillagom, miközben a szájába nyomná az emlőit, csak valami jönne neki belőle. Bubisra névrt, simán lapuló hajával olyan, mint valami törpe szerzetes, akif nagyon próbára telt az élet

és ő állta a próbát. Karját lengeti, közeledve a kásás ég aljáról, vértelen ajka legörbül — vád és panasz szótlánul is... És Gábor mögött Rozika, az ötödik éves „apja lánya” — teljességgel örökölte apja vonásait — kapkod Gabi után, aki csenevész lábain annyira siet anyjához, hogy a felhőket is megelőzné, és közben arra sem ügyel, hogy a nagy tolongásban valami baj érheti.

— A tolongásban — mondta az asszony — idelent a földön és odafent a mennyben... Hisz odafent sincs békesség most!

Szánkokötéssel a kezében a képzeletével önkéntelenül odavarázsolta gyerekeiért nyúlt, s magához húzta őket. A két gyerek, egymáshoz szorult a két combja közé fészkelte magát. Hallgatta álombahajló gyöngé szavukat.

„Olyan jó meleg van nálad anyuka”.

„Anyuka... holnap kenyeret szeretnék enni!”

„Anyuka... mikor jön már haza apuka? Önála is finom meleg szokott lenni!”

A két gyermekének elképzelt, kapaszkodó kezével a combjai körül továbbindult; a lábát nehezen húzta — a gyerekek akasztották menésében.

Az apósa nem ismerte meg. Hiába mondta, kezitsókolom papa, az öreg gyanakodva nézte. Amikor az asszony az arcához hajolt, hogy szokásuk szerint, mint gyermek az apjával, öszecsókolózzanak, még mindig idegenül viselkedett.

— Én vagyok, papa... Rozi! — mondta megdöbbenve.

— Tudom, tudom — mondogatta az após De azért továbbra is ijedten nézte a menyét. Amikor aztán elsiirta magát a fia miatt, kérte a menyét, vigyázzon magára, nehogy tönkremenjen. Két kicsije maradt, s ő már öreg, felnevelni őket nem sokáig segítheti.

A valamikori bádogos és szerelő — a büszke Szűcs — ahogy nevezték, évek óta özvegyen élt. Erősebb szót senkitől sem tűrt el — a házmesternek is van emberi méltósága, még ha nehezükre is esik elismerni — szokta mondani. Viszont a lakók a lelküket is rábízhatták, megóvta élete árán is. Ezért nagyon becsülték. A fia tragédiája ledöntötte a lábáról; két napra a látását is elvesztette, s még az evőkanalat sem bírta kezébe fogni. Lepedőbe göngyölve a ház lakói temették el a fiát, ki ne kezdje a föld, amíg az ő menyé el nem jön, hogy cselekedjen.

— Lapátot adjon, papa! — mondta az asszony szipogva. — Egyedül akarom kiásni.

Az öreg ellenkezni próbált: fagyos a föld lányom... lőhetnek is valahonnan; le is vagy romolva — de ő hajthatatlan maradt.

— Azt sem tudod, melyik padnál van elföldelve — próbálta meg az utolsó érvet az öreg, de ez is hatástalannak bizonyult. Az asszony apósa elé tartotta a kezét; annyira sírt, hogy szolni nem tudott, rázta hát a fejét, tiltakozva a feltételezés ellen, hogy ő ne ismerné meg azt a buckát, amely alatt a férje fekszik! Ha a téri pad karfájába kapaszkodott, csak az a pad lehet, amely mindkettőjüknek felejtethetlen maradt. Az ő padjuk volt az, ezernyi csókjuk tanúja, s a fogadkozásoké, hogy örökre szeretni fogják egymást. Minden este odaindultak, s egymást átölelve ott üldögéltek kapuzárásig. Ha netán esős idő volt, szerencsétlenek voltak — azon az estén úgy érezték, meglopták őket. A pad támláján — talán nem lőtték szét — ott kell, hogy legyen a kettőjük keresztneve, összefonódva egy kör közepén; a puhafába Tóni vájta a körmével — a kör a társadalmat jelentette, középpontjában kettőjükkel, s bár rabok benne, onnan tisztán látnak mindent. Szét kell rombolni ezt a kört — magyarázta Tóni! Szét kell rombolni a köröket, melyek az emberpárokat elválasztják egymástól...

Az após kezébe adta a lapátot, aztán akaratlanul is vele akart indulni. Az asszony eléje tartotta a kezét; befelé gyűrődött szájaszélét rágta és rázta a fejét.

— Maradjon édesapa! — mondta, maga sem tudva, hogy ezzel mennyire szívenüti az öregot. Tóni szolította így az apját — öneki addig csak apuka volt, vagy ha sietősen került rá sor, egyszerűen papát mondott.

Az öreg rázkódására észbekapott. Mégis így van jól — gondolta. — Ha

fáj is a szó, ez a helyes; édesana öreg, érezze, hogy mégsem élt hiába — kapcsolata fennmarad az étellel, ő általa és az unokái által.

A szeme égett, mint a tűz, de a fájdalmas görcsöt feloldó könnyek nem tudtak megeredni. Belül sírt, akár az öreg, és míg lopva nézte vergődését, azt kívánta neki, hogy az ő belsejét azért ne marja olyan heves tűzfolyamként ez a sírás; aggastyánnak gyenge már a szíve...

A hóna alá fogott lapáttal hirtelen fordult meg; maga után húzta a csövázás szánkót; a szántalpak sercegő, súrlódó neszezése riadalmat hagyott az öregben; előredőlve, mereven nézte az űrus szánkót, s szemüveg nélkül úgy érezte, mintha valami sötét, tömör valamit öbelőle húzna ki a menyé, s vinné vele a szívét is. Nyeit, nyelt és megmukkanni se bírt; pedig nagyon szerette volna kimondani, hogy egyedül mégse ássor az ő kis menyé; kerít valakit a pincében meghúzódottak közül — férfit, aki némely asszonnyal ellentétben nem látja csoportos aknazuhanásnak a menekülő szürke galambokat. De a menyé csak ment, a havas, jeges piszok ropogott a talpa alatt és a szánkó vasa, mint a duruzsoló szél, megdőccenve zenélt.

Az asszony egyenesen az ismert padhoz tartott. A pad tartóköve félre volt nyomódva, a hátrésze szilánkosan kettétörve, benne a körrrel, s a két keresztnévvel; a pad ülőrésze hiányzott, távolabb a többié is — talán tűzre kellett, vagy ki tudja, mi mindenre, csoda, hogy ennek a padnak a támlája megmaradt.

A teret szegélyezve szerteszél emelkedtek a méternyi hosszú földtúrások. A pad mögött, ahol az asszony megállt, egymás mellett három, hóval fedett sírhalom domborodott; az egyikbe lécből, félrebillent kereszt volt szúrva, elmosódott felírással; a másik kettőn semmiféle jel nem látszott. Az asszonynak, sejtése szerint a középső sírhalomnál kellett megállnia. Tüzetesen szemlélődött, s önmaga előtt is titkolni igyekezett, hogy fél, hátha nem az urát, hanem másvalakit ás majd ki a földből. Belehalna... Az ő ura, nézzen ki bár, hogy, csak megindítaná, de irtózatot nem váltana ki belőle.

Mérlegelt: a levélben az áll, hogy ott ásták el, ahol lelőtték. S ami nem lehet a levélben, de nem lehet másként: az ura csak ehhez a padhoz menekülhetett! Megegyszer, utoljára bele akart fogódzni...

A lábával félrelökte a szánkót és ázni kezdte a szívós, fagyos földet. A gyengeségtől, mintha az óvóhely petróleumlámpájának piszkos aranyszínű lángjából ugráltak volna ki, szeme előtt káprázatosan zuhogtak a csillagok; s a tömördek tuskés csillagnak mindig Toni képe volt, s rajtuk a tuskék Tóni több napos, ritkás szakállá. Szűrni szokott, mint a sün... Ó, bárcsak szűrhatna vele még most is!

A lapáton sercegett a kemény, kavicsos föld; a gerincén érezte csontig hatoló, éles hangját.

A kupac felét se lapátolta el, csuromvíz lett az egész teste; a fáradság, mint a testébe akaszkodott tű hegye, átjárta lábától a fejéig. Le kell roskadnia a sírra, egyre azt érezte, és le is roskadt volna — már-már elhagyta magát, elernyedtt, a térde megrogyott, a lapát csúszos nyele végigszaladt a markában, de aztán két gyerekére gondolt és az urára, akinek két szeme, akár a gyémántként csillogó szurok, a fekete föld mélyéről is ösztökéli.

Innen-onnan emberek lopakodtak elő a pincéből, körülnéztek és tovább osontak; hogy ő ott ázott, kinek is tűnt volna fel? A halálos idő a vége felé járt, aki tudott, csak a maga bőrére vigyázott. S aki a maga boldogságát ásta el a hazai földbe, vagy sietett kiemelni onnan, az ő dolga volt — kit is állíthatott volna meg, akár pillanatokra is?

A fúrge, tömzsi repülőgépek most a tér felett köröztek. Az asszony halotta vad, hörgős nyargalásukat; a kavargó, sűrű levegőt, mintha a hátához zúgatták volna. Nem félt; inkább könnyítő nyugalom szállta meg — ővele most nem történhet baj!

A gépek annyira zúgtak, meg kellett éreznie, hogy házmagasságig ereszkedtek a tér fölé. Őt figyelték, hogy mit csinál?

A lapát nyelébe kapaszkodva, görnyedten félrefordította a fejét.

— Három! — mondta csodálattal. Az ótágú csillagokat hosszan szemlélte a gépek szárnyain. — Nem hiszik, hogy valami rosszban sántikál...

Felegyenesedett a mélyülő sír szélén; a lapátot a balkezébe lökte és lassan felemelte a jobb kezét. Felnyújtott karja, szétállo, ernyed ujjaiával, mint a haldokló madár fosztott szárnya, le- s följárt.

Észrevette a pilóták fejét. Majd kezeket látott kaszálni a levegőben — nem lehetett kétsége: vizionozták az integetését.

Balkezeből kiejtette a lapátot; két kézzel írt félköröket a levegőbe; ide-oda-járó két keze a világ minden táján ismert szív rajzának felső hajlatát adta meg.

Az első gép nem fordult már körbe, egyenesre vette útját és elhúzott a Körút felett, át Budára. A többi utána nyargalt.

Már jó mélyen járt a lapáttal, amikor óvatos lépteket hallott a háta mögött. Félrehajította a kiemelt lapát földet, s hátratekintett. Tőle lépésnyi távolságban, alacsony, szörös ábrázatú, vézna férfi állt meg. Vöröses szakála volt; tekintetében a reménytelenül megüportak alazata látszott — árnyéknak hatott inkább, mint élő embernek; a bő kabát, mint idétlen madárijesztőn a gönc, lógott, s zötyögött.

Ő a férfit nézte merőn, némi ijedelemmel, a férfi meg őt, alázattal; csücsörödő szájával úgy hatott, sír és aníatt nem tud megszólalni. Mit akar ez a...

Addig nézte, míg a befejezetlen mondatához hozzá nem kellett fűznie: összetöpörödött Krisztus!

S csak ámult: ekkora hasonlatosság! S arra gondolt, hogy nem is csoda, ha ennek az összetöpörödött Krisztusnak nem hallotta meg a lépteit.

Miért jött ide hozzá — ez a gondolat kinozta egy-két pillanatig. Neki akar segíteni, kiemelni az urát, aki... bizony holtában hasonlatos lehet öhozzá.

Az idétlen emberke ajkai reszketni kezdtek, amitől az asszony megborzadt; annyira borzongott, hogy a lapát nyele ki akart siklani a kezéből.

Te Krisztus... mindjárt elsírod magad — gondolta, s ekkor, talán csontjai rejtékéből indult el az egyetlen, tűzforróságú könnyesepp, ami kibukott a szeme sarkából; alélt pillái lecsukódtak. Szédelt. Krisztus... tudnia kell, hogy ő mit művel itt.

Fejét a vállához szorítva, nyakát behúzta, s eseten fordult volna vissza a sírhoz. Az emberke ekkor emelte két kezét az asszony felé; nyújtotta a kezét, mozdított a szája, de hang nem jött belőle.

Az asszony féloldalt állva és a kis emberkére is figyelve földbenyomta a lapátot. Az egyik sírban nyilván az ő hozzátartozója fekszik — gondolta. S még ő akarta vigasztalni: bizony, egyeseknek drágán kellett fizetniök... És még jó, hogy gondoskodni lehet a halottakról.

— Novákné! — szölt aztán a ványadt ember. — Igazán nem ismer meg?

Novákné még inkább elerőtlenedett. — Ez a... nevév szöllította őt! Nem ismeri... A hangja olyan, akar az eunuchoké, termetre... valahogy hasonlatos a volt rákoshegyi szomszédjukhoz, Kisshez — a finom ember, ahogy ismerték — de az, több mint egy éve eltűnt a családjával együtt; fedezékbe vonultak a fekete lista miatt. Zsidósármazású felesége volt és egy fia...

— 44 március végén elköszönni se bírtam...

— Kiss úr? — kérdezte, s a bizonyosság máris felsejlett benne. S a felismerés, hogy a szenvedés Krisztushoz teszi hasonlatossá az embert, meghatotta.

Az apró ember elsírta magát, aztán hevesen bölintott. Fejét felemelve az asszony elborult tekintetét kereste.

Rázkódtak mind a ketten és olyan hangokat adtak, mint a kis csirkék, harmatgyenge életükkel a gonosz kezei közé szorulva. Nem is érthették meg egymást, de nem is volt erre szükségük; elég beszédés volt az a helyzet, amelyben egymás előtt álltak; elégséges volt a tudat, hogy szenvedtek, de itt van, élnek.

— Megmaradtunk! — mondta Kiss; kövér, súlyos könnyeseppjei az állára gurultak, s onnan lehulltak a kabátjára.

Most az asszony bólogatott hevesen, s jobbkezeivel a mélyülő sírra mutatott; mondani akarta, hogy az ő ura nem maradt meg, ott pihen a föld alatt, mindjárt eléri; de csak odabökött az ujjával, és szölni nem tudott.

— Istentelen csapás! — mondta Kiss — Istentelen... Az igazán jókat mindig el tudják tenni láb alól...

Az asszonyhoz lépett, s mielőtt az elkaphatta volna a kezét, kétszer megcsókolta a tenyerét.

— Minden férfi nevében — mondta Kiss — a tiszteletemet az anya iránt...

Kivette Novákné kezéből a lapátot és nekiesett a földnek. Ásott, ásott, míg ő is nem verejtékezett.

Az asszony figyelt. Visszakérte tőle a lapátot.

— Megsértheti — mondta a szemét lehunyva; úgy tetszett, nincs is ébren, álmában cselekszik.

S míg ki nem tűnt a földből a szürkévé piszkolódott halotti lepedő egy darabja, nem szóltak egymáshoz. A lepedőt meglátva, Novákné minden ízében reszketni kezdett; a lapátot alig merete a földbe nyomni; kapirgált csak vele, óvatosan.

— Legyen erős — mondta Kiss.

Az asszony csak nyelt, nyelt, mintha a torkára csorgott volna a saját vére. Félredobta a lapátot, s letérdelt a gödörhöz. Két marékkal kezdte kidobálni a földet.

Kis melléje térdelt; összefogott két kezével ő is kaparta a földet; előrebukva úgy festett, mintha reménytelenül kísérletezne, hogy magához ölelje a földet, de bármint erőlködik, két ölelő karja lesiklik a föld kérgéről, és vékony máza gyülik össze gereblyéző ujjai alatt.

A föld mégis elfogyott Novák holttestéről. lepedőbe bugyolálva ott feküdt-előttük teljes hosszában, hanyatt.

Mielőtt az oldalát is kifejtették volna a földből, az asszony megállt a munkában. Sáros kezével megállította Kiss-t. Nem szólt, csak riadtan nézte: hátha rosszul sejtette meg, és mégse az ura!...

Hevült arcával szép volt, a korom szinte elvált a tüzelő bőrétől. — Hátha nem az ura!

Nem tévovázott: a halott fejénél igyekezett széttépni a többrétüre összecsavart, öreg lepedőt. Ujjai remegtek, karját, mintha elhagyta volna az erő. Nem boldogult a szívós, nedves vászonnal.

Kiss a bicskájáért nyúlt és átnyújtotta az asszonynak; maga pedig, mintha a legszörnyűbbtől félné, kissé hátrabb húzódott és onnan figyelt.

Az asszony kezéből kifordult a kés. Irgalmat könyörögve nézett Kissre.

Kiss kezébe vette a kést és letérdelt.

— Ne nézze meg — mondta rémülten az asszony, szája elé lapítva a kezét. Arra gondolt, hogyha az ura volna, Kiss ne lássa olyanak, amilyené változnia kellett a földön. Ő, a felesége egészen más!... Legyen bármilyen torz is, ajkával fogja érinteni.

Kiss suta, kapkodó mozdulatokkal felmetszette a vásznat, aztán félrehúzódott.

Az asszony lehasalt a földre; hörgős hangon fohászkozott. A megszenvedett Krisztus jelent meg előtte.

Felnézett Kissre, aki mintha megnyúlt volna, és az ura formáját vette volna fel. — A megszenvedett ember mind-mind Krisztushoz hasonlít!...

Most már biztos volt benne, hogy nem tévedett. A késsel felhasított vászonba feszítette az ujját és széthúzta. Szaggatott, fájdalmas jajgatásnak tetszett a vászon ropogása.

Kiss félrefordulva szipogott.

Az asszony fogát csikorgatta és szörnyülködött; majd hevesen felzokogott; aztán szinte ijedten húzta össze a vásznat és feltápáskozott. Pillanatokig tétován és üres tekintettel állt; idegesen a hajába túrt és karmolászta a nyakát. Mint a sírbatett Krisztus — gondolta.

— Maga ne nézze meg! — mondta anélkül, hogy Kisshez fordult volna.

— Rémes tudni, hogy nem lehetett mellette senki, aki lefogta volna a szemét.

Nyöszörgött a lelki kintől, de megrendültsége lassan mégis alábbhagyott; olyan élettelenül sápadt lett, akár a mésszel gazdagon kevert habarcs. S mint akinek a lába gyökeret eresztett, hogy egyszer majd békét susogó szomorú fűzzé lombosodjon, felső teste hajlongott, s arrébb egy tapodtat sem mozdult.

Kiss könnyes szemmel lebegni látta az asszonyt a sír fölött. A szél alákapott,

erre vite, arra hajlította. Csak szólna szegény — gondolta — szólna valamit, hogy eltűnjön ez a látomás... felengedjen az a bénító érzése, amitől a fulladás is környékezi.

Húnyt szemmel közelebb húzódott az asszonyhoz, kéznél legyen, hogyha kell. — csak szólalna meg — áhitotta — szórna átkot a világra, fogadná meg, hogy bosszút áll az uráért, s a gyerekeit míg él, emlékeztetni fogja ezekre a percekre itt a téren, mindegy, hogy mit, csak szóljon valamit, talán ezáltal könnyebbé válik majd minden... az ég is, amely közeleink látszik most és nyom, a halott test is, amelyet még ki kell emelni a földből, és szánkóra tenni, hadd húzza szegény asszony, mint valami egyedül maradt sarkutazó, aki nem adja föl a reményt, és vánszorog a kitűzött célja felé.

Az asszony váratlanul motyogni kezdett.

— Nem adta könnyen, de csupasz kézzel az állig felfegyverzetek között mi lett a vége? Futott, és látszik: kifulladt a futásban! Vagy... még inkább: jellegzetes vonása volt, ha valami rosszat sejtett, no meg ha meghatódott, kicsit jobbfelé, félreállt a szája... Félre, ha mondom és úgy maradt.

Kiss megfogta az asszony karját. Gyöngéden mondta neki, milyen hosszú az út Rákoshegyig, cselekedjenek, de az asszony kutató tekintete megnémította őt. — Higgye el, Kiss úr, nem gyávaság látszik az arcán... Ó, egyáltalán nem az, ezt én mindenkinél jobban tudom!

Kiss alig észrevehető mozdulatot tett, az asszony félreértette és villámgyorsan megragadta a karját.

— Ne... Maga ne nézze meg, nagyon kérem!

Kiss megrettenve hunyorgott. — Úgy fogom megőrizni emlékezetemben, ahogy ismertem — mondta magában.

Az asszony lehajította a fejét és a szürkés fehér göngyölegre meredve, halkán mondta:

— Ne nézze meg... A holtak szakállasan sem hasonlítanak az élőkhöz! Hogy milyen szomorú, milyen rettenetes ez, csak az tudja, aki már látta a saját halottját is...

Tehetetlenül szétlebbentette a karját; keserűen sóhajtott. A feje mind lejjebb hajlott, az álla szinte összenőtt a mellével. Amikor újra felnézett, könnytől fénylett a szeme. Hirtelen elhatározással leguggolt a gödörhöz, és körültekintő gyöngédséggel tovább mélyítette a földet az ura körül.

Kiss az asszony mellé kuporodott, s mialatt Novákot kifejtették a földből, arra gondolt, hogy a hű feleség bánatánál nincs leigázóbb látvány. Vele kell sírni, vele kell szenvedni...

Eszükbe se jutott, ketten bírják-e majd kiemelni a hosszú testet. Amikor azonban nekifogtak, sehogyse boldogultak. Az asszony erejét görcsösen megfeszítve mégcsak bírta volna, de Kiss szívszorítóan erőtlennek és tehetetlennek bizonyult. Az asszony, mint aki magáratálalt, hiába mondogatta, így fogja meg, és úgy álljon neki, s hiába cserélgették a helyeket, Kissnek egyformán súlyos volt a teher.

Kiss, látva az asszony kétségbeesését, körülnézett, láthat-e valakit, akit segítségül hívhatna. Közben levegő után kapkodva, szagatott szavakkal mentegette magát. Szívós volt ő mindig, ha cinege is, de az utóbbi időben szégyenletesen összefonnyadt; a ruha fogja egybe, csak a ruha!

A túlsó sarokról, batyuval a hátán görnyedt férfi fordult be a tér felé. Kiss, szemét a zokogástól rázkódó asszonyon tartva, két kézzel hadonászott, hogy a batyus férfi figyelmét magára vonja, de az úgy látszott, se lát se hall. Kiáltani akart, jöjjön egy pillanatra, de az izgalomtól csak nyávogós, erőtlen rikoltozásra futotta az erejéből.

Bukdácsolva a férfi elé sietett. A batyus férfi megállt és rémülten körülnézett.

— Ne féljen! — lihegte Kiss. — Felszabadultunk... Pest szabad... Itt a környéken nincs már gazember...

A batyus ember bizalmatlan maradt; látszott a tekintetén, mérlegeli, merrefelé nyerhet majd egéruat.

— Mit akar, mondja már? — kérdezte ingerülten; hunyorogva nézett abba az irányba, amerre Kiss mutatott. — Félig halottól akar ilyen segítséget

— mondta aztán engedékenyen. Összebb roskadt a batyuja alatt. Gyűrött arcáról elcsigázottság ritt le. — Siessünk hát! — mondta és Kiss megelőzve megindult a térre.

Kiss utánaoholt. — Üldözött? — kérdezte.

— Maga talán nem az? — kérdezte a batyus férfi.

— Mi is azok vagyunk — mondta Kiss.

— Mi is — morgott rá. — Akkor maga azt is tudja, hogy a családjá megmaradt.

— Annyit tudok, mondta Kiss.

— Annyit... Akkor maga mindent tud, ember! Legyen hálás, legyen nagyon hálás... Én még jóformán semmit sem tudok; az, hogy én élek, majdnem semmi. Mint a vakond, ezután futok majd körbe a városon, lyukból ki, lyukba be... Remélem ráakadok az enyéimre — asszony és két fiú, két lány.. Hm... a magunkfajta sokszor veszít, kell hát az utánpótlás, legyen miből vesztetni valónk!... Találók-e valakit közülük, s ha igen, melyiket? Egyformán kedves valahány, s egyformán fájna bármelyik elvesztése: pótolni már nincs erő... Ötven évesen, ön is tudja, ajándék a perc is. Iparkodjon uram, hadd segítsék; beláthatja, nincs időm!

— Figyeje el, Kiss úr, nem a gyávaság látszik az arcán... Ó, egyáltalán had segítsék; beláthatja, nincs időm!

A batyus férfi Nováknéhoz érve földre dobta a holmiját, köszönt és hadarva őszinte részvételt fejezte ki, gyorsan a gödörhöz állt.

— Itt a lába — mondta. — Maguk ketten a fejénél fogják meg.

Birkóztak vele, de sikerült kiemelni a felszínre. Ráemelték a szánkóra. Aztán a batyus férfi látva, hogy a halott mennyire lelóg róla, tanácsolta, kössék legalább oda. Batyuja ruhaszárító kötéllel volt összefogva, lebontotta róla és felajánlotta. A többit meg se várta; összemarkolta földszínű párnáját és zöld gyapjú takaróját, s elfutott. A tér kijáratáig se jutott, repülőgépek éktelen robaja akasztotta meg. A Körút fölött húztak el; felnézett a gépekre. Az ötágú csillagok láttán fölkiáltott:

— Barátok!

Nagy trappolásában visszanezett még, indulnak-e a szánkóval, s az asszony bírja-e majd a néhol jócskán elkoptatott havon.

Az útra ketten húzták ki a szánkót. Amíg Novákné visszaszaladt a lapáttal és apósától elbúcsúzott, Kiss a szánkó kurta kötelét fogva, s állat leszegve, szorongva várakozott.

— Meg ne nézze, nagyon kérem! — számára felejthetetlen maradt az asszony ismételt rimánkodása: az volt az érzése, hogy az asszony puhán csattogó magasszárú cipője is ezt sikoltja, amint lélekszakadva futott vissza hozzá.

Alig várta, hogy a kezébe adja a nyirkos szánkótelet, amit az asszony szinte ujjait rákulcsolva, sebtében bizott gondjaira.

— Köszönöm! — hadarta és kikapta kezéből a kötelet; a szánkó elé állt; két kézzel markolta meg a csomók között, ne csússzon; aztán fohászkodott, és nekifeszült. A szánkó csóvája ide-odatáncolva az egyenetlen húzástól, felsírt a kövön; aztán egyenetlenül siklott; surlódó nesze úgy hangzott, mint a haragos sziszegés.

Kiss az asszony mellett lépdelt. Valamit mondani kellene búcsúzóul, egyre arra gondolt, egy-két vigasztaló szót talán, bármilyen haszontalan dolognak is hat ilyen helyzetben. De egyetlen épkézláb szó nem jutott eszébe.

Az asszony feje meg, mint a betört lovaké, le- s följárt a baktatásban és figyelte az út szalagját. Egy idő után, eszelősen szóló Kissnek:

— Egyedül szeretnék maradni! Értse meg, egyedül...

Kiss meghökkenve állt meg; azt hitte a föld fog megnyílni a lába alatt. — Mivel bántotta meg szegényt?

Utánalépett. Amint beérte, Novákné megállt. Fel volt hevülve, erősen fujtatott. Szembefordult Kissel. Kihúzta magát; Kiss fölé egyenesedve úgy állt, mint valami tilalomfa.

Kiss csak azt érezte, hogy ez az asszony egyetlen szó nélkül parancsolja el őt, s neki tovább kell kotródnia előre.

— Nem tudok mit mondani most — szolt aztan az asszony, nekikészulve a húzásnak. — Vele, egyedul vele szeretnék lenni, értese meg!

Kiss meghajolt. A gyász istentelenul nehéz — gondolta — s úgy lát-szik van asszony, akit nem tipor le a földre.

A Körút kezdett benépesülni, elcsigázott, kopott emberek szállingóztak elő innen-onnan, és vaksin nézték az asszonyt a szánkóval. Volt, aki kalapot emelt; mások kórusban mormogták:

— Szegény boldogtalan... Ó, a boldogtalanoknak nincs jobb dolga most!

De az áhitat lerítt róluk; az is látszott, szánják az asszonyt, s bánják, hogy előbbi ítéletüket nem gondolták át kellőképp. Kistól kérdezték:

— Üldözött volt?

— Forradalmár volt! Kiváló ember...

— Hogy hívták?

— Novák Antal.

— Ismeretlen név.

— Ezekből kellett volna sok-sok millió.

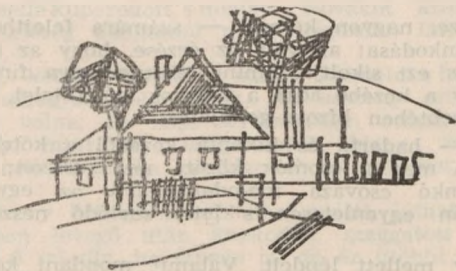
Az emberek nem szóltak. Nyakukat nyújtogatva nézték a Rákóczi út felé poroszkálón haladó asszonyt.

— Le a kalappal az ilyen derék asszony előtt — dörmögte egy öreg férfi.

Kiss nem vette le szemét Nováknéről, aki már a Népszínház utcánál járt, s alakja egyre kisebbnek tetszett. Úgy látszott, fokozatosan a földig hajol, s a háta egy magasságba kerül majd a szánkóval, amit a gyorsan szürkülő levegőben már alig lehetett kivenni.

Kiss keserűen forgatta a fejében: a hősöket is elnyeli a távolság — belevesznek az időbe! Majd fennhangon füzte hozzá:

— De amíg élünk, emlékezésre kényszerítenek!

RADICS ISTVÁN: OLVASÓ LEÁNY

MODERN IFJÚ METAMORFÓZISA

Gyermekkoromtól háborús
pszichózisban éltem. Ruzs-
piros nőkkel korán lettem kamasz-
ból nőfaló tigrisszabad,
álomban megszállt atomrettenet,
s állatin kerestem kényelmemet,
„ameddig élek..” Félelem
doppingolt végig az éveken,
s dolgoztam, mint egy állat, ezt
sem akartam kihagyni! Mig lehet,
„élvezni akartam az életet”.
Aztán eljött a nap. Lelkemet
rongyos zászlóként sem tehettem már ki
életem csúcspontjára. Rombadőlt
a fél-elvekre húzott épület;
hiénaként szállt rám a gyűlölet
fegyverei közt edzett öregebb,
— hajdanába' vaskeresztes hős —
és én lettem mindenért felelős!
Már nyugodtan alszom. „Ha ezt
túléltek!” Egészségesebb
vagyok, mint valaha! Tudom
mitől félek — ha félek,
s félelmem ellen oltalom:
rettenhetetlen lélek
bibliai szisztémájával élek,
bízva jövőmben! A mumus-
sal szemben immunis
lettem: Ha már túléltem ezt,
a többi halál nem ijeszt!

A NYÁRI ABBÁZIÁBAN

Viharzanak kinn a buszok,
hol a liba-gágogás?
Irok itt, s fülemben szuszog
sok messzi szénakaszás.
Széna zizzen, hangya mászik
fűlök botján délután,
aztán alkonyig hajrázik
a régi csapat, s vidám.
Vidámabb, mint amikor még
karó leste kasza vesztét
itt is — jelölve a mesgyét.
(Hány jó kaszánk eltörött
a boton a fű között!)
Viharzanak kinn a buszok.
én is már majdnem aluszok,
félálomban és sután,
de tudom, hogy nem alhatom,
mert egy félelmes hatalom
kettétörné ceruzám.

ÖTVEN PENGŐ

REGÉNYRÉSZLET

Hetek óta nem esett eső.

A bányatelepet körülölelő hegyek aszottan és sárgán tikkadoztak egy kis nedvesség után. A bányairoda előtti térségen néhány koravén akácfa nyújtogatta poros karjait a kora reggeli derengésben.

Az iroda pizkoszsürke falai közt villany égett; a nappalos műszakharmad zsongása töltötte be a felolvasótermet. Az épület végében, ahonnan a jövő-menő csillektől népes külszíni szállítópályára lehetett látni, Wolf Károly bányafelügyelő az ablakában állott és az imént érkezett új mérnök-gyakornokra függesztette tekintetét.

— Ön tehát Várai Tibor gyakorló mérnök? Helyes. Az üzemnek szüksége van egy mérnökre. Jó mérnökre, természetesen — nézett átható pillantással a fiatal emberre. — Olyan mérnökre, akire mindenben számítani lehet.

— Igyekeznem fogok, hogy ne csalódjanak bennem — felelte Várai.

A felügyelő a falat elborító hatalmas térképhez kacsázott.

Nem lesz könnyű dolga, előre bocsáthatom. Bányánk nagy kiterjedésű, öreg. Legfőbb nehézségünk az, hogy elődeink művelési térképei hiányosak, így léptenyomon öreg vágatokra, nem várt vetődésekre, lefejtett területekre bukkanunk. Mindezek tetejében még a vízbetörésektől és a sújtólégveszélytől is tartanunk kell.

Várai nyugodtan hallgatta Wolf szavait.

— Nem vakációzni jöttem, felügyelő úr. A legnehezebb viszonyok közt szeretnék dolgozni, hogy gyakorlatot szerezzek magamnak.

— No-no! — nevetett nikotinos fogaival Wolf és visszasietett az ablakhoz. — Nézze: — mutatott ki az üzemtérre —, ha itt van, ha tartanak magától, úgy megy minden, mint a karikacsapás. De nézzen csak félre egy pillanatra: kész a sztrájk, szabotázs. A kommunisták! Lehet, hogy túlzásnak tartja, ha 1944 nyarán egy hadiüzemben kommunistákról beszélek, de a való helyzet az, hogy ez a környék a kommunista fészkek egyike. S ezt jó, ha megjegyzi magának.

Az ajtón kopogtattak.

— Az én üzememben, mérnök úr, törvény a fegyelem. Fegyelmet tartani pedig csak úgy tud, ha félnek magától, ha tudják, hogy nem ismer tréfát. Hát amíg itt leszek, rend is lesz ennél az üzemnél, erre vitézi és tisztii becsületszavamat adom önnek.

Ujra kopogtak az ajtón.

— Ki az?! — kiáltott ingerülten Wolf.

Magas, sápadt ember lépett a szobába.

— No, mit akar már megint, Hajdú? — támadt a bányászra. — Mit jár mindig a nyakamra!

— Felügyelő úr... — kezdte a bányász, egy papírt gyűrögetve.

— Megmondtam már, hogy nem búcsújáró hely ez! — ült az asztalához a felügyelő. — No, mi az, mit áll még itt, mint a süket!

Az ember nagyot nyelt.

— Felügyelő úr kérem... — mondta, az asztal szélére téve a papírt —, tesék ezt aláírni nekem...

— No, csak nem autogrammot gyűjt, Hajdú? — lett egyszerre kedélyes Wolf,

de ugyanabban a pillanatban elfutotta a méreg. — Micsoda? Rendkívüli előleg-utalvány? — húzta föl a szemöldökét. — Pénz kellene, mi? Pénz kellene, mindig csak a pénz kellene magának, Hajdú!

— Pénz kellene... — sóhajtott sötéten az ember.

— Hát akkor miért nem megy bankárnak, mi?

Hajdúnak ökölbeszorult a keze.

— Nagyon oda van már az asszony, felügyelő úr... Azt mondta a doktor, hogy rögtön kórházba kell vinni... különben...

— No, de ember, egy hete sincs még, hogy fizetés volt! Mit gondol maga, mi van itt? Üzem ez, vagy Népjóléti Minisztérium? Mi ez? — tartotta Hajdú elé a papírt. — Ötven pengő... Ötven pengő! Nem is lenne rossz, mi? „Felügyelő úr kerem” — utánozta acsarkodva az embert — „pénz kellene”. Úgy jönnek ide, mint a bankba! Hát nincs pénz! Érti? Nincs pénz! Se magának, se másnak — magának különösen nem!

— Meghal a feleségem... — tört ki Hajdúból rekedten a szó.

— Meghal? — ismételte a felügyelő, majd könnyedén, mintha csak éppen mellesken jutna eszébe, tette hozzá: — Érdekes, amikor a sztrájkot kirobbantották, nem gondolt erre. Emlékszem magára! Egy csille tetejéről lázította ellenem a munkásokat.

— Akkor hát fölösleges itt állnom! — rándult össze a bányász.

— Idelgyeljen, Hajdú! — kezdte Wolf. — Ha jól meggondoljuk, ilyenek, mint maga, annyit sem érdemelnek a vállalattól, mint egy veszett kutya: hogy jól megrugdossa az ember. Meghálnak? Hát haljanak meg! — kis szünetet tartott, majd valamivel csendesebben folytatta: — De ne mondassák, hogy nem vagyok jóindulattal maguk iránt... Talán... talán aláírom még ez egyszer azt az utalványt.

Kicsavarta töltőtollát.

— Csak még az egyszer, tekintettel rendkívüli helyzetemre... — csillant meg az emberben a reménység.

— Mennyi is? Ötven pengő? — nézte Wolf szórakozottan az utalványt.

— Ötven pengő... — verejtékezett Hajdú.

— No! — emelte fel a töltőtollat Wolf.

A bányász melléről sóhaj szállt fel.

— De különben... különben... hohó! Várjunk csak! — tolta el az utalványt a felügyelő. — Maga mintha azt mondta volna, hogy én egy vadállat vagyok. Emlékszik-e? Ott mondta a csille tetején! — nevetett farkasmosollyal.

Hajdú sápadtan hallgatott.

— Nos, emlékszik-e? — játszogatótt a töltőtollal amaz.

— Emlékszem...

— Látja, látja. Azóta már biztosan bánja, hogy helytelenül viselkedett, mi? Ugye bánja?

Várai elfordult, hogy ne lássa az ember kínlódását.

— Mégis aláírom magának — folytatta a felügyelő —, ne mondassák, hogy rossz ember vagyok. Bár... Ötven pengő! Mi biztosít engem arról, hogy ledolgozza? Sokallom ezt a pénzt!

— Minden pénz az asszonyra ment már... — suttozta rekedten az ember.

— Ha ezt az előleget megkapnám... Kamatostul adom vissza, ha kell.

— S természetesen igéri, hogy többé nem fog hasonlóan viselkedni? — nézett Wolf átható tekintettel a bányászra.

Hajdú hallgatott.

— Nos? — mozdult meg a toll a felügyelő kezében. — Látja, segíteni akarok magan!

— Megigérem... — bukott ki a szó a megalázott ember szájából.

Wolf megvetően lökte oda neki az utalványt.

Hajdú nagy sóhajjal vette át az életmentő papírt. Mégis! Kórházba viheti az asszonyt. A gyerekeknek ennalót vehet... Egy pillanat alatt végigfutott mindez az agyán.

— Hát akkor... — indult nagy lélegzettel az ajtó felé. Hirtelen visszafordult.

Ijesztő volt az a tekintet, mellyel a papírra meredt. Mint akit az esze elhagyott, ugrott a felügyelő felé.

Wolfot nem érte készületlenül a támadás. Kezét higgadt nyugalommal tette az asztalán heverő forgópisztolyra. Hajdú megtorpant. Azután lassan, mint akit mássás terhek húznak, halálos fáradtan támolygott az ajtó felé.

A cédula ott hevert a földön, Wolf aláírásával. Várai tekintete a papírra esett. Az ötven pengő öt pengőre volt átjavítva.

— o —

Az új mérnök három álló napig a bányát járta. Csakhamar megismerkedett az üzem viszonyaival. A felügyelő, aki egykettőre rájött, hogy jó munkatársra lelt a fiatal mérnökben, hagyta, hadd járja kedvére a vágatokat. Ha azonban Várai kijött a bányából, kíváncsian faggatta:

— No, mi újság, mérnök úr? Merre járt, mit látott? Mi a véleménye?

A mérnöknek, aki idegen ember szemével nézett szét az üzemben, sok hiányosság tűnt fel. Főleg a biztonsági berendezések és a szellőztetés terén talált botrányos mulasztásokat. Egyik napon, a bányából kiszállva, egyenesen Wolf szobájába sietett.

— A nyugati bányarészben túrhetetlen a levegő, felügyelő úr. Hiába szerelnek a munkahelyekre ventilátorokat, csak forgatják a levegőt. Nincs rendes útja a levegőnek.

— No és lát valami megoldást? — könyökölt az asztalra Wolf. — Lássuk, mit javasol.

— Egy másik légaknát — mondta egyszerűen Várai. — Ekkora bányának lehetetleneg egy aknával lélegeznie.

A felügyelő a füléhez tette a kezét, mint aki nem jól hall.

— Mit? Új légaknát? Csak nem tréfál velem a mérnök úr?

— Alaposan megvizsgáltam a lehetőségeket.

— Alaposan? Csak éppen arra nem gondolt, hogy háború van. Mit gondol, ki ad magának pénzt arra, hogy többszáz méteres légaknát hajtson meddő kőzetben? Azt hiszi, hogy a vezérigazgatóság dobálódzik a pénzzel?

— Ha a levegőt megjavítanánk, a termelés is növekedne...

Wolf indulatot mozdulatot tett.

— A termelés így is, úgy is megy és mennie is kell, mert a hadiüzemek pillanatra sem állhatnak le. — A mérnök vállára tette a kezét. — Nézze, fiam, én megertem magát. Fiatal, tele ambícióval. Ilyenkor az ember egy kicsit, hogy úgy mondjam, szeretné megváltani a világot. De hát a mi feladatunk az, hogy a termelést mindenáron fokozzuk, nem pedig az, hogy síránkozásoknak üljünk fel.

Várai csalódottan hagyta magára Wolfot. Nem akart belenyugodni a hallottakba. Újra, még újra átböngészte a térképeket; jegyzeteket, számításokat készített. Késő estére járt az idő, amikor összeszedelőzködött, hogy szállására menjen. Íróasztalát zárta be éppen, amikor lihegő ember nyitott be az ajtón.

— Mérnök úr, mérnök úr, nagy baj van! Telefonálni kell azonnal! Megmondani, hogyha nem jön el, ha nem jön ki rögtön... akkor én megyek el hozzá... agyonvágom... istenemre, agyonvágom!

— Maga az, Hajdú? — ismert rá a lihegő, feldúlt emberre. — Mi baj van?

— Az orvos... Hiába kérem reggel óta... Hiába könyörgök, üzenetek neki, nem akar jönni a feleségemhez, nem akar!

— Gyermekeket vár a felesége?

— Azt — verejtékezett az ember —, de már vége, úgyis vége mindennek. Meghal, úgyis meghal... Mérnök úr! Maga tanult ember! Segítsen, hogy ne haljon meg a feleségem!

— Jöjjön! — ragadta karon Várai a bányászt. — Felhívjuk az orvost.

A telefonközpontba siettek. Az orvos lakása csak hosszas csengetés után jelentkezett. Várai bemutatkozása után barátságatlan női hang szólt a készülékbe:

— Mit óhajt, kérem?

— Sürgősen ki kell jönni a doktor úrnak a bányatelepre! Egy súlyos állapotban levő asszonyról van szó. Odahaza van a doktor úr?

— Alszik a férjem — méltatlankodott a hang —, teljesen ki van merülve. Az előbb jött haza a betegekől.

— Kérem, emberi életéről van szó! — mondta erélyesen a mérnök. — Tessék felkelteni a férjét.

A doktorné felháborodottan hápogott.

— Miért nem lehet kocsival elhozni a beteget? Tegyük kocsira és hozzák le a községbe. Az orvosnak is jár pihenő, nem futkoshat minduntalan...

— Kérem — szakította félbe Várai —, minden perc drága. Még egyszer ismétlem: a doktor úrral szeretnék beszélni.

A hang rikácsolni kezdett:

— Borzasztó! Mégis csak szemtelenség...

Lecsapta a kagylót. Kisvártatva kedvetlen férfihang szólalt meg a telefonban.

— Itt doktor Lajtha! Mi tetszik, kérem?

— Várai Tibor bányamérnök beszél. Kérem, Hajdú Istvánné állapota nagyon súlyos a bányatelepen. Arra kérném, hogy a legsürgősebben jöjjön ki hozzám.

— Aha, tudom, tudom — mormogta az orvos. — Hát kérem, világosan megmondtam már egy jó pár nappal ezelőtt annak az embernek, hogy haladéktalanul vigye kórházba a feleségét! Én sem vagyok gép, hogy állandóan szaladgáljak. Tegyük kocsira a beteget és hozzák el, majd meglátom, mit tehetek.

— De amikor a beteg állapota nem engedi, hogy kocsin rázassák!

— Hja, elhiszem. Miért nem vitték kórházba? Beutaltam! Egy rendkívül súlyos, komplikált eset...

— Most már mindegy, kérem. Itt csak ön segíthet. A lényeg az, hogy az orvos késése könnyen egy asszony életébe kerülhet.

— Mit gondolnak önök tulajdonképpen azon a bányatelepen? Az orvos nem ember? Az orvos éjjel-nappal talpon legyen? Szóval, ha elhozzák a beteget, megvizsgálom, ha nem hozzák, arról én nem tehetek.

— Nem jön ki a doktor úr? — döbönt meg Várai.

Hajdú egy lépéssel a telefontól termett.

— Mondja meg neki — szakadt ki a torkából a kiáltás —, hogy akkor én megyek el hozzá, de jó vége nem lesz!

— A beteg asszony férje itt van... — kezdte Várai.

— Hallottam! — ordította az orvos. — Hát csak mondja meg neki, hogy várom. Jöjjön! És kikérem magamnak, hogy belekontárkodjanak a dolgomba!

Lecsapta a telefonkagylót. Hajdú torkából kétségbeesett hang tört elő:

— Megölöm!

Várai az emberhez lépett.

— Nyugodjon meg, kérem. Siessen haza és készítse el az útra a feleségét. A kocsit hamarosan ott lesz.

— Hiába, hiába...

— Dehogy hiába! Fusson haza! Csavarják valami puha holmiba, hogy a kocsit ne rázza úgy. Siessen!

S hogy a bányász elrohant, az istállóba sietett. A kocsist álmából rázta fel. Csakhamar ott zörgött a kocsit a bányatelep házai között.

— Tudja-e, merre laknak? — kérdezte a mérnök.

A kocsis leugrott a bakról és a sötétségbe bökött.

— Itt kell nekik lakniuk valahol! — azzal végitrapolt az úton. Várai a kocsin maradt és türelmetlenül számolta a perceket. Egy pillanatig sem gondolt arra, hogy Wolffal esetleg kellemetlensége lehet az orvossal való összetűzése miatt. Úgy érezte, Wolffban is van annyi emberség, hogy segítene most az emberen.

— Mérnök úr! — trappolt vissza a kocsis. Megállt és á fejét vakarászta. — Ugy veszem észre, hogy ott már valami nincs rendben.

— Bent volt? Szólt nekik?

— Nem voltam bent — hümmögött a kocsis —, tessék csak jönni velem.

Várai leugrott a kocsirol és sietve követte az embert. Néhány házzal juthattak tovább, amikor döböntően állt meg egy ablak alatt.

A lakásból iszonyatos sírás hallatszott. Asszonyi jajveszékélések, gyermek-sírák olvadt össze valami ijesztő, szörnyű hangzavarrá. A mérnök még soha éle-

tében nem hallott ilyen megdöbbenő sírást. Intett a kocsisnak, hogy mehet, nincs rá szükség. Az ember tanácstalanul indult kocsija felé.

— A mérnök úr nem jön?

Várai intett, hogy csak menjen. A zokogás nem szűnt odabenn. Egy fának támaszkodott és keserűen sóhajtott. Miért kellett ennek az asszonynak meghalnia? Neki talán nem volt annyira kedves az élete, mint azoknak, akik megtagadták tőle a segítséget?

Az ajtó nyílt akkor s kijött rajta a bányász. A sötétségben majdnem Várainak ütközött.

— Mérnök úr... — fulladt el a hangja — már nincs... a kocsiira szükség...

— Meghalt? — fogta Hajdú kezét a magáéba a mérnök.

— Meghalt... Mérnök úr! — rázta meg a bányász mellét a zokogás. — Maga nem tudja, milyen áldott jó asszony volt az én feleségem!

Várai némán nézte az embert. Tudta, érezte, hogy beszélnie kellene, vigasztalni, erőt önteni beléje. Előntötte a veríték a homlokát. Mivel vigasztalja? Mit mondjon, mit hazudjon neki? Ennek az embernek a felesége kell, aki jóban-rosszban együtt volt vele. Mit ér az a néhány hitvány vigasztaló szó ahhoz a kinhoz kepest, amit most ez a bányász érez?

— Szedje össze magát, amennyire csak lehet — mondta csendesen. — Maga férfi, apró gyermekei vannak. A gyermekei! Azokra gondoljon.

Hajdú erőltlen léptekkel vánszorgott vissza a házba. A mérnök leverten indult hazafelé.

Lentről, a községből, a völgyön keresztül nemsokára már hallatszott a lélekharang csengése.

— o —

Hajdú tragédiája nagy felháborodást keltett a bányászok között. A bányász-ember megszokta már, hogy munkája közben nemegyszer szembetalálkozik a halállal. Mégis, amikor egy jólismert, kedves arcól kell búcsút venni, a bányász szótlán lesz, elgondolkodik, és ilyenkor még éberebben figyel a főtefa ropogására.

A munkahelyeken másról sem beszéltek reggel, mint a fiatal bányászasszony haláláról. A nyugati bányamezőben, ahol főleg bányatelepi emberek dolgoztak, különösen parázs volt a hangulat. Az öreg Pintér volt az aknász, egy rossz lábú, pattogós beszédű, de igazságos és jóérzésű ember. A munkahelyeket járva, megpróbálta csendesíteni a bányászokat.

— Azt hiszitek, hasznal valamit, ha a szátokat járatjátok? Mit értek vele? Maradjatok csendben és örüljete, hogy nincs semmi bajotok. Még jobb szemet lapátolni a hadiüzemben, mint hősi halottnak lenni a fronton. Hallod-e, Kerekes! — fordult egy cigányosan barnaképű emberhez. — Rakd meg a csillédet rendezen fiam, mert ellátom a bajod.

— Könnyen beszél maga — villantotta szemét az öreg Pintérre egy alacsony, szélesvállú ember —, maga az urakhoz tartozik. Csak az a dolga, hogy minket maceráljon.

— Jól mondja, Sipkovics — forgatta meg kampósbotját az aknász —, hátha még annyit járnék árulkodni az üzemvezetőhöz, mint maga.

— Hazugság... — nézett a többiekre elvörösödve amaz. — Azért, hogy a feleségem bejár takarítani a felügyelő úrékhoz... azért még nem kell találgatni.

— Találgat magáról az ördög, — morfondírozott Pintér, az ácsolatokat vizsgálgatva —, engem nem érdekel, hogy mit csinál. Hanem ezt az ácsolatot rendezen tegye be nekem, mert úgy megbüntetem, hogy arról kódul.

Mérgesen bicegett át egy másik munkahelyre, botját a sínen csörgelve.

— Kollár! — kiáltott be a fejtésbe — gyere csak ki egy kicsit.

— Itt vagyok — jött elő izzadtan, szénporos arccal a bányász.

— No, hányan is vagytok? — húzta elő a műszakkönyvet Pintér. Bejegyezte a műszakokat és összecsapta a könyvet. — Te, Kollár, — mondta, körülnézve —, tudom, hogy ti mindig spekuláltok, bár én semmi jót nem látok benne Marad-

jatok csendben, fiam, nem érdemes fickándozni a mai időkben. Hanem ha a szátokat járattjátok is, észnél legyetek, fiú. Itt ez a Sipkovics, aki mindent kifecsegróatok a felügyelőnek. Wolf azt ígérte, hogy lőmestert csinál belőle.

A nagytermetű, fiatal bányász összehúzott szemme! hallgatott. Azután hirtelen az öregnek nyújtotta a kezét:

- Köszönöm, Gyula bácsi.
- Fogd a szád róla, mert...
- Ne féljen.

Lent a fővonalon már várták az aknáaszt. Egy kapcsolgyerek sietett érte:

— A hármasnál várja a mérnök úr!

A hármás ereszkénél valóban Várai kérdezősködött az aknász után. Az ereszke visszafejtését akarta megtekinteni.

— Szép bányát csinálhatunk itt — jegyezte meg, míg lefelé tartottak az ereszkén —, ontani fogja a szenet.

— Ontaná — szúrta a sötétségbe a botjával Pintér —, csak legalább néhány nyavalyás rázócsúszdának lenne. Olyan a csillészás a feltörésekben, hogy bele lehet gebedni.

— Szóltak már a csúszda miatt?

— Szóltunk hát. Többször említettem már én is a felügyelő úrnak. No, rossz szul tettem. Azt felelte rá: „Maga is szanatóriumot akarna már a bányából csinálni, Pintér? Azt hiszi, hogy Kanadában vagyunk? Nem csúszda kell ide, hogy csattogásával megvadítsa az embereket, hanem csákány, meg lapát.” Nem is szóltam én azóta a csúszdáról. Hiszen még egy hitvány ventilátoron is marakodni kell, hogy melyik csapaté legyen.

Felkapaszkodtak egy munkahelyre, melyet a felvető miatt csak létrán lehetett megközelíteni. Maga a munkahely olyan alacsony volt, hogy meg kellett hajolniok.

— Az egyik legjobb csapatunk dolgozik itt — mondta Pintér —, figyelje meg, hogy fognak dohogni a rossz levegő miatt.

A vájat végén ritkásbajuszú öregember kattogtatta fejtőkalapácsát a szénfalon. Egy másik öreg vájár térdelve rakodott a csilléssel. Mindkettőjüknél rövidnyelű lapát volt.

— Jó szerencsét! — kiáltotta a fejtőkalapács zaján át Pintér. — A mérnök úr eljött megnézni magukat.

Az öreg a szénfalnál hátratekintett és ledobta a fejtőkalapácsot.

— Hát csak nezzen minket! — felelte mérgesen, tótos kiejtéssel. — Van mit nézni rajtunk. Már egy órája, hogy lelőtünk, s még mindig csak a füst, csak a füstöt kell nyelni.

— Mennyi a norma? — kérdezte Várai.

— Mennyi? Hat kutya koponyára!

— Háromszor hat az tizenyolc... Tudják teljesíteni?

Pintér mosolyogva intett a szemével.

— Hányat raktak már máma, Cserhán? — fordult a földön kuporgó másik öreghez.

— Húszat — felelte az, öreges, fátyolozott hangon —, de egész délelőtt nem kaptunk rendesen üreset.

— Meg a rossz levegő is hátravert bennünket — toldotta hozzá a csillés, aki húsz év körüli erős, vig fickó volt. Szája mindig füttyülésre állt.

— Hogy van megelégedve a munkájával? — kérdezte a mérnök.

— Nem futok el tőle! — húzta fel széles vállait a csillés. — Szeretnék minél előbb segédvájár lenni.

— No. Talán nőszülni készül?

A fiú a fejszéje nyelét nézegette.

— Talán arra is sor kerül... De előbb kereset kell hozzá.

— Meg bajusz! — tette hozzá incselkedve a földön térdelő kis öreg. — Nem látja a mérnök úr, hogy szopós malaccal van dolga?

— De a bányát mégsem adtam el, mint az öreg Cserhán! — vágott vissza a fiú, mire nagy nevetés támadt.

A mérnök nem akarta tovább feltartani őket, intett az aknásznak, hogy menjenek.

— No, mit szól hozzájuk? — kérdezte Pintér, ahogy lekecmeregtek a létrán.

— Derék emberek — mosolygott a mérnök. — En magam fogok szólni, hogy ventilátort kapjanak.

A bányából kiszállva, valóban megemlítette a felügyelőnek a csapat kérelmét. Wolf, aki szintén azelőtt szállt ki a bányából, szórakozottan hallgatta a mérnököt. Egyre Hajdú járt az eszében. Reggel, amikor értesült az asszony haláláról, meghökkenett a hír. A bányában is kellemetlen gondolatok kerülgettek. A bányászok kemény, zárkózott arckifejezéséből gyűlöletet és felelősségrevonást olvasott ki. — Rémekeket látok — mondotta önmagának, de nem sikerült elhessegetnie a nyugtalan gondolatokat.

A bányából kijövet, első dolga volt, hogy telefonon felhívja az orvost. Gombán összeveszett vele. Az orvos, aki egyébként baráti viszonyban volt veie, nem tudta mire vélni kirohanását.

— Ugyan kérlek, nem kell olyan nagy esetet csinálni belőle. Az asszonyt kórházba utaltam egy héttel azelőtt — mondta a felügyelőnek. — Mit tehetünk róla, hogy nem hallgattak a szavamra?

Az orvos szavai csak némileg nyugtatták meg Wolfot. Nem kell olyan nagy ügyet csinálni belőle. Lehet, hogy Lajthának van igaza.

— No, hogy is mondta, fiam? — riadt fel Várai szavaira.

A mérnök röviden beszámolt a hármás ereszkében látottakról. Wolf engedélyezte, hogy a Cserhán-csapatra ventilátort szereljenek. Várai még mást is jelenteni akart, de abban a pillanatban nyílt az ajtó és Holz, a főaknász rohant be rajta. A kis vézna, fontoskodó ember csupa tűz, csupa lelkesedés volt.

— Döntő győzelem! — újságolta. — Valami Kron... vagy Kronszej... a fene tudja már hol. Nem is ez a fontos, hanem az, hogy megsemmisítő csapat mérnökünk az oroszokra.

— Mikor hallotta? — kérdezte Wolf mohón.

— A déli hírekben! — sugárzott a főaknász. — Már kétszer kerestem a felügyelő urat!

Az íróasztal fiókjából térképek kerültek elő. Wolf ceruzát, körzőt fogott és kaprázatos terveket vázolt a térképre.

— A németek! — szónokolta. — Meglátják, hogy valami nagy dologban spekulálnak! Csak hadd jöjjenek az oroszok, hadd sétáljanak a csapdába. A németek majd megmutatják!

— o —

Délutánra rekkenő hőség lett.

A faluban a háztetők csak úgy ontották a forróságot!

A főjegyzőék szalonjában barátságos, enyhítő hűvösség honolt. Az asztalon jéghideg aludttej, kávé, vaj, méz és paprikás szalonna hívalkodott.

Uzsonnáztak.

A főjegyző feleségének jó barátnője volt a doktorné. Át szoktak járogatni egymáshoz unalmas délutánokon. A doktor is erre kocszított, benézett, hátha neki is jut valami a jóból. A kanalak, kések elégedetten csörömpöltek a porcelánokon.

— Pompás hideg ez az aludttej! — szöröcsögött a főjegyző. — Valóságos orvosság ebben a szörnyű hőségben.

— Pedig ki kell menni a kaszálóra, drágám — mondta a főjegyzőné — meg kell nézni a napszámosokat, mert csak a napot lopják, ha nem áll a hátuk mögött az ember.

— Én ki nem megyek ebben az átkozott melegben! — szuszogta a kövér ember. — Majd este, ha elül a hőség.

— Estére hiába megy, drágám, mert addigra hazajönnek a napszámosok.

— Miért nem hagyod pihenni ezt az áldott jó embert? — vette védelmébe a főjegyzőt a doktorné.

— Valóban szörnyű a kocsikázás ebben a kánikulában — bizonygatta az orvos is —, én is majd elaludtam a kocsiban.

— Szegényt kétszer is felzavarták az éjszaka — magyarázta a doktorné. — Képzeld, édesem, azt kívánták tőle, hogy éjnek idején menjen ki a bányatelepre.

— Ki hívta? — kérdezte a főjegyzőné.

— Mit tudom én. Valami Vári, vagy Újvári... mérnök az, valami új mérnök lehet.

— Elég az hozzá, hogy nagyon bugris módon beszélgetett velem. Azt mondta: „Hajlandó felkelteni a férjét, vagy nem?”

— Modortalan fajankó lehet. S természetesen nem ment ki a férjed, ugye?

— Már hogy mentem volna? — kenegette a kenyerét mézzel a doktor. — Egyszerűen beszólnak, mit, hogy beszólnak? Beordítanak a telefonba, kérék — magyarázta a főjegyzőnek —, hogy azonnal jöjjenek egy bányászasszonyhoz, mert ha nem, az ember jön el hozzám, de jó vége nem lesz.

— Hallatlan pimaszság!

— No, persze engem se kell féltetni. Úgy lekaptam a tíz körméről a telefonon keresztül azt a mérnökbojtárt, hogy alig győzte a bocsánatot kérni. Eljön az ember? Hát jöjjön el! — mondtam. De csak eljött volna — rázta a kést a kezében —, amilyen jó kedvemben voltam!

Árnyék vetődött az abroszra. Mindenki az ajtóra nézett.

Hajdú állt ott sápadtan, kísértetszerűen.

— Eljöttem — szólt halálos egykedvűséggel.

— Mit akar itt? Hogy jött ide be? — ráncolta a homlokát a főjegyzőné.

A bányász nyugodtan állt az ajtóban. Fejszét szorított a hóna alatt.

— A doktor urat... keresem.

— Engem? Engem? — halványodott el az orvos.

— Igen — nézte fejszéje élet az ember. — Beszédem lenne a doktor úrral.

— De kérem én... kérem én igazán... — hebegte az orvos, felugorva a szék-ről.

— Hordja el innen magát! — bődült el a főjegyző.

— Csend! — ordított Hajdú, borzalmastól úgy a szalon fehér ajtajára.

Kisérteties csend lett a szobában.

— Eljöttem... — folytatta Hajdú halkán, mintha csak önmagában beszélne — eljöttem, hogy megköszönjem a jóságát.

— Mit akar tőlem? — remegett az orvos hangja — mit óhajt, kérem?

A bányász szemében az örület lángja lobogott.

— A feleségemet! — kiáltotta rekedt üvöltéssel. — A feleségemet adja vissza!

Az orvos arca falfehér lett.

— Kérem, én igazán nem... — hátrált a sarok felé. Hajdú egy ugrással előtte termett. Mozdulatára felborult az asztal.

— Fogják le! — sikoltotta a doktorné.

De a bányász fejszéje már akkor a magasba lendült, hogy az orvos előtt egyszerűen elsötétült minden.

— Átkozott! Meghalsz! Most te is...

Hirtelen megingott az ember.

Egy-két bizonytalan mozdulatot tett még, azután, mint akit villám sújtott, vágódott el a perzsaszőnyegen. A fejsze csörrenve esett a parketten szerteszórt kanalak, kések, porcelánok közé.

Az orvosné feláljultan ugrott az ura mellé. Az hamuszürke arccal nyitotta ki a szemét. Csodálkozott, hogy semmi baja sincs.

— Majdnem... majdnem... — zokogta elfulladva asszony.

Akkorra már a főjegyző hangja is megjött.

— Boris! András! Az átkozott teremtéteket! — rohant ki az udvarra. — Merre vagytok?

Az orvos felemelkedett a fekvő mellől.

— Apoplexia... — apoplexia... — motyogta. — Ha egy másodpercet húsz az agyvérzés, engem is elvisz az ördög...

Kint az udvaron pofon csattogott. A főjegyző a kocsist és a mindenest be-zavarta, akik Hajdút kivitték a szobából. Az orvos helyreállította a főjegyzővel az asztal. Majd a cseléd jött és szípgova söpörte lapátra a porceláncserepeket.

— Fő a hidegvér — nevetett halványan az orvos —, folytassuk talán tovább az uzsonnát?

Senkinek sem volt azonban kedve nevetni. A szobára rákövült a csend: megdermedt, mint a halotti maszk.

De az ember szavai ott rezegtek még a levegőben.

Valami kellemetlen, borzongó előérzet futott végig a társaságon. Mintha valami nagyon nagy dolog készülődött volna összedőlni.

1944. július 22-e volt.

Aznap kelt át a Búgon a szovjet hadsereg.

— o —

A hegyek között hirtelen esteledik.

Amint a nap lebukik a hegyormok mögé, olyan csend lesz, mintha magával rántotta volna az életet. A bányász korán aludni tér. A lélekölő robot, az üzemvezetőség hajszája nem ismer kíméletet. Még csak nyolc óra körül jár az idő, de már elnéptelenedett a bányatelep valamennyi utcája. Ha most idegen tévedne ide, azt hihetné, hogy a telep félig-meddig lakatlan. A házak botrányosan rozoga állapota után ítélve, nem is lehetne másra gondolni.

A bányatelepet még valamikor a huszas évek elején építették. Azóta nem láttak renoválást, javítást a házak. Legtöbb lakás falát akkora repedések szántották végig, hogy némelyik épület már-már összedőléssel fenyegetett.

Amikor a munkásság már számtalan panaszt emelt a tarthatatlan állapot miatt, az igazgatóság építészeti szakértőket küldött ki a bányatelepre: vizsgálják ki, mi az oka az épületek rohamos pusztulásának.

A szakértők ki is szálltak a bányatelepre, és bölcsen megállapították, hogy az épületeket a kolónia alatt elhúzódo bányaművelés teszi tönkre.

Persze, rájöttek ők a dolgok igazi okára is, csak úgy gondolták, az szakmai titok: kár lenne illetéktelen orrokra kötni.

Az igazság az volt, hogy annak idején, amikor a telepet építették, igen jókedélyű, mulatós építészek vezették a munkálatokat. Ezek a kedélyes mérnök és főmérnök urak szerették a tréfát. Olyannyira, hogy sokszor csupán tréfából és úri virtusból egy-egy éjszaka súlyos ezreseket vertek el, aminek pedig már a fele sem volt tréfa.

Ám elérkezett az idő, amikor előbbi költekezéseik egyensúlyozására hirtelen roppantul takarékoskodni kezdtek. A takarékoság igaz, hogy szép erény, a hibáitt csak az volt, hogy a derék, magukba szállott vezetők az építőanyaggal kezdtek el takarékoskodni. A végén, amikor felépült a telep, ők maguk is meghökkenetek: lám, a semmiből is lehet házakat építeni!

Persze, ez a nagy takarékoság megbosszúlta magát később. Nem a hajdani építészekén, természetesen, hanem a kolónia későbbi lakóin, a bányászokon.

Jól tudta mindezeket a szakértő bizottság, hiszen ők is hasonló jókedélyű mérnök és főmérnök urak voltak.

— Sajnos, a bánya... — adták le a jelentést, sajnálkozó fejcsóválással.

Az igazgatóság azután radikálisan megjavíttatta a lakóházakat. A kidőlni készülő falakat kétméteres, kettő ötvenes ácsolatokkal úgy kitámogatták, hogy némelyik utca már jobban hasonlított a kettes szint fővonalához, mint egy kolónia gyalogútjához.

De a bányászok ezt is megszokták.

Az „untercúg” — untercúg, akár a bányában van, akár az ember lakását támasztja. Sokan még komlót, hajnalkát is futtattak az idétlen épületdíszekre, sőt, az egyik bányász égőpiros és rózsaszín futórózsával futtatta be az oszlopokat.

Az öreg Cserhán Péter most éppen ezeket a futórózsákat igazgatta, nyesegette az alkonyatban. Mert az öreg — aki egyébként nem is volt olyan öreg, mint amilyennek arca ráncai tették — nagyon szerette a rózsáit.

— Többet ér a szép virág — szokta mondani —, mint ez a nyavalyás, ronda világ!

Különben nagy kópé volt ökelme: amolyan kistermetű, rókaarcú, mindig bo-

londozó bányász, aki megjárta Magyarország összes bányáit, szinte furcsa, hogy itt letelepedett.

Az emberek nagyon szerették. Ha elemében volt — nála ez az állapot egy liter után kezdődött —, ítéletnapig elhallgatták volna, annyit össze tudott mesélni, lóditani a többieknek. Az ország valamennyi bányájáról tudott valami historiat. Bejárta Petroszényt, Lupényt, dolgozott Pécessét, Nógrádban s még ki tudná számon tartani, hol.

A csillettakarítástól a termesterségig végigpróbált mindent életében, sőt — és erre volt a legbüszkébb —, egyszer még igazi, valódi bányatulajdonos is volt. Ezt olyan élethűen tudta előadni, hogy amikor egy kicsit pityókás volt, az emberek a kocsmában kórusban kérték: azt meséld el, amikor bányabátor voltál!

— A teremtésit, annak is a pince volt az oka! — vakarta meg a fejét ilyenkor az öreg. — Egész nyáron rága a füleket az asszony, hogy pincét, pincét csináljak neki, ahol ő télen a krumplit, zöldségféléit tartja.

Jól van, gondoltam, csinálók valami veremféléit. Leások egy darabon a földbe, tetőt eszkábálok rá: kész a pince.

— Neki is fogtam én a kertbe' a pincecsinálásnak. Péter-Pál napján volt, so'se felejttem el. Alig haladtam egy métert a földbe, csak kutyakeménybe ütközött mindig az ásó! Dühös lettem, csákányt hoztam, azzal estem neki a földnek. Hat látom, hogy a kemény valami: szén, mégpedig jófajta, csillogó szén, csupa kalória.

Hej, keveset is aludtam én akkor éjjel. Mindig a szén járt az eszemben. Afféle kibuvasos rész lehetett a kertembe': azon a környéken, ahol ez történt, nem ritkaság az olyasmi.

— Azután mi történt? — szokták faggatni Cserhán bátyót, pedig a históriát már kívülről tudja minden ember.

Az öreg nem mindig áll kötélnek. Legtöbbször sóhajt, majd legyint egyet. De az esetet később mégis elmeséli újra. Ilyenkor ravasz-kás rókaarca csak úgy ragyog a huncut mosolytói.

Mert a bátyó valóban bányát nyitott a kertben. Persze, nem ütötte dobra a dolgot, csak szépen, csendben feszegette csákányával a drága szentet, mint aki ráér lassan, kényelmesen elkészülni a pincével, hiszen úgyis csak téltre kell, az meg még messze van.

Annyit azonban mindig kiszedett, hogy hetenként egy-két kocsira valót a sógora a városba bevihetett, eladni.

A szomszédok nagyokat nevettek, amikor hallották, hogy az öreg még mindig a pincével kopácsol, az öreg meg még nagyobbakat, mert a bánya egyébként egészen jól jövedelmezett.

A vész azonban mégiscsak beütött

A bátyó már egészen szép kis folyosót hajtott ki a kertben, sőt, még szabályszerűen ki is dúcolta a „bányát”. A hiba ott kezdődött, hogy térképet elfelejtett vezetni, s így akarva-akaratlanul a szomszéd kertje alá fordult a vágattal. Még akkor is elkerülhette volna talán a bajt, ha el nem mohóskodja a dolgot. Ezt részben a sógornak is köszönhette, aki utóbb annyi kuncsaftot szerzett, hogy az öreg már néha a műszakból is ki-ki maradozott és otthon bányászkodott, a saját szakállára.

A szomszédoknak is kezdett feltűnni, hogy az öreg hetek óta állandóan a pincét csinálja. Ha érdeklődtek, az csak ravaszul kacsintott:

— Olyan fájn' pince lesz az, hogy ritkítja párgját!

De azért Cserhánt figyelni kezdték. Akkor azután egyszerre beütött a baj. Mert a galibát — mint ismeretes — az öreg kapzsísága okozta. Kevesellte, minden-hogy kevesellte a szentet, amit a csákányával tudott kibányászni. Úgyannyira, hogy egy szép napon robbanóanyaggal, meg gyújtózsínórral óvakodott ki a kertbe, hogy míg a szomszédok alszanak, „eliljön”. Persze, csak negyed, meg fél patronokat rakott a lyukakba, nehogy a hatás túl nagy legyen. Az egyik töltetnél így is melléfogott. Ez időtájt ugyanis éppen a szomszéd disznóólja alatt haladt a vágattal, s amikor azt a bizonyos erősebbre sikerült lyukat elrobbantotta, egyszeriben összenyeklett a rossz disznóól, benne a visítózó malacokkal.

A többire már nem szívesen emlékszik vissza a bátyó.

Mert ha be nem is dutyizták a szénvagyon megdézsmálásáért, a sátorfáját sürgösen szednie kellett a részvénytársaság haragja elől.

— Csak azt a fájn' pincét sajnálom! — szokta mondogatni. — Igen jó pince lett volna.

Most, hogy befejezte a futórózsa nyesegetését, összecuska bicskáját és az égre szemlélődött. Úgy lehet, eső lesz holnap. De hiszen elkelő is lenne, gondolta, már nagyon száraz a föld.

— Hagyd már abba! — lépett be a konyhába, ahol a felesége levelet betűzgetett a petróleumlámpa mellett.

— Már két hete nem ír... — sóhajtott az asszony, összehajtva a levelet.

Cserhán bólintott.

— No, majd csak ír már, no! — mondta egy kicsit vidámabban. — Más se ér rá, hogy mindig írkaljon.

— A barna ruháját kiakasztottam máma. Az egyik karjánál megrágták a melyok.

— Abbul a zöld dohánybul kéne a zsebébe tenni... — felelte Cserhán aggodalmasan. — Annak nem szeretik a szagát.

Csend lett, gondolataik messze jártak.

— Laci se ír... — szólalt meg az asszony nagysokára. — Reggel beszéltem az anyjával.

Az ember a hokedlira ült.

— Mégis csak azt mondom, hogy nincs semmi baja... — elővette a dózniját s a cigarettát hosszan, elgondolkozva nyálazgatta. — Nem olyan ügyetlen gyerekek az! — tette hozzá biztatóan s ráncos arca hirtelen mosolygósra derült.

Mindketten a falra tekintettek. A kopott pléhkeretből katonaruhás fiú mosolygott rájuk.

A gyerekek... Már három esztendeje, hogy bevonult. Két éve állandóan a fronton van.

Cserhánné szeme megnedvesedett. Az öreg észrevette, ismerte már ezt az elágyulást. Odaszólt neki és gondosan vigyázott arra, hogy hangja meg ne remegjen:

— Bonts ágyat. Tudod, reggel menni kell.

Csendesen feküdtek az ágyban. Cserhát tudta, hogy a sötétben az asszony szeme újra nedves lesz, s azon törte a fejét, hogy mit mondjon neki.

— Ki kellene nyitni az ablakot... Meleg lesz éjszakára. Az asszony nem válszolt, csak az ágy nyisszent meg alatta. Az öreg kinyitotta az ablakot. Jó nyárszag tódult be a szobába: az erdő felől jövő fanyar falevél-szag és az ablak alatti rózsák illata.

— Hajdú nagyon rosszul van... — szólalt meg Cserhánné halkán. — Az anyja a kórházban volt. Vajon, lesz-e még belőle ember?

Hallgattak. A halál szele átsuhant a szobán, meglibbentette az ablak foltos függönyét. Hajdúnéra gondoltak mindketten. Milyen fürge, vidám teremtés volt! Reggeltől estig dalolva dolgozott. S most... Csak az a két gyerek ne lenne! — gondolta Cserhánné. — Mihez kezd velük az öreganyjuk?

Nekik is volt egy kislányuk, még mielőtt a fiú született volna. Kékszemű, szőke kislány volt. Hároméves korában halt meg.

Cserhánban megmozdult valami. A torkát köszörülte. Azután mégis csendben maradt. Végre is az asszony törte meg a csendet:

— Ugy hallik, hogy a bányánál gyűjteni akarnak nekik... Cserhán hallgatott. Az asszony óvatosan latolgatta tovább a szavakat.

— Talán... adni kellene nekik a... pénzből... Vagy harminc pengőt... Hiszen senkire sem támaszkodhatnak!

Ez már megint olyan volt, amin gondolkozni kellett.

Cserhánné a sötétségen keresztül az ura felé nézett, ahol a jólismert, huncukás kis rókaarcot sejtette.

Cserhánnak a pléhskatulya jutott az eszébe. A rossz bádogdoboz, ott a szekrény mélyén, melybe hónapok óta szájuktól megvont filléreiket rakják. A kabátra. Az asszony kabátjára. Mert kell a kabát, mindenképpen meg kell szerezni őszig.

Az asszony a múlt télen nagyon megfázott, azóta is köhécsel. A pénz meg olyan nehezen gyűlik... Harminc pengő... hiszen szép gondolat, de...

— Alszol?

Cserhán oldalt fordult, az asszony ágya felé.

— Nagy sor... — mondta elgondolkozva. — Harminc pengő nagy sor... Tudod, hogy én se keresek úgy, mint régebben.

Most az asszony hallgatott.

— Tudod — folytatta később az öreg —, csak arra jut, ami a legfontosabb. A kabátot meg a föld alól is elő kell teremtenünk...

Csend volt a szobában. A konyhából behallatszott a vekker ketyegése.

— De ha te úgy gondold — fűzte a szót tovább Cserhán. — Ha be tudod úgy osztani a pénzt, hogy jó legyen... ez már a te dolgod, Akkor vidd el neki. Majd csak lesz valahogy!

Az asszony szívét melegség futotta át.

— Hát nem bánod?

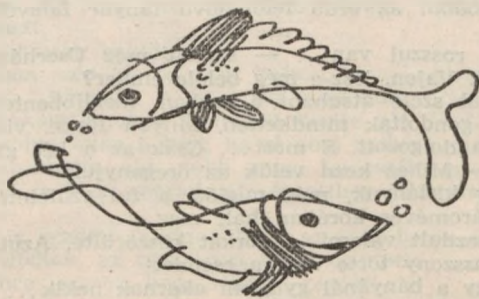
— Nem. Azután holnap még majd összeszedsz nekik valamit. Segítünk, amivel csak tudunk.

Azzal a falnak fordult s csakhamar felhangzott nyugodt, mély lélegzése. Lassan az asszony szemére is álom nehezedett.

— Mama... — szólalt meg akkor félálomban az öreg. — Ne félj, mama... Tudom, hogy semmi baja a gyerekek... Nem olyan kölyök az!

Cserhánné elmosolyodott.

Az ablak alatt monoton egyhangúsággal, álmosítóan pirregett a tücskök cripelése.

PATAKI JÓZSEF: CSENDÉLET

GUBBASZTÓ

EGY KISPOLGÁR MONOLÓGJA

„Mindig jó érzés, ha meghal valaki,
aki titkos vétünkéről tudott,
gyöngeségünknek ha egyszer is tanúja volt!
Urambocsáss! én minden sir mellett megkönnyebbülök.
Én-szobrom, úgy érzem azáltal emelkedik,
ha fogytán vannak, akik gyarlónak láttak,
„minek ilyen hiú ember”-nek, nyavalyásnak...
Jó dolog a halál, s hogy ezek és azok mind meghalnak.”

„Nekik is jó, ha ugyan megpihentek,
kis vétkeiktől, gyöngéiktől megszabadultak
és hogy így egyszersmind engem is feloldoztak.
Nagy jót azok tesznek velünk csak, akik meghalnak.”

„Vagy tán még azok, kik messze mentek,
soha-vissza-nem-térni széndékoznak,
hollétükről, szerencsájükről hírt sosem adnak.
Szívesen siratjuk el őket, mert tudhattak rólunk valamit.”

„Jaj, én már annak is örülök, ha valakivel összeharagszom,
de örök haraggal, hogy többé nem ér a nevem.
Aztán este, ha lefekszem és az ablakon kinézek,
emelkedni látom így-úgy megholt ismerőseim az égbe.
Valami nagy erő suhintja őket fölfelé a magasba.
Ambár tudom, hogy vigyázásom ez az erő
s hogy az meddő: szeretteink nem lesznek csillagokká,
nem őrzik álmainkat, mint a kisedét az anyja
s hogy mindörökre nem hal meg senki soha!”

„Mert szívünk méhéből, mint vétkeink, újra és újra szü-
letnek
azok, kik embervoltunk kémeivé válnak,
hogy megint jó érzés legyen, ha meghal valaki,
aki titkos bűnünkről tudott,
gyöngeségünknek egyszer is tanúja volt...
Urambocsáss! S én újra megkönnyebbülök!”

IFJ. SZABÓ ISTVÁN: KENDŐS ASSZONY

CSENDES KIÁLTÁS

Lassan egy éve már, hogy minden hajnalon
kapkodva öltözöl, mert előtted az ajtók
halkan becsukódtak —, s bizony az ajtókat
néhol még bűvös erők lakják, hogy te
nem is tudod megnevezni őket. . .

Lassan egy éve már, hogy minden hajnalon
fáradtan indulsz. Egy elszietett csók
a búcsúzás, mert: nincs váró vonat,
s jaj: le ne késs!

Szemeid egén a jól ismert vidék
lomhán zakatol és bóbiskolni készlet.
De a betegeid közt megváltozol:
mikéntha kicseréltek volna. S erre
olyan egyszerűen mondd: akarat.
Igen, mert az akarat is gyógyít,
és erős legyen, ki erőt kölcsönöz.

Biztos lábbal jársz a lázgörbék
erdejében. Mindenkihez van egy jó szavad.
Csak néha állsz meg egy-egy pillanatra
befelé figyelni: talán az anyaságod
legszebb jeleit, a kicsiny lábak
bizsergését érzed. Lám: te is
anya vagy. Kettős szívdobogás. —

S aztán lépsz tovább, megfékezni a kórt.
Életet adni a te élted árán.

Így telnek napjaid. — És így fogy az erőd is
bérelt szobánk, s a munkahely között. Mert:
előtted az ajtók halkan becsukódtak,
s bizony az ajtókat néhol még
bűvös erők lakják. . .

Lassan egy éve már, hogy minden este
fáradtan zuhansz az ágyra a távoltöltött
tizennégy órád után.—
S csak én tudom, hogy tehetetlen —
sirósan panaszkodsz:

— „Látod, már megint dagadt a bokám!?”

ÁPRILIS

Öt perce még
sütött a nap
s most lám:
a kerek
ég
s föld között
ezüstözött
pengő hurok
hangja remeg.

* * *

Öt perce még
zengett a zápor
s lám:
most árad a fény.
Egy ázott barna
cserebogárka
ült ki a napra,
s motort szárít a
platán tövén.

* * *

Nevetés hallik:
valahol könnyed,
szökellő léptű
leányok jönnek.
Szájukon duzzadt
csók színe érik,
csók színe ég.
Kamasz szél szántja
szoknyájuk szélit.
Alattuk tócsák
kék szeme fénylik,
— s combjukat lesve —
tócsa-szemekben
az ég.

SZÍVES FOGADTATÁS

SZATIRA, EGY FELVONÁSBAN

Szereplők:

SAS GÁBOR tsz-elnök
TORMA KÁROLY agronómus
VÉKÁS JÓZSEF italmérő
GYÖKER PÁL idősebb tsz-tag
RUCA MÁTYÁS fogadott fia
RIGÓ MIHÁLY ifjúsági titkár
HADARÓ LAJOS fiatal tsz-tagok
KOS JÁNOS

Szín: falusi, földművesszövetkezeti vendéglő tornacsa. Jobboldalt sima, megszelt fal. A hátsó falon, jobbról balra haladva: tálalóablak, italos polc, majd ajtó a söntésbe. Baloldalt léckerítés, középen ajtóval. A hátsó fal előtt hosszú pult, csapokkal, poharakkal. A jobb fal mellett és a pult előtt négyszögletes, terített, elhanyagolt asztalok, székek.

Történik: napjainkban, egy nyári délután.

VÉKÁS JÓZSEF (30 év körüli hájas, nagydarab, ingujjas italmérő a pult mögött poharakat mosogat. Nagy érzelmesen énekelget közben.)

Van nekem egy delin kendőm, el akarom viselni.

De az anyám nem akarja engedni.

Engedd, anyám, nem a te pénzed ára bánja.

Babám vette, az a csalfa, mikor jött szabadságra.

TORMA KÁROLY (jön be a léccapun. Börönd, nyári ruha. 28—30 év körüli, városi ruhás fiatalember): Jónapot kívánok.

VÉKÁS: Jónapot. (Megnézi). Jónapot kívánok. (Még egyszer megnézi). Alá-szolgája.

TORMA: Kérem, mit lehet itt inni?

VÉKÁS: Almuskát, kérem.

TORMA: Sörük nincs?

VÉKÁS: Az a kérdés, kérem tisztelettel, tsz-tagnak tetszik lenni, vagy nem?

TORMA: (csodálkozik): Kutya legyen, ha értem.

VÉKÁS: Pedig egyszerű. Bagcsón tetszik tudni, a tsz az úr. Új elnökünk van, és mivel a tagság eléggé megszokta a sörözést a munkaidőben a kocsmában, a földszöv. elnökével hoztak egy határozatot, hogy délután hat óráig tsz-tagnak, vagyis községbelinek szeszest italt kiszolgálni nem lehet.

TORMA: Ejha! Ez az új elnök! No, és a tagság?

VÉKÁS: Ajaj, kérem! Tessék elképzelni Csak Almuskát ihatnak. De az nem kell kekik. Olyan kopaszok vagyunk, kérem tisztelettel, akár a Salamon... pardan akarom mondani. Szóval tetszik érteni... Hatig pangunk...

TORMA: No, mivel én még nem vagyok tsz-tag, adna egy ital nekem?

VÉKÁS: Akkor úgy módosul a kérdés, kérem tisztelettel, kicsi avagy nagyobb mértékkel tetszik óhajtani?

TORMA (odaviszi böröndjét a jobb sarokasztalhoz, leteszi, leül, törölgeti hom-

lokát): Amekkora nagy korsója van, azzal lehet. Várom kell, ki tudja meddig.

VÉKÁS (csapol): Igenis, kérem. Most tetszett jönni a hármaskörrel?

TORMA: Áldom is az eszem! Ilyen kánikulában utazni!

VÉKÁS: Szállása van már? Ha meg nem sértem, persze.

TORMA: Biztosan lesz. Csak, akit kerestem, sajnos, nem leltem odahaza.

VÉKÁS (eléteszi a korsót, s boldogan mesél): Van az úgy, kérem. Az egy-szeri férj is hazamegy, keresi a feleségét. Hát egy cédulát talált helyette. „Nem bi-rom tovább melletted. Az ég áldjon meg, Józsi. Én elmegyek, te itt maradsz. Veron...” Van ez így néha, kérem.

TORMA: Szomorú dolog.

VÉKÁS (egészen elkámpicsorodva): Meghiszem azt. Különösen, ha az emberrel esik meg.

TORMA: Magával?

VÉKÁS: Ühüm. Itt tudott hagyni, kérem tisztelettel, egy fogpiszkáló-vékony nőcske, egy Veron, egy ilyen szépdarab, húsrhizlalt, finom szesszel itatott fér-jet, mint Vékás Józsi! A vendéglátóipar neves dolgozóját! Meg tetszik ezt ér-teni?

TORMA (Felemeli a korsót. Szórakozottan): Meg. Egészségünkre. (Iszik nagy élvezettel.)

VÉKÁS (feleszmél. A pult mögé lohol, enged magának is egy pikolót): Egész-ségünkre. (Iszik.) Bizony kérem. Így van ez még az elhagyott faluhelyen. Nem úgy, mint a városon. Ott már nincs ilyesmi... (Tormára néz.)

TORMA (közben a bőröndből elővesz egy Népszabadságot. Szórakozottan): Hogyhogy nincs?

VÉKÁS: Ugy kérem, hogy ott már nem megy el az asszonytárs. Egyszerűen ottmarad. Csak tartsa el az ura. A palik meg menetrendszerűen járnak. Mint a MÁV-nál. A balatoni üdülőhelyeken a vonatok.

TORMA (kinyitja az újságot. Egészen szórakozottan): Természetesen, kérem, természetesen. Igaza van...

VÉKÁS (csapol még egy pikolót): Mindennek a kapzsiság az oka. Ha én Vercnnek ígérek akkor egy Panni robogót, most is itt állna mellettem. (Fel-löttyni a pikolót.) El tetszik ezt hinni nekem? (Tormára pillant, aki teljesen el-merülve olvas. Mérgesen félre): Affene azt a felvágós fajodat! (Kinyalja a ha-bot. Még bánatosabban folytatja az éneklést:) „Ensedd, anyám, nem a te pén-zed ára bánja. Babám vette, az a csalfa, mikor jött szabadságra... Hejde, en-gedd anyám...”

GYÖKÉR (jön be KOS JÁNOS társaságában. Gyökér 50–60 közötti girhes, szedett-vedett ruhájú, nagyszájú, fröcskölve beszélő tsz-tag. Kos mai falusi „modern” ifjú: fekete, piszkos, cowboy-nadrágban, trágys tornacipőben, fehér triko és szeszínű svájci sapka a ruházata. Köszönnek): Jónapot.

VÉKÁS (rájuk mered): Maguk meg? Kész a mai egység?

GYÖKÉR (már megpillantotta Torma előtt a sört): Két korsó seritalt.

VÉKÁS: Gyökér kartárs, tudja, hogy ilyenkor nincs sör. Van ellenben igen finom Almuskánk.

a6789 12345 4

GYÖKÉR (vészjóslóan): Szóval sör nincs? Hát az ottan talán (Igy, cével) ..cocacola?

VÉKÁS: A kartárs nem idevalósi!

KOS: (gúnyolódva): Talán az asztalra rakta az... illetőségijét? Mi-i?!

VÉKÁS (fölényesen): Kisfiam, nem a napköziben vagy! Tarsd a szádat, kü-lönben laposra...

GYÖKÉR (emelt hangon): Kérem én, miféle törvény tiltja azt a mi népi államunkban, hogy az egyik honpolgár ne igyon sört, a másik meg félliter számra nyakalja?! Vagy megmondja nekem a számát és keletjét az italmér kartárs, vagy... megjósolom néked. Vékás Jóska. úgy itthagyd a csapszéket, mint Veronika feleségét a hitvesi hűségét!

VÉKÁS (sértődötten): Nana, kartársam, nem a disznóneveldeben vagyunk!

GYÖKÉR: (diadalmasan): Sört, vagy... repül-ez Vékás!

VÉKÁS (ajkát harapdálva töbreneg egy pillanatig, aztán odamegy a léc-

kerítéshez, kinéz, gyorsan csapol. Közben): Engedek az erőszaknak, Gyökér bácsi. De egy slukkra igyák meg, mertha...

GYÖKÉR: Azért mondom! Mégiscsak szemenszedett imperialista fondorlat, hogy a tsz dolgozóinak a nyári kánikulában nem adnak sert!

VÉKÁS: De hisz az aratóknak, meg a tengerikapálóknak ingyen sört méret az elnök! Napi két korsóval!

KOS (főlényesen legyint): Á, palifogás az egész! Hogy majd a tisztújításkor részvételnek. Előr leitalja a népet! Ismerjük mi az ilyen culibulit!

GYÖKÉR: Ilyen fondorlatot csak a pápák történetében olvashatni! Még a községi párttitkár is bedőlt neki. Mert Sas Gábor elnök úr antialkoholista, ezért... (Iszik.) De az ilyen megfontolt alapítótagot, amilyen teszem Gyökér Pál, azt kutyába se veszik...

KOS: Csak azt tudják hajtogatni, hogy így demagóg, meg úgy...

GYÖKÉR: Mert én nem fogom be a panaszos számat! Hát jár is! (Kiüssza a korsót.) A dolgozó embertársaimért mindig is felemeltem szavam! Így van? No, még egyet Vékás Jóska...

VÉKÁS: Nem lehet, Pali bácsi. (Súgva, közben fejével is int.) Itt van ez az idegen elvtárs...

KOS (titokban lesi Tormát, aztán megvetően): Á, az csak tömi a kását a bokájába. Ránk se ránt... Zúdítson még egyet, főnök úr...

RUCA MÁTYÁS (sietve bejön. Koshoz hasonló ragánykodó fiú): Tiszteletem, Vékás úr! Egy korsó szájvizet kérek!

VÉKÁS: Tudod, fiam, hogy kiskorúnak még apja jelenlétében sem lehet... Különb is tsz-tag vagy, tehát... Almuska van!

RUCA (főlényesen): A tisztelt presbíterek talán tanácsi bizonyítványt mutattak fel? Na gyereünk, tanár úr, ide azt a fogmosót... (Gyökérhez) Papa, képzelje mit hallottam. Az imént ahogy ott ténfereztem Pikó Rózsi körül, mert úgy néz ki, hamarosan lesz valami... (Kezével mutogat). És...

KOS: Á, nagyon rúgós csikó az elnök elvtárs balkeze!

RUCA: ...nagyon boldogan újságolja a tintarózi, hogy micsoda szerencse érte a mi Jóreménységünket.

GYÖKÉR: Nafene! Talán kihúzták az elnökség lottóját?!

RUCA: Képzelje, papa: kapunk Pestről, a minisztériumból egy főelvtársat! Egy agronómust, vagy mérnököt. A fene tudja, milyen franczarikát.

GYÖKÉR (kiköpi): És ennek örült annyira a Pikó lány? Hát annyira kell neki egy pesti? Mért nem vágta szájba?

RUCA: Á, papa. Nem lehet. Hamarébb meglesz a miegymás így, mintha...

GYÖKÉR (méregbe jön): Hát te nem érted? Hogy idejön egy pesti? Egy vasaltnadrágú? És eleszi előlünk a hasznot! Nem érted? Hagyod, hogy ez a kis-asszony itt tapsikoljon neki? Hát így lesz kisebb az egységünk! Mert ez is valami suszter, vagy fodrász! Az olyanokat küldik ide elnököknek, mifelénk...

RUCA: Nem, nem. Ez valami... bikaszakértő. Szóval valami állattanár. Vagy ilyesmi.

GYÖKÉR: Mindegy az, gyermekem És ő lesz az állattenyésztés vezére!

KOS: A vezérbika!

GYÖKÉR: Pedig ha meggondoljuk, akadnak itt is, akik igazából értenek ám az állatokhoz. Kerülnek itt olyan alapítótagok, akik harmincöt évet álltak a tehének végénél. De azokra rá se izélnek!

KOS: Dehogynem! Éppen ráizélnek. Mert az ilyenek belelátanak a kártyába. Azért!

RUCA: Az ilyenektől cidriznek. (Homlokára csap). Te, mi lenne, ha például... Gyökér Pált kívánná a tagság állattenyésztési felelősnek?

KOS: Mi lenne? Nagy nyugság, boldogság a tagság közt. Legalább egy bevált, régi tag lenne ott a vezető.

GYÖKÉR (büszkén): Meghiszem azt. Az én kezemhez semmi se tapad. Én mondom, senkinek nem volt olyan kevés az osztaléka a régi tagságból, mint az enyém. Mert én kérem annyira vigyáztam mindig a közéleti tisztaságra!

KOS: Ugy van! Indítsunk mozgalmat, Matyi!

RUCA: Ugy van! Mutassuk meg, hogy... Tanár úr, még eggyel!

VÉKÁS (*hangosan*): Nem lehet, fiacskám. nem lehet... (*Azért buzgalommal csapol.*)

RUCA: Csak szelidség és lelki béke, tanár úr. Amíg engem lát, addig semmi cidri! Értve?

(*Közeledő motorkerékpár durrogása.*)

VÉKÁS (*megijed*): Szentisten! Ez vagy az elnök, vagy a KISZ-titkár... Szentkleofás! (*Villámgyorsan lekapja az üres korsókat a vendégek elől, a pult alá rejti, s a teli korsóval odakocog Torma asztalához.*) Tessék parancsolni. A korsó világos...

RIGÓ MIHÁLY: (*ez alatt bejön. Sortnadrág, szandál, rövidujjú fehér ing, pólósapka, motoros szemüveg. Odamegy a pulthoz, kezel a bentiekkel.*) Tyű, de kutyameleg van...

TORMA (*meglepődve*): De hisz én... én nem is kértem, Vékás úr, Én...

VÉKÁS: Dehogynem, hehe! (*Zavartan nevet.*) Annyira el tetszett merülni a Népszabiban, hogy már nem is emlékszik... Hehe... ez jó. Csak tessék, tessék, míg hideg...

TORMA (*iszik, aztán olvas tovább.*)

RIGÓ: Vékás szaki, két deci Almuskát. De tisztán! Micsoda veszett időnk van, halljátok!

KOS (*gúnyosan*): Pedig motoron szerezni az egységet, nem is olyan meleg, mint keresztett hányni.

VÉKÁS (*rászól*): Amennyit te hánytál, fiam, abban nem is lehet megizzadni!... (*Rigó elé teszi a teli poharat.*) Tessék, kedves Rigó elvtársam. Mi újság? Nem lesz valami jó hál a KISZ-ben?

RIGÓ (*felhajtja az italt*): Dehogynem! Szombaton. Most is szaladok a megyére. Valami táborozó csapat jön hozzánk estére. Segíteni akarnak. Ötig még el kell csípnem a megyei titkárt... Ebben a protuberenciában!

RUCA: Klassz dolog a segítség, Rigókám. De nem gondolod, hogy mi is segíthetnénk magunkon?

RIGÓ: Nem értem? Mért nem segítünk mi magunkon?

RUCA: Például halljuk, hogy ideszalasztanak egy pesti illetőt. Állattenyésztőnek. Hát itt nincs? Itt nem lehet lenni hozzáértőt?

KOS: Pedig itt is van. Régi. kipróbált szakember. Például.

RIGÓ: Itt a Jöreménységben?

KOS: Persze.

RIGÓ: Azonnal vessétek fel a közgyűlésen.

KOS: Támogatod?

RIGÓ: Nyilván. Ha odavaló, okvetlenül.

KOS: Kezet is adsz rá?

RIGÓ (*nevet*): Hát az minek? (*Indul.*) Persze. Ha olyan, akkor okvetlenül. Csak vessétek fel... Hogy az ifjúság akarja. Mi mindent támogatunk, tudjátok... Na visszlát! (*Elsiet.*)

RUCA (*röhögve*): Ez is bekap mindent. Mint a kacsza az eperfa alatt. Ha eper, ha más... (*Kint távolodó motorzúgás.*)

VÉKÁS: Mit akartok ti, kérdem tisztelettel?

KOS: Mit? Kíváncsi a tanár úr? Hát csak annyit, hogy a Jöreménység ne legyen átjáróház. Vagy húsosfazék. Egyeseknek! Hanem legyen teljesen a... miénk. Értjük, tanár úr?

GYÖKÉR: Szép felelet. Erre inni kell valamit.

VÉKÁS: Persze. Ha előbb elém rakiák a tagtársak a pénzecskét. rögtön... (*Karórájára pillant.*) Mindjárt ihatnak törvényesen is De addig...

HADARÓ LAJOS (*tolja be váratlanul kerékpárját. Magas, nyáriruhás fiú, aki lassan beszél*): Józsi bácsi, a televízió-szobát úgy rendezze be, hogy ma este a szokottakon kívül a vendég táborozók is idejűnnek. Festiek. Legyen bent elég szék.

VÉKÁS: No hálistennek. Végre egy jó hír. Lesz tán egy kis forgalom is...

HADARÓ: No, erre adjon valami hűsítőt is, Józsi bácsi.

VÉKÁS (*álszent pofával*): Csakis Almuskát szolgálhatok fel, tisztelt kultúrfelelős elvtársam. Két deci, avagy három?

RUCA: Hármat igyál, Hadarókám. Ugy nem alszol el beszéd közben!

HADARÓ (*rávillant*): A nyelved gyorsabban forog, mint az eszed, Ruca tagtárs!

KOS: Ne kakaskodjunk már fölöslegesen, fiúk! Inkább... (*Más hangon*) Lajos te, figyelj csak ide. Meg kéne szervezni a fiatalokat.

HADARÓ: Hallod, inkább magatokat szerveznétek be valamelyik aratóbrigádba! Ma sem láttalak kint benneteket!

KOS: Ajjaj, te lángész! Mióta olyan időszaki dolog az állattenyésztés, mint az udvarlás? Hogy ráérünk este teljesíteni a normát, mi?! Kötött, egésznapos munkánk van nekünk, nem érünk rá napozgatni, meg hetyepetyézni!

HADARÓ: Látom. Csak Vékáshoz jönni. Röpgyűlésre!

KOS: Ne tüzelj, Hadaró. Komoly dologról van szó. Ide akarnak hozni egy pesti kutyaszórt. Állattenyésztő főnököknek. Érted? Ki kell füstölni. Minek ide?! Világos, Hadarókám?

GYÖKÉR: Mit tátogsz? Még most se érted, miről van szó? Kiforgatnak javainkból! Eleszik a munkaegységünket! Uraskodnak felettünk! Pedig belevaló, hozzáértő, helyi szakembereket kellene inkább ilyen vezető pozícióba rakni.

HADARÓ (*egyszerre ért mindent*): Alá értem már, Pali bátyám! Csak hát egy a baj... (*Közelhajlik, suttogva*) Ismerjük például a tormát, milyen finom édesgyökér!

TORMA (*felfigyel az újságból, elmosolyodik, aztán elrejtí figyelő arcát megint a lapok mögé*).

GYÖKÉR: Hát te ilyen megátalkodott vagy? Te egy... te egy ennyire elvetemült, csúfolódó vagy?

HADARÓ: Tudom már, mibe akartak behúzni! Csakhogy én nem állok be maguk közé. Ismerem a céget! Maguk a kert alatti sutyorgók! A munkától hidegrázást kapó szájhősök! De a húsosfazék! Az kéne! Ezért vannak ellene Sas Gábor bátyámnak. A szakembereknek, meg mindennek! Azt hiszik, nem látjuk?

RUCA (*odamegy hozzá, rálép a lábára, gúnyosan*): Kiköhögted magad, Hadaró? Akkor szelej el innen, mert...

KOS (*szintén közeledik hozzá*): No, hogy rázod meg magad, hadd lám. Aztán kámfor, apám, kámfor...

HADARÓ (*pénzt vet Vékásnak, s félrelöki a két suhancot*): Rettentően sajnálom, hogy most nem érek rá veletek verekedni. De még lesz alkalom, hogy meghajlogassam a csontjaitokat... (*Meqy kijelöl*). Hanem Vékás szaktárs, jobb lenne, ha az ilyen huligán uraknak napközben nem tartana óvodát, mert ebből még... (*El*)

RUCA: Azért elszelelt...

GYÖKÉR: Fi a talponvaló fajtáitát! Az apja is ilyen volt. Örökké csak robotolt, hajtotta magát. Ez meg hajcsár lett.

KOS: No, majd kesztyűbe trombitáltatjuk egy kicsit.

RUCA: Az állattanárral együtt.

KOS: Igaz is, te! Mit csinálniunk vele? A tanár úrral?

GYÖKÉR: Meg kéne zángóztatni. Macskazenét adni neki vagy három éjszakán. Ugy elnyargalna, hogy Pestig meg sem állna...

KOS: Pali bácsim, ez ócska culihuli. Jobb kell Majd... ráuszítjuk a KISZ-t. Azt mondjuk Rigónak, hogy a manusz karrieristának nevezte. Ez elég lesz, hogy fújjon rá...

GYÖKÉR: Nem rossz. Éppen meg lehet próbálni. De ha az elnököt, aki idecsalta, azt uszítjuk rá, az lesz a legjobb. Megsúgjuk Sas Gábornak, eldicsekedett a koma, azért küldték ide, hogy nyomozzon az elnök után. Akkor lóttek neki!

RUCA: Irni is tudunk mi az újságnak. Aláfirkantunk vagy harminc nevet. Lesz olyan vizsgálat, hogy!... A koma meg fogja az aktatáskát, usgyi Pestre...

KOS: Ráuszíthatjuk Villogó Marit is!

RUCA: Haha! Állati jó lesz! Ugyis rázza a nyavalya a fiúkért Marit! Majd bemászik az ablakán. Mi meg frunk Bicze Gurinak, a férjuramnak, jöjjön haza, mert felesége öngyvsága az állattanárhoz jár.

KOS: Szemenáriumra! Pompás lesz, te!

GYÖKÉR: Arany eszetek van, fiúcskák, arany eszetek! Vékás kartárs! Három korsó seritált még ide!

VÉKÁS: Csak pénzt lássak, utána nyomban megvitatjuk a dolgot. De addig... (Széttárja karját).

GYÖKÉR (felháborodva): Már ennyi hitele sincs egy alapító tsz-tagnak?

SAS GÁBOR: (erélyes, gyors léptekkel jön be a kertajtón. Ötven év köri, alacsony, energikus, fáradhatatlan, öntudatos és kulturált magatartású parasztember. Kezében irkalap. Amint észreveszi a három embert, elfeledi, miért sietett ide): Ahá, értem már, mért lehetne ellopni az egész nagystállót! Itt van Gyökér Pál és Társai vegyeskereskedése. Röpgyűlés, Pali bácsi, röpgyűlés a Jöreménység jövőjéről?

TORMA (a hangra felkapja a fejét, kihúzza magát, aztán észbekap, az újság mögé rejtőzik.)

KOS (fölköszön): Ugy sincs ott most dolgunk. Itt meg viszont fontos kérdéseket vitattunk meg. Például...

SAS: Például?

KOS: Például milyen jó lenne a szövetkezetnek, ha Gyökér bácsi nem a növénytermesztőknél izzadna, de átjönne az állattenyésztő családba, miközben.

SAS: Igazán? Elhiszed, hogy a növénytermelők egy szikrát se tiltakoznának ellene? Én mondom. Emlékszem rá, annak idején Pali bátyátokat még az uradalmi részes aratóbandákba se szívesen vették be. Így van, Pali bácsi? Nem akartak helyette dolgozni!

GYÖKÉR: Rágalom! Aljas rágalom!

SAS: (méreggel): Talán csak nem azért lépett be maga elsőnek a tsz-be, mert a közönséget akart mindjárt dolgozni? Á, itt jobban lehetett lógni. Eltartatta magát.

GYÖKÉR: Nem igaz! Irigy vagy rám! Ez az igazság! Mert te később léptél be! Félted tőlem a hatalmadat! Pedig ha én...

SAS: Félted, ugye, az állattenyésztési felelős posztját?!

KOS: (csap egyet a kezével): Mondtam, az a ronda, lecsifecsi Hadaró jártatta a száját! Az a mintafiú!

SAS: No, nincs semmi baj, Pali bácsi. Megértjük mi a törekvéseit. Nem is zárkózik el a vezetőség. Át is küldjük magát az állattenyésztésbe. Ne legyen magának egy zokszava se.

KOS és RUCA (tátott szájjal merednek az elnökre. Nem értik.)

SAS: Mert ott lesz a legjobb helyen. Kapnak ugyanis két hét múlva a minisztériumból egy jónevű, fiatal állattenyésztő mérnököt. Egy vasmarkú, rámenős legényt. Nem kell ijedezni, nem idegenbeli. Egyenesen a mi falunkból való a fiú. Majd az rákapatja Pali bácsit, meg tisztelt társait a rendszeres egészségzésre. Meg a helyes nézetekre. Majd kevesebb lesz a vita, de nagyobb a fejesi rekord... Torma Karcsi. Nem ismeri Pali bácsi? Árva gyerek volt. Az apját húsz éve rúgta agyon a ló. A maga erejéből lett, aki. (Felkapja az irkalapot.) Igaz is, te, Vékás szakai, nem járt itt véletlenül egy tászkás fiatalember? Keresett odahaza, s otthagya ezt a cédulát az ajtómon...

VÉKÁS (csak tátog, mutogat, vigyorog a sarok felé.)

TORMA (ezalatt feláll, odaugrik Sashoz): Dehogynem! Itt vagyok, kereszt-apám! (Atölelik egymást, ropogatva derekukat, cuppanós csókokat váltanak.) Végleg itt vagyok. Na, látja, mégiscsak hazajöttem én.

SAS: Jó, jó, de hogy-hogy ilyen hamar érkeztél, fiam?

TORMA: Azt mondta a miniszterhelyettes elvtárs, menjek csak le már a szabadságom alatt Bagosra. Tanulmányozzam egy kicsikét a Jöreménység életét. Szép, szép, amit Sas Gábor fél éve csinál, de azért... még sok érdekeset is lehet itt látni.

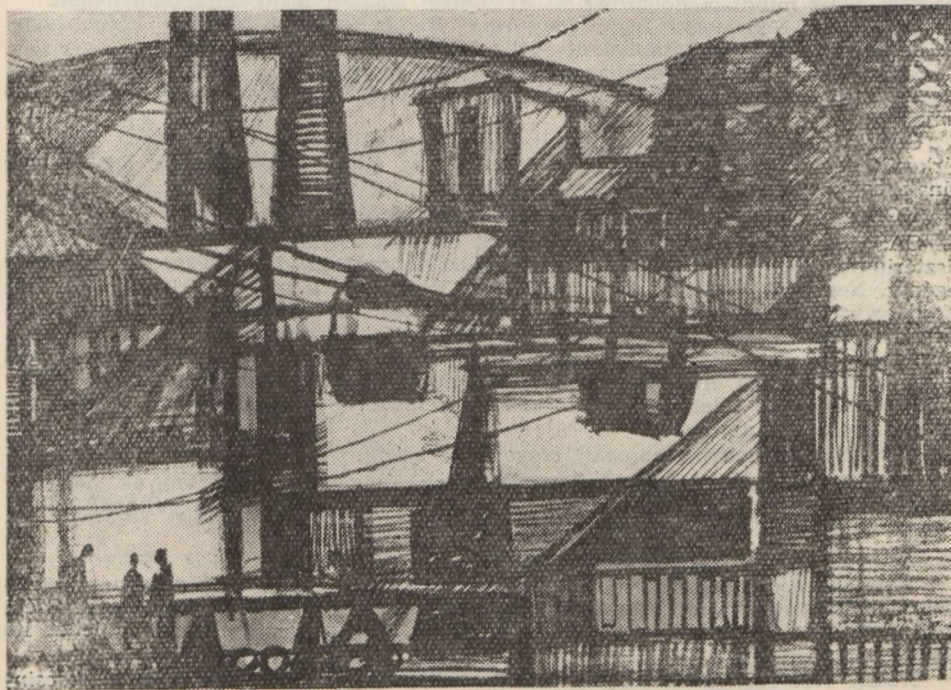
RUCA (észrevétlen a kijárat felé húzódik): Ajaj.. (Kétségbeesetten kacsingat, fejével integet Kos és Gyökér felé.)

TORMA (rávillant a három megszeppent alakra): Hát volt szerencsém itten, egészen akaratlanul, máris alaposan tanulmányozni a dolgokat. No, kereszt-apám, majd tisztába tesszük hamarosan az istálló környékét is. Én mondom magának!

GYÖKÉR, KOS és RUCA (villámgyorsan megértik a helyzetet, megerednek a kijárat felé, mintha zápor verné nyakukat, olyan kushadra.)

VÉKÁS (azonban még gyorsabban ugrik a lécajtóhoz, szétvetett lábbal megáll, lassan túri fel karján az inget): Hóhó, galambocskáim, nem úgy van az! A szórakozás után fizetni is kell valamit. Elő hát a gubuskát, angyalkáim, de sebesen. mert... (Meglóbálja ökleit, miközben gyorsan)

függöny).

CZINKE FERENC, DERKOVITS-DIJAS: GYÁRRÉSZLET

SZOMORÚ SZERELEM

A nő, ki nős embert szeret,
szomorú szerető nagyon.
Éjjel a rágy, ha rámered,
felsír... Mert nincsen irgalom.

Hetenként egy-egy délután
eljön hozzá, ki öleli.
Siet... feléje nyúl sután...
más otthon ízével teli;

a zsebkendőjén, ingein
egy másik asszony nyoma van
s a férji életében im
ő — bárhogy lángol — nyomtalan.

Csak, mint a napfény, felragyog,
aztán pár napra beborul;
az ünnepek, vasárnapok
magányban telnek, józanul.

Néha, ha fáradt s kézbe fog
otthon egy könyvet és leül,
pár sort elolvas... felzokog,
mert oly sokat van egyedül.

De miért? Hisz ő is annyit ér,
mint az, akinek férje van;
benne is úgy lobog a vér,
szeretne élni boldogan:

fényes vasárnap jární kinn,
büszkén karolva vinni őt,
mutatni: Nézzétek! Enyim!
Állni a pletykálók előtt,

s nem mellékutcák kis, sötét
zugában kapni csókokat
és ijedten rebbenni szét,
ha ismerős, ki ott haladt.

A nő, ki nős embert szeret,
sok rossz asszonynál többet ad:
hitet, szerelmet, életet,
türelmet, ifjú álmokat...

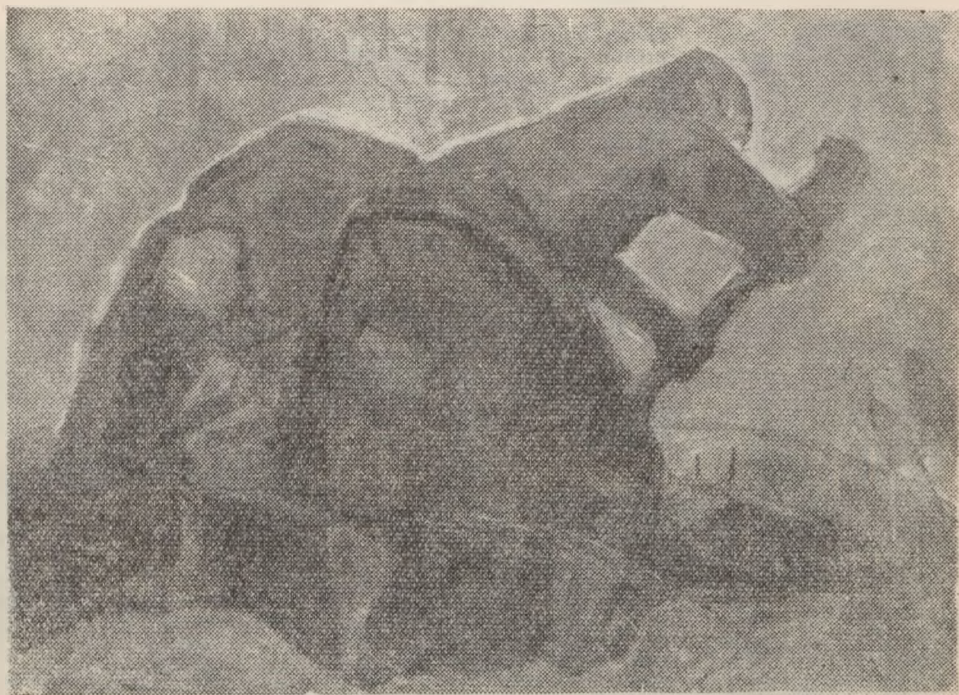
* * *

Ne szóljatok meg, olvasók!
Nem pillangókról szól e dal,
kiknél csupán szeszély a csók,
— mert hogy a vérük fiatal —

hanem azokról, kik szívét
egyetlen férfi köti le,
számára lettek menedék,
egy jégkor hű tűztengere,

akik megértők, csöndesek,
nyomukban nem hull szét család,
csak bennük mélyebb s fáj a seb
látva kislánykák mosolyát,

érezve, hogy nincs — bárha van,
az, aki van — de nincs velük;
és a sirás is hasztalan,
akár az egész életük.

IVANYI ODON: KAPALÖK

Mütemforgások

MÁS KELL...

Most bánt a kőszívű csend.
A fáradt, poros, hullafoltos bodzabokor,
A sulyommal telt poshadt víz,
Szárasztó, lusta idő, csak gát, visszahuz.
Más kell: tűzlovon-lobogás!
Izzó nyeregbe üljetek, repüljeteK,
Tajtékot vessen a zablás száj!

* * *

Nekünk ma szent, csikóderekú tettek kellenek,
S ódát a naphoz vörös fák énekeljenek!

MÁR MÁR A REND

Bocskorkötő vasárnapok, száraz asztagok,
Emlékül ti maradtatok, semmi más —
Citerás semmittevés—, de kevés...

Ma már más a rend — ezt szeretem —
Kontúrjával a szerkezet
Teremt új életet ó, be szép!

Vörösen úsznak a csillék, arany fonálon,
Kék azúrban oldott szerkezet,
Kontrasztjával szétcsapja az eget
Igy integet.

SZEDERSZÜREI

Három napja, hogy nem szólsz hozzám,
azóta már a szeder is beért,
sárga lepkék ülnek jenn a fán,
betegek és nem tudod miért...
Rád gondolok, szedem a szedret,
szaporátlan, vödöröm nem telik,
három napja, hogy nem szólsz hozzám,
szedrem lehull, a földre esik...
Jöjj kedves, e nyárvégi fényben
kályhámön izes lekvárt főzhetsz;
ha nem jössz hozzám még három napig,
meglátod... meglátod, ősz lesz.. .

RADICS ISTVÁN: PARKBAN

Műfordítások

PROPERTIUS II. 15.

Oh boldogság, oh ragyogó éj, óh gyönyörökre,
 Kéjre teremtet az ágy — rajtad az üdvözlés!
 Oh mily gyorsan perdül a szó, míg pislog a lámpa,
 S hogy fellángol a harc, hogyha kialszik a fény!
 Egyszer a már kitakart mellekre irányul az ostrom,
 Máskor az ostoba ing áll oda vágyam elé.
 Elnehezült szemeimről hányszor hajtja el álmom,
 Csókjai közt duruzsol: jaj ne aludj, bogaram
 S ismét új ölelésbe fogunk egymásba tapadva,
 csókvivatarra hevít újra meg újra a vér.
 Amde az éji sötétben lankad a vágy heve mégis,
 Mert hisz a vágy, szerelem máglyarakója a szem.
 Páris is egyszer látta lehullani Heléna ruháját,
 S végül a fáma szerint végzete lett ez a nő.
 S hogy felgerjesztette a meztelen Endymión is
 Luna szívét: pörén dőlt szerelemre vele.
 Próbálj hát lefeküdni ruhástól vélem az ágyba,
 Tépett öltözeted fogja siratni kezem.
 Vagy, ha az elszabadult düh még messzebbre ragadna,
 Nézheti édesanyád kékedagadt karodat.
 Hasra szakadt cseccsel már úgy sem játszik az ember;
 Födje magát a szülés kínjaiban megaszott.
 Lakjék jól a szem is szerelemmel, míg csak a sorsunk.
 Mért nem kötnek bennünk össze örök kötelékek;
 S rajtad múlana csak, szét sohse hullna e lánc!
 Szív dolgában végy példát csak a gerlice párról:
 Ráélel a nőre a hím, s kész is az egybekelés.
 Mértékét ne keressed a vágy szép örületének,
 Hidd el, a nagy szerelem áttör a gátakon is.
 Új csodasarjat előbb hoz a szántó föld a parasztnak.
 Sokkal előbb úz a nap éjszinű lófogatot,
 Forrásához előbb tér vissza a gáttalan árvíz.
 És homokon hamarább lelne hazára a hal,
 Minthogy a lángja szívemnek hűtlen másfele szállna;
 Érte dobog csak e szív, s élve, halálban övé
 Oh, ha megengedi még, hogy az éjjeleket vele töltssem.
 Nem bánom, ha csak egy évet is enged a sors.
 Több ilyen éjjel után örök életű lenne akárki;
 Egy ilyen éjszaka már isteni rangra emel.
 Oh, ha az emberi nem szíve-vágya lehetne: — így élni.
 S hűnytszemű mámor ölnék fekvő pihenőre a test!
 Sutba kerülne a harci hajó és sutba a szablya,
 Nem zörgetne a víz emberi csontot alatt.
 Róma az önmaga vesztő harc diadalmai közt nem
 Tépné úgy a haját hősi halottaiért.
 Ezt aztán méltán dicsérhetné az utókor:
 Telt poharunk soha nem sértene isteneket.

Élvezd hát a világot, míg csak a sors bele nem szól,
S csókolj szüntelenül, úgy sem elég sohasem.
Nézd csak a hervadt rózsafüzért, mint hullik a szirma,
Telt poharadba pereg, s lassan a porba merül;
Még ma a nagy szerelem gyönyörében fulladozol tán,
S holnap már a halál zárja le útjaidat.

PROPERTIUS I. XXI.

Te, aki futsz még, hogy ne kerülj ugyanerre a sorsra,
Etruszk sáncok alatt megsebesült katona,
Mért fordul bedagadt szemed el kínunkra tekintve?
En is vert hadatok vég-maradéka vagyok.
Bújjál, mentse magadat, hadd örüljön az édesanyád majd,
S látva a könnyeidet, sejtse húgom meg a hirt:
Gallus — Caesar kardjain átverekedve magát — rút
Végre jutott; szökevény banda kezébe került.
És ha a szertedobált csontokra akadna szegényke
— Etruszk dombok ölen — tudja: enyéme azok.

PROPERTIUS I. XXII.

Honnan a nemzetségem, milyen s hol a családom,
Tuscus, drága barát rég tudakolja szavad.
Honfiaink sírhalmainál Perusia földjén
Jártál — zord kora ott tette a sírba honunk.
Amikor egymás ellen kelt fel a római polgár,
(Etruszk föld a keserv nékem azóta te vagy:
Túrted, hogy szétszórják hű rokonom tetemét és
Csontja szegénynek még porlad a hantjaidon.)
Erre a síkra tekintő, szomszéd Umbria tája
— gazdag, bőkezű föld — szülte-nevelte fiát.

PROPERTIUS II. XI.

Szóljon más dala rólad: a híred semmi nekem már.
Dicsérjen, ki magot vetne kopár rögökön.
Elviszi, hidd el, a bájaidat mind, gyászravatalján
Egyszer a sírbatevő, éjszaka-arcú halál.
És ha a vándor mit se törődve a síron átlép,
Nem mormogja: tanult lány pora nyugszik alatt.

NEM NÉHÁNY ESZTENDŐRE — EGY ÉVSZÁZADRA ÉPÍTKEZÜNK

VÁROS-ESZTÉTIKAI ANKÉT A PALÓCIÖLD SZERKESZTŐSÉGÉBEN

Salgótarján, a hajdan szánalmas kis sárfészek, proletár nyomortanyák, bányász-barakkok városa, a felszabadulás óta neki-nekilendülő erővel alakul, növekszik, terjeszkedik, szépíti ábrázatát. Nemcsak névleg, valóságosan is várossá akar lenni. Ami azonban napjainkban a szemünk láttára zajlik, minden eddigig felülmul. Mint valami egészséges fiatalember, gyarapodik napról napra, óráról órára. Építkezés építkezés után, amerre csak megyünk, amerre csak szemünk ellát. Munkások, művezetők, mérnökök százai öntik formába, amit a tervezői géniusz elgondolt, s amelyhez az állam sokszáz millió forintot — magyar dolgozók munkájának gyümölcsét — biztosított.

Az építkezés hatalmas mérete is teszi, hogy irántuk az érdeklődés nemcsak a városban, de az egész megyében rendkívül élénk. Mindennapi témája az embereknek, hogy ez, vagy az az épület, ez, vagy az a lakotelep vajon elkészülte után milyen lesz. Milyen lesz városunk? Milyen lesz, miután megvalosult a rekonstrukció. Nyílt kérdés ez, amelyre eddig világos, kézzelfogható választ senki sem adott. A város jövője képeinek, arculatának vonásait csak sejteni lehet.

Az építkezés nemcsak nehéz munka — egyben mindig ünnepléses esemény: hatalmas értékek, emberi gondolatok, szaktudás, emberek és gépek ereje, ügyessége ölt testet benne, hogy kellemes lakóhelyet, pihenést, szórakozást nyújtson alkotóinak. S nemcsak hasznosat kell szolgáltatnia, a szemet is kell, hogy gyönyörködtesse. Nemcsak a jót — a szépet is adnia kell! És e tekintetben is sok a vita manapság. Vitatkozunk pro és kontra. Őszintén szólva, ami a szépséget illeti: sok a kifogás. S ha az építkezés ünnepléses is, mint mondtuk, hát most nem az ünneprontás kedvéért, de a jószolgálat szandekával szeretnénk tőlünk telhető szerény zsilipet nyitni a gondolatok, észrevételek, problémák, bírálat és javaslat feltorlódtatott áradatának. A város újjáépítése évek óta folyik, és még sok esztendeig eltart. Hogy eddig mit alkottunk — látjuk. Hogy ezen mit lehet javítani, változtatni, szépíteni, s hogy ezután mi lesz: annak esztétikai kialakítását szeretnénk valamelyest is bejolyásolni ezzel, hogy meghívtuk szerkesztőségünkbe MARÓTHY GYÖZŐ városrendezőt, a megyei tanács VB. építési és közlekedésügyi osztályának előadóóját, LADOMERSZKY JÓZSEF építész tervezőt és CZINKE FERENC grafikus és festőművészt, mondják el véleményüket Salgótarján városképeinek alakulásáról, s vitájukat, im közzétesszük.

Az ankétot azzal a gondolattal szerveztük, hogy az nem dönthető el a kérdések, problémák szavait, de szélesebb körű vita kezdetét jelentheti, amelyhez olvasóink hozzászólásait szívesen vesszük, s amelyeknek, reméljük hasznát veszik azok is, akik hivatottak e problémák megoldására a közérdekeknek megfelelően. Továbbá az a gondolat vezérelt bennünket, hogy a városesztétikai kérdések iránt méginkább felkeltsük a közvélemény érdeklődését, aktivizálva azokat

az értékeket, amelyeket ez az érdeklődés rejt — még csak rejt — magában.

Végül reméljük, hogy az ankét közzétett szövege némileg hozzájárul a Palócföld olvasói esztétikai ismereteinek bővítéséhez.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy szöveg közben az ankét résztvevőit csupán vezetéknevük kezdőbetűjével jelöltük.

M.: — A Nógrád megyei irodalmi csoport júniusi megbeszélésén, ha jól tudom, Jakab elvtárs vetette fel, hogy sok városesztétikai jellegű észrevétel merült fel a város lakossága, más feől a város vezetői — párt- és tanácsvezetők — részéről. A többi között bíralták a megyei tanács előtt levő köztéri szökőkutat, többen bíralták a vásártér jelenlegi állapotát. A bírálat nagyon sok esetben nem alaptalan és azért kellene erről beszélgetnünk, hogy a figyelmet e kérdésekre irányítva, fölkeltsük az általános érdeklődést. Ezzel jó szolgálatot tehetünk a tervezés, a kivitelezés, az egész városépítés céljának.

A szerk.: — Tulajdonképpen mi az, ami jelentőssé teszi ezt a kérdést?

M.: — Abból kell kiindulnunk, hogy ha az esztétikai élmény fölfogása, apercipiálása szempontjából vizsgáljuk a kérdést, akkor különbséget tehetünk a képzőművészeti, a drámai, tehát a színház, vagy filmművészet esztétikumának a felfogása és a városnak, mint esztétikai jelenségnek a felfogása között. Mikor színházba megyek — úgy öltözöm; megfelelőképp előkészülök: előre tudom, hogy mit játszanak, esetleg már a kritika alapján tájékozodom arról, mit várhatok. Ha tárlatra megyek, akkor előre nem tudom, ugyan milyen élményben lesz részem, de a kiállítások légköre ismert, a kiállítási csarnok, mint környezet már maga is atmoszférát teremt, különleges helyzetet teremt. Hasonló a helyzet az irodalmi élvezettel: bizonyos tudatos várakozással tekintek az olvasmány elé.

Égészen más a helyzet a város esztétikumával. Az ember beleszületik egy településbe, egy városba. Minden fajta esztétikummal szemben, a város megjelenésében fellépő esztétikai motívumok azok, amelyek a legkevésbé előkészítetten hatnak az emberre, hiszen erről sem az iskolában, sem más fórumon nem hallanak. Pedig állítom, hogy ezek az esztétikai hatások igen nagy befolyást gyakorolnak az emberi karakter kialakulására, már gyermekkorunktól kezdve. Hogy csak egy példát mondjak: bizonyára nem közömbös egy felnövekvő generáció és a későbbi felnőtt egész lelki világa szempontjából, hogy például odon, műemlék-környezetű kisvárosban nő-e föl, vagy pedig egy korszerű — mai értelmében vett korszerű — lakótelepen. Nem teljesen mindegy az, hogy például a budapesti V. kerület szűk légtérű, sötét utcáiban éli-e le a gyermekkorát, vagy pedig az épületek magasságának és az épülethomlokzatok távolságának arányából adódó ló légtér-arányú, levegős, napos épületek között. Mind ezekhez a városképi elemekhez a gyermekkortól kezdve élmények kapcsolódnak. Ezeknek az asszociatív élményeknek a kapcsolódása teszi aztán jelentőssé a felnőtt korban is mindazt, ami ifjkorban körülvevő bennünket. Tehát a városesztétika a nevelés, az ember lelkivilágának kialakítása szempontjából igen jelentős tényező. Jelentőségét fokozza, hogy önkéntelen hatásköri alapul. A városban járva-kelve, az épületek homlokzata, a légtérarányok, a terek, utcák kapcsolata szempontjából önkéntelen folyamat zajlik le bennünk, amely legföljebb felnőtt korban tudatosul, akkor is elsősorban az építészetben, mert a városesztétikai élmények tudatos be-

fogadásához speciális iskolázottságra, felkészültségre, ezzel együtt kialakult szemléletre is szükség van, amely nem azonos sem a képzőművészettel, sem pedig más esztétikai élvezettel, vagy felfogással kapcsolatos szemlélettel.

Szerk.: — Persze ez csupán a tudatosulásra vonatkozik. A hatás azért megszületik, rögződik, sőt ilyen, vagy olyan szemlélet kialakulásának elemévé — sőt, esetleg alakítójárá is válik?

M.: — A hatás nyilvánvalóan masokban is megvan, de még felnőtt korban is túlnyomórészt öntudatlanul éri az embereket. Éppen ezért veszélyes minden városesztétikai baklövés, vagy kisiklás, mert ez is öntudatlanul szívdök fel. Öntudatlanul neveli egyrészt ízlés, másrészt karaktere szempontjából az embereket. Hatásában éppen ezért bizonyos fokig ellenőrizhetetlen, de megvan, jelen van, és amikor városesztétikáról beszélünk, ezzel föltétlenül számolni kell. Én ebben látom a városesztétikai kérdések tárgyalásának kiemelkedő jelentőségét.

Általában — és azt hiszem, hogy sokakkal egyetértésben mondhatom — a városépítésben, akár a művészi kifejezés egyéb megjelenési formáinál — a mit és a hogyan nem elválasztható. Tehát helytelen, ha valaki azt mondja: most mi lakást termelünk, és majd, ha megoldottuk ezt a problémát, akkor ráérünk esztétizálni és elcsémegezni azon, hogy most ide teszünk egy kis kéket, oda egy kis sárgát, — gondolok az épületek színezésére —, vagy, hogy ide tegyünk még egy kis szobrocskát, oda egy szökőutat, mert úgy szebb lesz. Ez föltétlenül káros és téves szemlélet. Amit egy város, konkrétan például Salgótarján épít: minden egyes új építmény százéves jövőre határozza meg a városkép kialakulását, esztétikumát is, amelyen — miután felépült — döntő módon változtatni már nem lehet. Nem azt mondom, hogy nem lehet átszínezni egy épületet, vagy nem lehet bizonyos homlokzati retusálással javítani az esetleges baklövéseken, de a tömegarányok, tehát az utcák, terek: az épületek közti belső térarányok kérdésében száz évre letettük a garast és ezen változtatni nem áll módunkban. Annak a felelősségnek kell jelentkeznie a kérdés tárgyalása során, amit ez a tény megkövetel.

L.: — És ez a probléma egyáltalán nem egyszerű. A 15 éves városfejlesztési terv megnövekedett esztétikai problémákat is jelent, ugyanis az építészeti szerkezetében is haladó, előregyártott elemekkel, korszerű, modernebb formákkal dolgozik. Ez azt jelenti, hogy szinte tipizálódnak az épületek. Az ilyen nagyvolumenű lakásépítést csak a típus szerkezetekkel, felfokozott előregyártással tudjuk megoldani. Az előregyártás jelentős gazdasági előnyöket jelent: gyorsítja az építkezést, olcsóbbá teszi, ugyanakkor azzal a hátránnyal jár, hogy szinte egyforma, azonos tömeg- és homlokzatkialakítású épületekből kell egy-egy utcaképet, vagy városrész kialakítani. Megnövekedett feladatot jelent, mert a környezetet, a zöldnövényzetet, kisebb szobrokat, vagy szökőkutakat, egyéb kisebb díszítő elemeket kell úgy elhelyezni, hogy maradandó esztétikai élményt nyújtson egy-egy utca, vagy városrész képe. Salgótarjánban a korábbi években épült vásártéri városrész bizonyítja a leginkább, mit jelent, csak az épületeknek, az úgynevezett csökkenített lakóértékű épületeknek az elhelyezése: milyen kevés esztétikai élményt nyújt, mert nincs megfelelő környezettel ellátva, nincs kulturált parkosítás, kevés a szobor, kevés a szökőkút, kevés a világítás, — ilyenkor nagyon sívárrá válik egy városrész.

M.: — Kétségtelen, hogy a vásártér beépítése, mint az első olyan városrész, amely egyelőre kompletten mutatja a városátépítés folyamatát, nem a legsikeresebb. De azt is tudjuk, hogy a vásártér beépítése azokban az időkben születte, amikor az építészeti stílus kialakítását mesterségesen, felső parancsszóra próbálták irányítani. Ez volt a magyar építészeti történetében az az időszak, mely óriási erőfeszítéssel, igen sok lakás építésével szolgálta a népi állam igényeit, azonban a korszerű építészettől teljesen eltérő módon próbálták kialakítani az épületek megjelenését.

Ismeretes, hogy az alaprajz és a homlokzat az építészetnek szorosan összer tartozó részei. A helytelen módon fölfogott építészeti irányítás, amely 1949-től körülbelül a 1954—1955-ös évekig tartott, rányomta a bélyegét még a beépítésre is. A mindenáron erőszakolt sarokszekciók jellemző példái ennek a korszzerűten beépítési formának. A sarokszekciók általában alaprajzilag rossz, „benapozásilag” hátrányos, átszellőzés szempontjából is kifogásolható lakások elhelyezését eredményezik. Mégis erőszakolták, mert valljuk meg egész őszintén, abban az időben kezünkbe jutott egy szovjet folyóirat, amelyben egy Galaktijonov nevű építésztervező ezt az elvet publikálta. Még abban az időben, jól emlékszem, a Tervező Irodánál járt egy szovjet építész küldöttség. Ők is megdöbbenek azon, hogy az ország egyetlen városépítési tervező vállalata kizárólag a Galaktijonov-féle beépítési elvet tette magáévá. Nem győzték a figyelmet felhívni arra, hogy a Szovjeunióban van más is, ez csak egy és a Szovjetunióban erősen vitatott beépítési forma, amelynek lényege: keretesen zárt, sarokszekciókkal kialakított beépítés, itt-ott kisebb kurdonörökkel, belső udvarocskákkal, bent elhelyezett egy-két lakóépülettel.

Szerk.: — Megjegyzem — erre viszont és emlékszem jól —, ez nagyon népszerű, elterjedt építkezési mód volt a Szovjetunióban.

M.: — Kétségtelen, de ma már a szovjet építészek is tudják, és azt hiszem a XX. kongresszus óta ez nem is vitás, hogy az ilyen erőszakolt és a korszzerű építéstechnológiával és alaprajzigényekkel össze nem egyeztethető építési formák helytelenek voltak és helytelenek lennének ma is. S ahogyan a szovjet építészlet keresi a saját útját, nyilván a magyar építészlet is keresi ezt.

L.: — Egy példát szeretnék elmondani, kapcsolódva ahhoz a bizonyos átmeneti korhoz, amelyet említettél. Ebben a korszakban igyekeztünk nagy mennyiségű lakást és egyéb középületet építeni csökkentett igényvel. De ez csak látszólag volt csökkentett igényű, mert a formai kialakításban mi gyakran nyúltunk a klasszikus formákhoz: oszloprendet, timpanont, és egyéb antiktónikus elemeket alkalmaztunk erőltetett módon. Így azután akárhányszor előfordult, hogy amit megtakarítottunk a csökkentett alaprajzi kialakításban, azt a homlokzatokra rápakoltuk. A Szovjetunióban is és nálunk is, nagyon sok példát lehetne említeni, mikor az épület homlokzata nem tükrözi az épület alaprajzát. „Klasszikusan” torz példája ennek, hogy nem egyszer ipari jellegű transzformátor állomásra dór oszlopfeket és timpanonokat raktunk, minek következtében múzeumra, vagy efféle épületre hasonlított. A tartalom és a forma között óriási eltérés támadt. Persze e korszakban volt egy másik irányzat is, amit szintén nevezhetünk szélsőségesnek. Nyugati építészeti stílusok mechanikus utánzásáról van szó. Nagy üvegfelületek, nagy kiterjedésű könnyű vasbetonszerkezetek megmutatása a homlokzatokon is: ennek a stílusnak kritikátlan átvétele azért volt káros, mert mechanikusan másolta a más klíma, a más körülmények között létrehozott épületeket. Az Engels téri autóbusszállomás ennek a másik végletnek a megtestesítője. Volt azután jó középút. A szovjet formai kialakításában modernebb, ugyanakkor igazabb is volt, mert megmutatta a homlokzaton a szerkezetet. Ilyen például a MÉMOSZ színház Budapesten. Építészeti körökben éveken át folyt a vita, s hogy úgy mondjam, két pártra szakadtak az építészek: az egyik a klasszikus formákat igyekezett meghonosítani, erőszakolni modern épületre, a másik nyugati építészeti formákat akart mechanikusan alkalmazni Magyarországon. Mind a kettő káros volt.

M.: — A károsabb mégis az volt, hogy a személyi kultusz éveiben egyes személyek, akik ebben a kérdésben több hatalommal, mint hozzáértéssel rendelkeztek, a magyar klasszicista építészletet nyilvánították a haladó hagyományok leteleményesének és mintegy kötelezték az építészársadalmat arra, hogy a klasszicista hagyományokból kiindulva és annak formai elemeit felhasználva alkosson. Ezt a stílust azután kezdték szocialista-realista építészetnek nevezni, amely azonban sem szocialista, sem realista nem volt. Ma, amikor egészen más, sokkal józanabb szellem vezérli a tervezést, mindenki látja, hogy azzal mi még szocialista-realista építészletet nem teremtettünk, hogy például a

Rákóczi úton, a megyei tanács és a templon közötti útszakaszon levő épület bejárata fölé a tervező egy Kossuth-díjat utanzó palmaágat akasztott.

L.: — Ugyanakkor a kapubejárat egyiptomi templomkaput mintáz.

M.: — Jellemző példa: az egyébként igen józan építészeti irányzatot képviselő Németh Pál, aki a megyei tanács épületét tervezte, szükségét érezte annak, hogy az épületet egy asszír-babiloni élőképekből táplálkozó párkányzattal koronázza meg. Ezzel remélte, hogy a bíráló bizottság előtt elfogadhatóvá teszi, mint szocialista-realista alkotást.

CZ.: — Talán ez indította arra is, hogy a színházterem és klub felőli részé az épületnek egy királyi masztabára hasonlítson?

M.: — Kétségtelen, hogy ilyen, az építészet igazi céljaival ellentétes eredményekre vezetett az említett korszak helytelen építéspolitikája.

CZ.: — Ezek után én csak azt szeretném megkérdezni Ladomerszky elvtársától, mint építész-tervezőtől, mi lehet az oka annak, hogy amit ma építenek Salgótarjában, az már harminc évvel ezelőtt szinte elfelejtett stílusgyakorlat, — én a formai megoldásokra is gondolok. Hiszen mindaz, amit a megyei tanács mögött építenek, ma már nem korszerű. Én jártam Pécsen, Komlón, nemrégén Miskolcon, láttam, hogy mit építkeznek, és hogyan. Úgy érzem, hogy nálunk a korszerű, építkezés, akár a formaképzésben, akár az ornamentikában, még mindig kötődik a régihez. Miskolcon, Diósgyőr felé, új városrész épül, 9–10 emeletes épületeket emelnek, szépek, elegánsak. Érzem, hogy az építőművész a színdinamika törvényeit figyelembe vette, a tájba komponálta az épület-objektumot. Nálunk azt látom, hogy elkészítenek épületeket társzművészetek nélkül. Ott a társzművészetek közreműködését előre betervezi az építész. Ha valaki megbízást kap egy városrész megtervezésére, az leül a szobrásszal és azt mondja: Nézd, öregem, ez a városrész akkor lesz szép, ha ide egy szobor jön. Hát gyere, vizsgáld meg a táj karakterét, ahová ez a létesítmény kerül, tanulmányozd az én tervem, ami még csak vázlatos, de már látszik, hogy milyen új építészeti elemeket akarok felhasználni, milyen anyaggal akarok dolgozni.

Egy városrészt kialakítani a társzművészetek nélkül nem lehet. Ezt elsősorban ti, építészek tudjátok. De még súlyosabb a hiba, hogy gyakran egy lakótelep elkészülte után pótolják a hiányt. Pedig ha egy falra a ház felépülte után tervezik meg a sgraffittót — ez egyszerű kép-applikáció. Másrészt egy új városrészt szépen kialakítani csak akkor lehet, ha az alkotóművészek: ez esetben festők, szobrászok stb. képesek magukat az építészeti kultúrában is, az építész pedig a képzőművészetekben. Feltétlenül mindkettőjüknek otthonosan kell mozogniuk ezekben a kérdésekben. Így tudnak becsületesen együtt dolgozni. Gondolom, Jánossi, aki a salgótarjáni szállodát tervezte, tárgyalt azokkal a művészekkel, akik közreműködtek vele. Jánossi egyik hangadója a fiatalok között annak, hogy egy tervet eleve a társzművészekkel együtt kell elkészíteni. S mert ez nálunk, Salgótarjában még általában nem mondható el, itt van egy város, például egyetlen lírai szobor nélkül. Ezért történt, hogy a megyei tanács épületének nemcsak a konstrukciója elhibázott, de az a dombormű a homlokzatán, még elhibázottabb. Remélem, az elkövetkező időkben, az új objektumok tervezésénél már ezt is figyelembe veszik. Nálunk ez a hiány azért is érezhetőbb, mert az építésznek gyárákkal van dolga, amúgy eleve konstruktív kompozíció: szerkezeti elemek, gépek, csillék és vezetékek. Ugyanakkor a konstruktív építkezési mód most már elhagyja azokat a díszítő elemeket, amelyeket a klasszikus építésztől kölcsönzött. Ezt feloldani úgy lehetne, ha már eleve betervezik a lírai szobrokat, egyéb műalkotásokat, amelyek enyhítik a konstruktív elemek hatását.

Merészebbnek kellene lenni a házak színezésénél is. A színdinamikára gondolok, amit Olaszországban megoldottnak tekintenek, sőt, a románoknál, például Mamaiban is ragyogó dolgokat produkáltak. Azt mondja Ladomerszky elvtárs, hogy amit most művel az építészet nálunk, középut, sem keleti, sem nyugati, hanem mindkettőtől átveszi a jót. Én ennek ellene vagyok. Én amelletl vagyok, hogy bátor kezdeményezésre van most szükség. Merni kell hipermodern épületeket megalkotni. Azt mondják: ez nem kell a népnek? Erre mondanék egy példát. Néhány jó barátom, — egyébként megyei vezetők, népművelők — egy hányász rajzomra azt mondták: olyan modern, hogyha ezt egy bányász meglátja,

azt kérdi majd, hogy lehetett emberek számára így rajzolni. Pedig mikor Mátránovákon, Mizserfán ezeket a rajzokat készítettem, a bányászoknak nagyon tetszett. A mi népművelőink, kultúrpolitikusaink mintha kissé lebecsülnék az emberek esztétikai érzékét, korszerűség iránti igényét. Pedig lefogadom, ha kitennék az Állami Áruház kirakatába néhány épülettervet, makettet, a nép a legmodernebb, legelegánsabb szinkompozíciójú épületet választaná: ez a legszebb. A nép szereti a modern dolgokat.

Amit egyébként Marothy elvtárs mondott, nagyon fontos dolog: a városesztétikai tényezők örök időkre hatnak az emberek tudatára, alakítják, formálják az ember lelkiállapotát. Ezért a felelősséget nem lehet a kőművesekre átruházni. Az rajtunk is van: építészeken és képzőművészekén is. S nekünk ütni kell a vasat, hogy bocsássák vitara ezeket a terveket. Ne csak azok virázhassanak felette, akiknek hivatalból joguk van engedélyezni egy építkezést, tegyék ezt lehetővé nagyobb plénum számára is.

Az építészek és képzőművészek felelősségét én azért hangsúlyozom különösen, mert az ő szemléletük előbbre jár formakultúra szempontjából. Előbbre, mint a köznapieknak. Nekünk kell tehát észrevételeinket elsősorban elmondani, és merni követelni is, hogy — ha azok reálisak — valósítsák is meg.

L.: — Amit elmondtatok, az igaz. A teljes igazság és teljes megértés kedvéért valamit mégis el kell mondani. Mit örökölt az építész a kapitalizmustól? Miért nehéz problémák előtt állt az építész, aki Salgótarjánban lakásokat és középületeket akart tervezni? Salgótarján a jellegtelen városok közé tartozik. Építészeti íze, jellege nem volt a városnak. A kapitalizmusban egy-egy üzem köré telepítve, minimális igényvel, barakkszerű épületeket emeltek, amelyeknél esztétikáról nem lehet beszélni. Hiszen csak azért készültek, hogy a munkások legnélkülözhetetlenebb igényeit kielégítsék. Az építész igen nehéz körülmények között volt, mikor a felszabadulás után lakást kellett építenie Salgótarjánban. Elsősorban a város belterületén szabadon maradt területek beépítését szorgalmazták. A népgazdaság nem volt olyan anyagi körülmények között, hogy közvetlen a felszabadulás után el tudtuk volna kezdeni a régi épületek szanálását, és kialakítani a korszerű városszerkezetet. Azonkívül Salgótarján — és ezt a későbbiek folyamán is figyelembe kell venni — vannak adottságai: alábányászottsága, talajmechanikai sajátosságai, amelyek döntően befolyásolják az épületek egymástól való távolságát, magasságát, szerkezeti kialakítását. Ha az elmúlt években épített létesítményeket elemezzük, ezeket a tényezőket nem hagyhatjuk figyelmen kívül. A város másik adottsága: hekeltsége a hegyek közé. Salgótarján úgynevezett szalagváros. Hosszúsága csaknem 7 kilométer, szélessége alig néhány száz méter. S ez a körülmény egy építésznek igen megköti a kezét. Nagyobb telepek kialakítása, zöld területek közbeiktatása nagyon nehéz. Különösen akkor, ha már csak szanálással lehet ezt megvalósítani. Bonyolította a helyzetet, hogy a beruházási rendszerből eredően, különböző szervek, üzemek önállóan véghezvittek építkezést. Az ÉM lakásépítési igazgatósága volt a gazdája az egyik beruházásnak, a szénbányászati tröszt a másiknak, a harmadiknak az Acélárugyár. Az ÉM rátette a kezét a vásártérre. No, mármint akik ezeket az épületeket tervezték, nem a városban éltek, Budapesten laktak, s bár az igekezet meg volt bennük, mégis csupán egy feladatot láttak ebben az építkezésben, egyet a sok közül. Törekedtek ennek a területnek a maximális kihasználására, a lehető legtöbb lakást „betaposni” a vásártéri szabad területbe. Az Acélárugyár a saját üzeme körül alakított ki lakótelepet, függetlenül emettől. Az effajta egymástól független, szétszórt, a különböző egyéni elgondolások megvalósítására törekvő, tervszerűtlen építkezési mód negyvenötötől körülbelül 1950-ig tartott. Volt városrendezési terv ebben az időben is, azonban ennek megvalósítása nagyon sok nehézségbe ütközött. Azonkívül a lakások kialakításánál az volt az elsőrendű szempont, hogy csökkentett igényvel minél több mennyiséget produkálni. Ilyen körülmények közt a társzművészetek bevonásáról a tervezésbe — kevés szó eshetett. Szigorúan, norma szerint meghatározott alapterületeket szabtak, az egy lakásra eső költségeket törvényesen előírták, a beruházó csak arra törekedhetett, hogy a lakások minimális alapterülettel, a tervek mutatószámait betartva készüljenek. Ennek a szisztémának volt a szülőtte a vásártéri lakótelep. Az egész beépítés tulajdonképpen helytelen, mert szorosan ráépül egy bűzös, zajos üzemre. A

korszerű telepítési elveknek megfelelően, a lakótelep és a gyár között egy 50, vagy 100 méter széles zöld védősávot kellett volna létesíteni, de erről szó sem lehetett, hiszen ez az egyetlen szabad terület állott rendelkezésre. Tehát mikor azt vizsgáljuk, hogy miért oda került és miért úgy került oda ez a városrész, ezeket a szempontokat figyelembe kell venni.

CZ: — Miért nem építkezett a város például Somoskőújfalú felé, miért nem alakulhatott ki ott egy új városközpont?

L: — Ennek elsősorban gazdasági okai vannak. A városban az alapköz-művesítések adva voltak, tehát feltétlenül gazdaságosabb volt a város bel-területén építkezni, mint egy olyan külterületen, ahol az összes közműveket meg kellett volna építeni. Azonkívül így a város központjában elavult, föld-szintes házak maradtak volna, a város különböző pontjain pedig — egy-egy völgy-ben — néhány korszerűen megépített kisebb lakótelep alakul ki. Ebből egy-séges városkép soha nem lett volna. Jelenleg, hogy úgy mondjam, éppen ide-jében, megvalósítjuk a városrendezésnek azt az elgondolását, hogy a város központjában szanáljuk a régi épületeket, és a helyükbe korszerű, meglehetősen épü-letekkel, valóban városias jellegű központot teremtünk.

A másik kérdés az volt, hogy a megyei tanács épülete mögött miért alkalma-zunk olyan épülettípusokat, amelyek formái kiképzése korszerűtlen. Ahogyan itt valaki kifejezte: még be sem fejezték, máris elavult.

Sajnos, napjainkban nincs nagy választék típus épülettervekben. Típusok al-kalmazása pedig kötelező. Egyébként is, az egyedi tervezésű épületeknél elkerül-hetetlen, hogy különböző méretű gerendákat, különböző méretű előregyártott ele-meket tervezünk. Akkor pedig a népgazdaság képtelen lenne ezt a nagy volu-menű lakásépítést gyorsan megvalósítani.

CZ: — S azt az építészek nem látják, hogy ugyanezzel az anyaggal lehetne modernebb formákat kölcsönözni ezeknek az épületeknek?

L.: — De látják. Az 1963/1964-re tervezett lakások formai kialakítása már egészen eltérő lesz ezektől. Ezek még a meglévő, sajnos, igen szűk választékú tí-pustervek közül kerültek ki, s itt is elsősorban az alapterület gazdaságos kihasz-nálása volt a döntő, és nem a homlokzati kialakítás. Kétféle típus állt rendelkez-ésre, nagyobb, változatosabb kompozíciót így pedig nem lehetett kialakítani. Legalább négy-ötféle típus keverésére lett volna szükség, hogy abból maradandó esztétikai élményt nyújtsa kompozíció születhessék. Itt már csak a színekkel le-hetett volna operálni. Ugyancsak jó alkalom nyílt, kihasználni a szintkülönb-ségeket, támfalakkal, lépcsőkkel, a lépcsők és a támfalak között elhelyezett par-kos zöldterületekkel operálni. De az építész még bátortalan volt. És az idő is ke-vés volt a megtervezéséhez.

CZ: — Tehát száz év múlva azt mondhatják, hogy ez a város azért nem lett szép, mert nem volt időnk szépet csinálni...

L: — Kellott a lakás...

CZ: — Hát ez persze érthető. Itt van a szanálás, és az emberek nem maradhatnak fedél nélkül.

L: — Ez a tényező erősen rányomta a bélyegét erre a városrészre. Színei-ben ugyan már változatosabb, mint a vásártér épületei, de még mindig nem kielégítő. Látni, hogy ez már egy új áramlat hatása, de még óvatos...

M: — A megyei tanács épülete mögötti lakótelep kritikájához egy-két szót én is szeretnék szólni. Túlságosan türelmetlennek lenni sem szabad. Döntő különbség van a képzőművészetben és az építőművészetben lezajló szemlélet-változás és az ezzel járó stílusváltozás között. Az építészet hatalmas anyagi értékekkel dolgozik, a tervezés és a megvalósítás között bizonyos nagyobb át-futási idő van. A megyei tanács mögötti épületeket két évvel ezelőtt terveztük — ma valósul meg. Te, ha benned egy bizonyos új szemléletmód, bizonyos új érzés támad, akkor nekiülsz, lekaparod a vásznat, és úgy fested meg a képet, ahogy helyesebbnek véled, a megváltozott szemléletmódnak megfelelően.

CZ: — No, no, ha ez így van, mégsem jó az a középút, amit Ladomerszky elvtárs ajánl, mégiscsak az az igazi, ha bátran, előrelátóan, forradalmian me-

rünk újat tervezni, hogy mikor az építkezésre kerül a sor, akkor még mindig új legyen...

M.: — Ennek, ellenére figyelembe kell venni, hogy az építés átfutási ideje a tervezéstől a megvalósításig nagyobb, mint a képzőművészetben. Például 1953—54-ben terveztek azokat a vásártéri házakat, amelyek kivitelezésére 1957-ben került sor.

Szerk.: — De ne feledd el, hogy amikor ezeket a házakat tervezték, ez már akkor elavult szemlélet alapján történt

M.: — A beruházó nem volt abban a helyzetben, hogy csak azért, mert a tervek rossz szemlélet alapján készültek, s azóta a szemlélet megváltozott — új tervekkel rendeljen. Ha ezt teszi, a vásártér beépítése legalább két évet késik.

Szerk.: — Persze, ez a beruházót menti, a tervezőt nem...

M.: — Ima visszaemlékezünk az 53—54-es időszakra, a tervező számára is találunk mentő körülményeket. Ugyanazokat az okokat, amelyek érvényesek az akkori sajtó, irodalom, képzőművészet szempontjából is.

Ha az akkori kultúrpolitika hibás volt, akkor ezeknek a hibáknak vissza kellett utniók az alkotásokban. Az építésszek állami tervező irodában dolgoztak. Alkalmazkodniok kellett. Ez az emberi természet sajátágaiból fakad. Mindegyrejan émi akartak, eltartani a családjukat. Az építész, aki 54-ben megtervezte a vásártéri lakótelepet, s 57-ben megvalósulni látta, nyilván az szórnyedt el a legjobban, mert ő már akkor egészen más dolgokat tervezett.

Cz.: — Ezek szerint megállapíthatjuk: jo, hogy ez város így született meg. Ez lesz a világon az első olyan város, amelyen az összes botlásokat szemléltetni lehet. Lesz egy része, amely elavult szovjet tervek mechanikus átvétele alapján letesült, lesz egy, a közepet alapján épült része. Ez a megyei tanács mögötti lakótelep, es lesz egy, amire itt Ladomerszky elvtárs célzott — azt hiszem a Pécskő utcában épül fel és a szálloda, kultúrpalota, — amelyek már a legmodernebb elvek alapján épülnek. Az egész város sajátos muzeum lesz az építészet szempontjából.

L.: — Persze, ez egy kissé igazságtalan, mert ha néhány év múlva újra leülünk, eselleg megkritizálhatjuk a Pécskő utcát is, mert kiderülne, hogy közben az építészet megint valami újat hozott, s amit csináltunk, az elavult...

M.: — Szabadna ehhez néhány szót. Itt — véleményem szerint — a város nem az építészet fejlődését fogja tükrözni, hanem a kultúrpolitika fejlődését. Mert az építészet elindult a „nagy bivalynál” — a vásártérre utalok, ugyancsak a „kis bivalynál” — így nevezik ezeket a lapostetős hosszú épületeket, amelyek például a Sztahanov úton is láthatók. De amikor Révai elvtárs 1950-ben kijelentette, hogy a magyar építésszek teleszemetelik dobozokkal az országot, hosszú ideig vége volt a korszerű építésnek Magyarországon. Mert, álljunk meg egy szóra! Ha például az ötvenes évektől kezdve a nemzeti képzőművészeti kiállítások egy-egy kiemelt alkotását egymás mellé sorakoztatnánk — azokat az alkotásokat, amelyeket az akkori kultúrpolitika a kort jellemző, szocialista realista alkotásaivá nyilvánított — igen furcsa képet kapnánk. Valószínűleg, a képzőművészek sem állítanák, hogy ez a magyar képzőművészeti fejlődése, története ebben az időszakban.

Cz.: — No, hiszen, születtek azért maradandó alkotások, bár a személyi kultusznak meg volt a hatása természetesen a képzőművészekre is... A képzőművészetek is átmentek a gyermekbetegségeken...

M.: — Igen, de azokat a képeket le lehet akasztani a falról...

Cz.: — Az épület viszont megmarad. Azért még itt is lehet segíteni valamennyit. A színdinamikával, például, úgy-ahogy egyensúlyba lehet hozni dolgokat. Ezért nem indokolt az, hogy visszatartott színdinamikával dolgoznak a megyei tanács mögött, mert most már lehetne bátrabban. Akkor, amikor a Szovjetunióban is sok minden tisztázódott ilyen vonatkozásban, amikor egyre-másra építik a szebbnél szebb, modern épületeket, amikor végre sikerült a klasszicizmus és a nyugati építkezés szolgálai utánzásának kolonciától megszabadulni, akkor nálunk is már merészebben kellene az ilyesmihez hozzáfogni. Valamikor mi a szovjet építészetet csak utánozni tudtuk. Az az érzésem, azóta

messze elmaradtunk mögötte. Vannak nálunk is, akik az újat képviselik, de a folyamat mégis lassú. Nálunk, a városban — ez az igazság — az első korszerű épület most születik. A szálloda. A többiek nem eléggé korszerűek.

L.: — Van azért már néhány. Például a banképület.

M.: — Igen, a banképület már jelent valamit, habár építészeti szempontból ez is túlhaladott dolog, hiszen vegyes funkciójú épületeket már nem szívesen tervezünk. Visszatérve még az előző vitához, beszéltünk egyes épületekről, például a szállodáról, mint a modern építési technológia, egyben korszerű építőművészeti szemlélet kifejezőjéről. De jelentkezik városkompozíciós probléma is, amely az egyes épületek szemszögénél magasabb síkon tárgyalja a kérdést. A város kompozíció megalkotása döntően befolyásolja a városról szerzett élményt. Arról már beszélgettünk, hogy a városesztétikai élmények felhalmozódása, esztétikai szemléletté alakulása merőben más, mint a drámai, képzőművészeti, vagy irodalmi, élményeké. esztétikumé. A különbség azonban jelentkezik más vonatkozásban is. Ha én egy képet szemlélek, már a keretével, elkülönítve a fal síkjától jelenik meg előttem — rá kell koncentrálnom. Ha egy szempillantással nem is tudom átfogni, egy bizonyos nézőtávolságból statikusan tudom szemlélni.

CZ.: — Ugy van. Egy épületobjektumot nem.

M.: — A városépítészeti szemlélet — ha szabad így mondanom — a „tér és idő egység” szemléleti megvalósulása. Az utakon közlekedve, időrendi és térbeli sorrendben, erre, vagy arra haladva, szinte filmszerűen foghatom fel a város esztétikumát, amelyben az egyes objektumok csak mint elemek jelentkeznek.

CZ.: — Akkor nálunk eleve nibába estünk. Mert nálunk, ami legelőször szembeötlik — amit az építészet üldöz, ami sebhelyet jelent egy városban — a tűzfalak. A falfelületek az építőművészet számára tektónikus és színdinamikai elemeket rejtenek. A tűzfalakat üldözi.

M.: — Ez valóban így is van. S ha figyelembe veszem, hogy a kép statikus szemlélete helyébe dinamikus, időbehelyezett, egyben vizuális alapú szemlélet lép, akkor az a tényező, hogy Salgótarján völgybe szorított város, amelynek szemlélése során jóformán egyetlen főútvonalon fűzöm fel a városesztétikai élményeket, még szembetűnőbbé válik ez a hiba. De ennél is többről van szó, ez a főútvonal mint ismeretes, a Rákóczi út, amelyet nem is valószínű, hogy később más útvonal, hasonló súllyal helyettesíteni tud. Elindulva a technikum épületétől, ahol a város magasabb beépítése kezdődik, folytatva a Rákóczi úton, rátérve a Sztahanov útra az Acélgyárig, egy útvonalra fűzött élménysorról van szó, amelynek a változatossága, gazdagsága döntően befolyásolja az egész városról kialakult esztétikai élményt. Nézzünk szét itt, talán egy idegenből érkezett szemével. E főútvonal épületsorát jobbról balról terek szakítják meg. Számunkra döntő fontosságú, hogy a beépítési vonalakból beöblösödő térformációk változatosak legyenek. A tér jellege lehet például ünnepi felvonulási tér, lehet dúsán fásiított, parkosított pihenőhely, lehet gyermekjátszóterekkel gazdagított belső tér. Délről közeledve, bal kéz felől elérem a megyei tanács előtti teret. S hirtelen nem tudom mit kezdjek vele. Parkosított pihenő terület a Lenin tér? Fogjam fel így? Akkor viszont nem illik oda ez a túl ünnepélyes, de a sokat markolás, keveset fogás elvét nagyon jól reprezentáló szökőkút.

CZ.: — Kerámiával rendbe lehetne hozni...

M.: — Kérdés, hogy rendbe lehetne-e hozni! Abszolúte elhibázott a kút centrális elhelyezése. Figyeljük csak meg, hogy az esztétikailag képzetlenebb szemléletmódban mennyire él az axialitás elve: itt a főkapu, jobbra, balra négyzetes tér, átlósan két úttal, keresztben is két úttal, szépen sugarasan, a középpontjában pedig, nesze neked egy szökőkút. Magyarul a tér kompozíciója, már ahogyan az egyáltalán kialakulhatott a korábbi beépítés folytán — asszimetrikus. És mégis belekényszerítettünk egy ünnepélyes hangulatot keltő, centrális elrendezésű szökőkutat, amelyik már önmagában elhibázott és a teret jellegtelené teszi. A kút centrális elhelyezése a teret ünnepivé

avatja, de mégsem az, mert parkosított, pihenő tér is, legalábbis az akar lenni.

A térkarakter kialakításához hozzátartozik a világítás. De milyen neveltséges, hogy kölcsönveszünk a budapesti Népköztársaság útról négy darab kandellábert, — mert négy sarka van a térnek — kölcsönveszünk két útmegvilágító kandellábert, mely azért kétágú, hogy a gyalogjárót meg az úttestet is bevilágítsa, és teszünk bele — korszerűség, ugye! — higanygőzlámpát. Ez a térmegvilágítás a higanygőzlámpák rettentő erős fényének segítségével impozánssá, ünnepvé szeretné avatni a teret. De ebben a rettenetes „reflektorfényben” ki a fene ül le jó érzéssel szemlélni egy elhibázott szökőkutat? A téren segíteni csak akkor lehet, ha a kandellábereket kicserélik, megpróbálnak kialakítani egy olyan soros világítást, amely összhangban lesz az egész vásártér utcai és térmegvilágításával, másrészt, ha ezt a szökőkutat eltüntetik. Mert véleményem szerint, azon a szökőkúton semmit az égvilágon javítani nem lehet. Sem kerámiával, semmivel. Az mindenképpen olyan benyomást kelt mint egy obsitos katonába oltott primabalerina. Amelynek az alsórésze hatalmas, súlyos betonbunker és az üvegelemekkel fellazított víztartállyal semmilyen esztétikai kontaktusban sincs.

L: — Ennek a szökőkútnak a telepítése építészetiileg is elhibázott. A kút beszercebányai mása északmagyarországi reneszánsz környezetben van, műemlék jellegű épületekkel övezve. Az ottani elhelyezés mélyebb is. Ebből az egészen más környezetből ragadták ki és adaptálták ide, minden változtatás nélkül. Illetve azzal a változtatással, hogy arányait megnövelték, s ahelyett, hogy súlyosították volna, kiemelték. A megyei tanács, valamint a csökkentett lakóértékű házak környezetével ez a reneszánsz párkányzatot utánzó, üveglapokkal díszített kút teljes ellentmondásban van. En is osztom Maróthy elvtárs véleményét: ezen csak az elbontás segítene. Még egy nagy hiba, amit elkövettek ennek a kútnak a tervezésénél. Minden kút tömeg- és formakialakításánál figyelembe kell venni, hogy az év nagy részében nem üzemel. A kút egészen más képet mutat, mikor nincs víz, amikor nincs megvilágítás. De akkor is maradandó esztétikai élményt kell nyújtania. S ha ez a kút vízzel, megvilágítással is elhibázott, víz, megvilágítás nélkül sivár medencének hat...

M.: — A szökőkútnak, mint önálló plasztikának is élnie kell. Mint szobrászati alkotásnak. Megjegyzem, az még ráadás, hogy a tér ünnepelevenességét emelendő, esténként színesen meg is világítják. A primabalerina szót nem véletlenül használtam: az egészben van valami operettes. Ahogy a lila a sárgával, utána a zölddel váltakozik, az megmondom egész őszintén — giccses.

CZ.: — Hogy ez mennyire így igaz, már abból is látszik, hogy az első időkben tömegek bámulták a kivilágítást. Ma már alig nézelődik ott valaki. Ha igazi műalkotás lenne, ma is nagy tömeg járna oda, gyönyörködni benne. Mert az igazi műalkotásnak mindig megmarad a vonzóereje. De, mert giccs, csupán a felületi érzelmeket mozgatta meg, s utána alábbhagyott az érdeklődés.

M.: — De folytassuk a sétát. Feljebb a Rákóczi úton további teret találunk. Ismét balkez felől, az állomás előtt van a Tanácsköztársaság tér. A maga szerénységével jelentkező vízcsobogás, a padok, a zöld terület betölti azt a funkciót, amelyre ezt a teret életre hívták. És ez a pihenő park mindig teli is van. Egy későbbi városesztétikai probléma lesz — ha ezzel a térrel szemben megvalósul a felvonulási tér, a szállodával és művelődési palotával övezve — hogyan illesztik be az állomás előtt álló szobrot, végleges helyére.

A terek kialakításáról beszélve, vissza kell térni a zöld területek és a beépítés kapcsolatára. Önmagában csak a házokról, a beépítésről beszélni nem lehet. Ez éppen a korszerű építkezés szempontjából lenne hiba. A korszerű építkezés — az is, amit például Czinke elvtárs követel: a nagy üvegfelületek — abból az igényből születnek, hogy a táj és belső lakótér kapcsolata minél intenzívebben érvényesüljön. Már ez a tényező is jelzi, hogy a korszerű beépítésnek egyenrangú

eleme a pozitív forma — nevezzük így az épületet —, és a negatív forma — tehát a kihagyott tér, amely mint zöldterület kell, hogy jelentkezze a beépítés során. Ha a várost most már ilyen szempont szerint vizsgáljuk, akkor rájövünk, hogy mi még nagyon hátul kullogunk. A zöldterület mintaszerű kialakítására egy példát szeretnék felhozni. Az építőipari vállalat irodaháza előtti kis zöldterületre nyolc-tízéves fákat ültettek át. Gyönyörűen élnek tovább. Amit itt csináltak, valóban zöldterület benyomását kelti. De ez csak egy példa, többről nem tudok Saigótarjánban. Márpedig ha a beépített terület és a zöldterület azonos értékű, akkor tervezési szinten is azonos értékűeknek kellene lenniök. Tehát csak tökéletesen elkészített kertészeti tervekkel lehet jó beépítést elképzelni.

CZ.: — Es nem úgy, mint az a virágkosár galambbal, amit az állomás elé tettek. Mennyit kellett küzdeni, míg végre eltüntették!

M.: — Ez a megjegyzés, és általában beszélgetésünk sok eleme arra utal: csak az építészet hatóságoktól, a városi tanács, megyei tanács végrehajtó bizottságaitól, — tehát olyan szervektől, amelyeknek jogában áll engedélyezni, vagy nem engedélyezni építkezést —, önmagában tőlük várni a városesztétikai értékek gyarapodását nem lehet. Ne mondjak mást: a vásártér úgynevezett 40-es jelű épületének kéményei rosszul működtek. Aki intézkedett, nyilván nem kérdezett meg senkit, aki e probléma eldöntéséhez nemcsak szakértelemmel, de némi ízléssel is rendelkezik. Eredmény: a kémény tetejére felraktak egy körülbelül két méter hosszú kéménytoldó bádogsövet, arra — jó pár száz éves módra — szelkakat. S most a Rákóczi útról jövet, ez a látvány reprezentálja a járó-kelők előtt a korszerű építészet ívmányait.* Ez csak arra példa — és szeret ér hangúlyozni —, hogy általános vizuális kulturáltság nélkül ne számítsunk arra, hogy minden vonatkozásban eredményt tudunk elérni.

CZ.: — Itt engedj meg, hogy közbeszóljak. Éppen azért, hogy az ilyen és ehhez hasonló baklövéseket elkerülhessük a jövőben, s korszerű városképet alakíthassunk ki, jó lenne létrehozni egy olyan bizottságot, amelybe elsősorban szakemberek tartoznának — aktív építéssz, tervezők, képzőművészek stb. —, emellett laikusok is. Jó értelmű, pallérozott emberek. S ennek a bizottságnak az engedélye nélkül semmi olyat nem szabadna csinálni, ami valamennyire is befolyásolja a városkép esztétikai hatását.

M.: — Ez kell, ezt helyeslem, igazad van. De önmagában ez nem oldhatja meg a problémát. Mert képzeld el, ha egy kéménymagasító bádogsó kérdésében is ennek a bizottságnak kellene döntenie, ez a legteljesebb bürokráciához vezetne. Emellett, egy bizottság sem lehet mindenütt jelen. Szerintem nyilvánvaló, hogy a vizuális kulturálódás előmozdítása hathatós elősegítése: ez az, ami, ha nem is azennal, de bizonyos idő múlva eredményt hoz.

CZ.: — Neked igazad lehet. Mert hányszor történik meg velem, hogy elmegek mérnök ismerőseimhez látogatóba. A szobában a legmodernebb bútorzat és fölötte a falon egy giccs-festmény. Mert egy közgazdász, mérnök, orvos, de néha kultúrpolitikus sem mindig jut el felkészültségben, pallérozottságban addig, hogy el tudja bírálni egy város építészeti-esztétikai problémáit. Innen van az a nagy manzárdtető kultusz is a megyében. De ha minden illetékesnek lenne egy kevés építőművészeti tájékozottsága, s mi is, akiknek feladatunk elhinteni a magot. Többet foglalkoznánk ezzel, több újságcikk jelenne meg ilyen kérdésekről — talán javulna a helyzet.

M.: — Az én véleményem az, hogy bár igaz, amit te mondasz. De ha célhoz akarunk érni, ez nemcsak tőlünk követel meg az eddiginél sokkal sokkal nagyobb intenzitású felvilágosító munkát, de követel egyes vezetőktől is, hogy úgy mondjam, bizonyos fokú alázatot a művészet, esztétika, beleértve a városesztétika problémái iránt. És önkritikát. Mert lehet valaki kitűnő közgazdász, és hivatott gazdasági, pénzügyi kérdésekben döntenie, irányítani egy megye, járás életét. Munkáját. Am ebből nem föltétlenül következik, hogy ért a művészetekhez is, meglátásai helyesek, mondjuk például a városesztétikai kérdésekben.

CZ.: — Igen, mert hiszen, ha netalán operálják, a sebésznek sem mondja, hogy őt így, vagy úgy vágja. Ahogyan a sebésznek értenie kell a dolgához — és tisztelik benne ezt a szakértelmét —, a művészethez is éppen így kell értenie, meg

* Időközben eltávolították. — A szerk.

kell tanulni, sőt, ehhez mégcsak nem is elegendő, ha valaki megtanulja, mert veleszületett adottságokra is szükség van.

M.: — És ha egy vezetőnek nincsen ilyen adottsága, vagy felkészültsége, legyen annyi önkritikája, hogy ezt ismerje fel, és támaszkodjék azokra a személyekre, bizottságokra, kollektívákra, melyek előképzettségük, fölmutatott produktumaik alapján bebizonyíthatóan jobban értenek a művészeti, esztétikai kérdésekhez.

CZ.: — Akik örökké szépet és maradandót akarnak alkotni, azok igen megtöltöttek, körültekintően dolgoznak. Csak emlékezzünk vissza a firenzei nagy székesegyház kupolájának az építésére. Összeült a városi tanács, a vének, az okosok. Meghívtak több művészt, s a pályázatok szerint mindenkinek ismertetnie kellett, hogyan épít kupolát. Ezek után döntöttek. És amit csináltak — örök időkre szól. Ezért hangsúlyoztam én az imént: ne egy tervező, ne egy személy, vagy hivatalos szerv — amelynek ehhez a törvény ad jogot — döntse el, mit és hogyan építsenek. Legyen egy szélesebb körű tanácsadó testület, amely természetesen nem apróságokban, nem kémény-ügyekben, hanem nagyobb horderejű városesztétikai problémákban vitázik és dönt. S ne csak kész objektumokat vehessenek tudomásul ezek a hozzáértő emberek, mikor már esetleg késő. Legyen közös gond ez a születő város is, amely a mi korunkat fogja reprezentálni. Ez pedig igen nagy felelősség. Nehogy évtizedek múltán pirulni kelljen: többre nem tellett tőlünk. Nem arról van szó — tévedés ne essék —, mintha személy szerint Czinke Ferenc bele akarna szólni, hogy itt, vagy ott milyen házakat építsenek. De én is tudnék segíteni abban, hogy ezt, vagy azt az épületcsoportot szívesen hogyan komponálják. És mások is, meggyőződésem, szívesen segítenének.

Beszélgetésünk alatt ötlött fel bennem: egyáltalán nem ártana, ha a mi szűkörű vitánkat nagyobb plénumon folytathatnánk, amelyen építésszek, művészek mellett részolalnának a város, a megye illetékes vezetői és egyszerű lakói is. Elmondanánk, ki-ki a maga szempontjai szerint, a véleményünket ezekről a problémákról.

M.: — Ebből, amit most mondtál, de végső soron az egész beszélgetésből levonhatjuk konklúzióként a következőket: városesztétikai kérdésekben dönteni nem lehet hivatása, feladata, vagy joga egy embernek. Kollektív joggá kellene tenni ezt. Helyes lenne létrehozni egy olyan társadalmi munkabizottságot, tanácsadó testületet, amely a megye politikai, illetve adminisztratív szerveinek a segítségére lenne nagyhorderejű városesztétikai kérdések eldöntésében, megoldásában. Ezenkívül nagy szükség lenne a sajtónak eddiginél sokkal hathatósabb segítségére. A sajtó az az eszköz, amely képes mind az általános vizuális kultúráltság emelésére, érdekében munkálkodni, mind a városépítés konkrét kérdéseiben is iránytmutatóan fellépni. Sajnos, az elmúlt években a sajtó ilyenirányú tevékenységet nem tanúsított, és ez nagy hiányosság. Nem tértünk ki a beszélgetés során, de most meg kell említenem: nemcsak a tervezőkön — a kivitelezőkön is múlik, hogy miből mi lesz. Szegeden jártam nemrégiben. Állítom, hogy az itteni építőipari vállalat minőségi színvonala a legjobbak közt van az országban. Ennek ellenére nem múlik el szinte hét, hogy a Délmagyarország című lap ne bírálná az építők egyik, vagy másik objektumát, elsősorban a minőség szempontjából. Ezt az eredményes sajtókritikát nálunk is alkalmazni lehetne.

Befejezésül: azt a szélesebb körű ankétot, amelyet Czinke elvtárs javasolt, én is helyeslem. Mi kevesen vagyunk ahhoz, hogy minden kérdésben nyilatkozni tudnánk. De remélem, hogy az itt elhangzottak is hasznos hozzájárulás lesz a városesztétikai kérdések további tárgyalásához és megoldásához.

SZABÓ KÁROLY:

KORTÜNET, VAGY KÓRTÜNET?

Az emberiség jövője miatti aggodalom néha kissé megmosolyognivaló. Schopenhauer még a szerelmet is betiltatta volna, hogy az emberiséget megmentsse a vak vézettől. A két háború közt hányan óvták — külföldön is, itthon is — a népeket a gépi kultúra veszélyétől, az élet elmechanizálódásától, a dzsessztől és az isten tudja még hányféle átoktól. Az élet azonban füttyül az aggodalmakra és megy tovább. Az egészségre törő emberi élet kiverekksi magát a legtermészetellenesebb körülményekből is, elemi erejével minden helyzeben felburjánkoztatja — előbb vagy utóbb — az élet egészséges tenyészetét.

Szuly Gyula: **Az izgalmas olvasmányokról** írt cikkéből is valahogy azt olvasom ki, hogy a legnagyobb aggodalommal néz az emberi nem jövője felé. Voltaképpen helyesen — és nagyon természetesen! — diagnosztizálja és elemzi a mai ember életstílusát, de véleményem szerint — a leírt tünetek nem feltétlenül patológikusak. Igaza van abban, hogy mostanában rendkívül népszerűek a rövid műfajok: a novella és a kisregény. De a nagy epika nem népszerűbb-e legalább annyira? Vajon a tárca annakidején, amikor még nem változott meg „ugrásszerűen és egészen a század epikájának üteme, kipusztította-e a nagyterjedelmű regényeket? A tempós és testes családregények is jól megfértek a fürgekurta tárcák mellett. Noha a tárca elterjedése feltétlenül kortünet volt — de nem feltétlenül kórtünet.

Igaz tehát, hogy manapság valóban sok a novellista és a novella, a kisregényíró és a kisregény. A tünet okait keresve én inkább az írók kapcsolnám a korthoz, nem annyira az olvasót. Meglódult korunk valóban gyors reagálást kíván. Ez pedig a nagyepikában — a Szabó-családot kivéve, nem igen sikerült. A

történeti s egyáltalán a visszatekintő regények ma is sokkal testesebbek, mint a jelen problémáival viaskodó írások. Azt is mondják, hogy jó regényt írni csak elegendő élettapasztalattal lehet, valahogy úgy harmincon felül. Nálunk például az utóbbi években egy sereg fiatal író dolgozik, akiknek még egyelőre sem az egzisztenciájukból, sem élettapasztalataikból, sem művészi felkészültségükből nem futhatja hosszabbra. De Veres Péter, Németh László, Tatay Sándor ma is írnak hosszú regényeket is.

Nem egészen szerencsés — ilyen vonatkozásban sem — általában beszélni a mai ember „kulturális rá nem éréseről”, „kóros elkényesedéséről”. A szocialista társadalom emberét alig lehetne kóros elkényelmesedéssel vádolni. Elég, ha csak az Olcsó Könyvtárra utalunk, amelynek példányait — legyenek háromkötetes regények, vagy novellagyűjtemények — egyformán olvassák. Viszont a Nyugatról érkező hírekben nem ritkán olvasunk dióhéjkötetre zsugorított Shakespeare-ről, megnyírbált Danteről. És nem hiszem, hogy az emlegetett „perc-operák”, „néhány percig tartó kantáták” nálunk lennének jellemzőek.

Van olyan jelenség is, amely egyenesen ellentmond a rövidség szeretetének: a líra viszonylagos népszerűtlensége a próza előnyére. Pedig a vers röviden és sűrítve tartalmazza mindazt, amit az epika eseményekben old fel: az író világnézetét, életerzését stb. Talán mert a versben nincsen izgalom? — amelynek kedvelése Szuly Gyula szerint szintén „beteges kórtünet”? De hiszen eddig nagyon jól megfértek egymással! Mert — igaza van a cikk írójának — „izgalmas mű minden korszakban keletkezett”. Homérosztól Dürrenmattig az írók egyáltalán nem idegenkedtek az izgalmastól, sőt a borzalmastól sem. Kellenek-e na-

gyobb borzalmak, mint például a shakespeare-i tragédiáké! De az olvasók és nézők élvezték a királygyilkosságok szörnyűségeit, és nem haltak bele. Nem tudom elhinni, hogy Dürrenmatt „hajánál fogva előrángatott” izgalmi és borzalmi” elmeszesztik az ember „idilli, derűs pillanatok” érzékelő szerveit. Minden kor epikájától az olvasó elsősorban érdekességet, izalmat várt. Az izgalom, amely a könyvhöz bilincseli az olvasót, a műnek az az összetevője, amely által a többi mind — művészi érték és szépség megadatik nekünk. Gondoljuk meg, hozzányúltak-e valaha is egy olyan regényhez, amelyről ilyeneket lehetett hallani: unalmas, de jó, unalmas, de a jellemzés kitűnő, unalmas, de az írója zseni.

Ugy látszik, sok borzalmat átélt kortársaink a fokozottabb izalmakat is elbirják, sőt igénylik az irodalomban, de tudomásul kell vennünk, hogy az érdekesség, ami legtöbbször nem más, mint az izgalom, az epikai mű valóban egyik legfőbb tényezője.

Voltaképpen tehát sok mindenben egyetértek Szuly Gyulával — elsősorban

KOJNOK NÁNDOR:

VESZÉLYES JELENSÉG-E A KISREGÉNY?

Nincs szándékomban Szuly Gyula cikkének állításait részleteiben elemezni és cáfolni.

A manapság megnyilvánuló érdeklődés a rövid és izgalmas műfajok iránt és bizonyos íróknak behódolását az effajta igények előtt, véleményem szerint semmiképpen sem lehet kor, sőt ahogy a cikkíró állítja kórtünetnek tartani. Annyi bizonyos, hogy az utóbbi időben több kisregényt írnak az írók és ezekről a kisregényekről többet beszélnek irodalmi körökben, de hogy ez miért van így, és lehet-e korunk irodalmának általános jellemző vonásaként exponálni e jelenséget, sokkal alaposabb, körültekintőbb és tudományosabb elemzéssel bizonyára ki lehetne mutatni. Annyi bizonyos azonban, hogy nem lehet egy kávéházi csevegés színvonalán álló cikkben, mint ahogy ezt Szuly Gyula megpróbálta.

a modern élet jellemzésében. Csak a szemléletben különbözünk. Tagadhatatlan, hogy a mi korunkban felgyorsult az élet: kialakított és népszerűvé tett új rövid műfajokat. A mai élet mozgalmasabb és izgalmasabb. A régi izgalmak a mai korunkra eljelentéktelenedtek, tehát fokozottabbak kellene. De kit gyűnk felelőssé azért, hogy ennyire megváltozott minden? Szuly fejtegetéseiből ki nem mondottan is egy kis zsörtölődést érzek: mivé lesz a világ, hová lesz az emberiség! Én azt hiszem, az élet természetéhez tartozik, hogy minden körülmények között megtalálja önmagát. Szuly szerint a rohanó kor embere „nem keresi a kontrasztot” a nyugalmat, a tűnődést, „a létezés gyönyörét”. De miért olvassák ma is Dürrenmatt mellett Thomas Mann, Kafka vagy Hamingway művei mellett az Emberi sorsot, a morbid témák mellett miért kedvelik, mondjuk, az Őszi vásárt? A hörgőüvöltő dzsessz-dalok szentimentális gyűgőssé halkanak; s a zaklatott ritmusok után elérzékenyedünk az élet egyszerű, idilli szépségein: a pancsoló kislányon, a két kicsi kecskén — csakúgy, „mint aki gyalog utazik”.

Elemzés és cáfolás helyett csupán egy adalékkal kívánom kiegészíteni a cikk nyomán kibontakozó vitát:

A cikk egyik alap gondolatát idézem: „A Kor tehát rövid, és izgalmas olvasmányt keres”. A miertre a következőket feleli: „Még az élő Thomas Mann mellett erjedni kezdett valami, ami már körülötte... megváltoztatta a század epikájának ütemét”... „Egyszerre világos lett, hogy nem érünk rá, sietni kell.” És mert az olvasó nem ér rá: „Csak rövid és izgalmas olvasmány jöhet szóba.” — írja Szuly Gyula. Az okfejtés logikus és látszólag igaz is. De a cikkíró valószínűleg nem olvasta Bjelinszkijnek: Az orosz irodalom és Gogoly elbeszélései című nagy cikkét, amely 1835-ben — több mint 100 évvel ezelőtt jelent meg —, mert akkor az életritmus meggyorsulásáról szóló, bár ma is nagyon divatos érvet, perdöntő bizonyítékként nem hasz-

nálta volna fel napjaink és a közelmúlt egyik irodalmi problémájának eldöntésében.

Bjelinszkij cikkében, Gogoly művészetét elemezve, az elbeszélés akkori nagy népszerűségének titkát kutatva, egyik okként a következőket írta le: „Mi elfoglalt emberek, akik folyton sietünk, tevékenykedünk és akiknek drága az időnk, nem érünk rá arra, hogy nagy és hosszú könyveket olvassunk; egyszóval nekünk elbeszélés kell”. (Bjelinszkij: Válogatott esztétikai tanulmányok. Szikra 1950. Bp. 55. oldal.)

A két idézet összevetéséből kitűnik, hogy az élet tempójának meggyorsulása, az „időzavar” nem csak XX. századi jelenség, életérzés, mint ahogy azt Szuly Gyula érvelésében kijátssza, de bizonyára nem is csak XIX. századi.

Korunk társadalmi életének nyugtalan ritmusa, az elfoglaltság mértéke, egymagában semmiképpen sem indokolhatja a rövidebb műfajok iránti igények megnövekedését, és különösen nem magyarázza meg azt, hogy Bjelinszkij korában a legolvasottabb rövid műfaj miért éppen az elbeszélés volt, ma pedig miért éppen a kisregény az.

Ha Szuly Gyula olvasta volna Bjelinszkij idézett tanulmányát, akkor arra is példát vehetett volna, hogyan kell egyes irodalmi, műfaji problémákat alaposan, sokoldalúan és tudományosan elemezni, illetve a Kor társadalmi jelenségeivel dialektikus egységben — de nem felületesen és vulgárisan — szemlélni.

A cikkben kifejtett problémák megnyugtató megoldásához véleményem szerint feltétlenül válaszolni kellene néhány olyan kérdésre, melyeket most csak megemlíteni van lehetőségem. Nézzük hát röviden ezeket a kérdéseket: milyen társadalmi és irodalmi momentumok eredményezik, hogy egy-egy korszaknak vagy korszakoknak, egy-egy nemzetnek, vagy nemzeteknek mikor melyik a reprezentatív, vezető irodalmi műfaja? (Pl. a hősi énekek és eposzok virágzása a rabszolgatartó és a feudális rendszerben; a regényirodalom kibontakozása a kapitalizmusban; vagy a líra vezető szerepe a magyar irodalomban évszázadokon keresztül?)

Milyen összefüggés és kölcsönhatás van a társadalomban kialakult igény és az írók alkotótevékenysége között? (Miert jelentkezett általános, társadalmi igény pl. a XIX. század második felében

nálunk a népszínművek és a népies — epigon — líra iránt?)

Mennyiben befolyásolják az irodalom fejlődését formailag is egy-egy korban az uralkodó, vagy általánosan elterjedt filozófiai, eszmei áramlatok? (Marxista világnézet, szocialista realizmus; egzisztencializmus, stb.) Egy-egy időszakban milyen jellegzetességekkel jelenik meg a tartalom és a forma egysége? (Tény, hogy a líra és a rövidebb prózai műfajok legalkalmasabbak a legaktuálisabb társadalmi- és korproblémák friss ábrázolására, kifejezésére, időben gyors reagálásra.)

Biztos-e az, hogy az egyes időszakokban legnépszerűbb és legelterjedtebb műfajok fejezik ki teljességgel a kor és a kor emberének problémáit és gondolatvilágát, határozzák meg az irodalomjellegét?

Milyen mértékben alakíthatja egy-egy nagy alkotó egyéniség korának irodalmi képét nemzeti és nemzetközi viszonylatban?

És ha csak a szocialista országok irodalmát tekintjük:

Nem kellene-e alaposan megvizsgálni, hogy a személyi kultusz időszakával szemben, amikor az álmonumentális próza uralkodott és elsatnyult a dráma, meg a líra, miért éppen a rövid próza és a költészet hozott elsősorban friss, új szellemet, hangot a Szovjetunióban és a többi szocialista ország irodalmában.

De hogyan hat az alkotókra a szocialista országokban az új, gyarapodó olvasóréteg igénye, mely rétegnek legnagyobb része eddig el volt zárva az igazi irodalomtól és most válik rendszeres olvasóvá? (Szintén tény, hogy a kezdő olvasók elsősorban a cselekményes, bizonyos értelemben izgalmas, könnyebben áttekinthető és érthető műveket tudnak befogadni és következőképp részben ez szabja meg igényeiket is.)

Úgy gondolom, hogy Szuly Gyula álláspontja: — a rövid és izgalmas alkotások mai népszerűségének és elterjedésének káros és veszélyes jelenséggé való értékelése —, csakis akkor kerülhet helyes megvilágításba, ha a fenti és azokhoz hasonló kérdésekre adott magyarázatok, az adott kor társadalmának, a társadalom által meghatározott irodalmi igényeknek és alkotótevékenységnek, az irodalom belső fejlődésének törvényszerűségeit feltárják és a nagy alkotó tehetségek hatásának mély és tudományos szemléletén alapulnak.

MERRE TART A DÉRYNÉ SZÍNHÁZ?

Amikor az Állami Déryné Színház 1961-ben tízesztendős működését ünnepelte, érdekes summázást adott közre az első évtized eredményeiről.

A beszédes számok rendkívül tiszteletet ébresztők és szinte hihetetlennek tűnnek:

„Egyes műveket egy évtized alatt színházunk többször adott elő, mint 1837-től számítva az ország összes többi színháza együttvéve. Így a „Tartuffe”-öt 697-szer, a többiek 591-szer, — az „Ahogy tesszik”-et 182-szer, a többiek 84-szer. — az „Aranyember”-t 563-szor, a többiek 439-szer. Tíz esztendő alatt 138 bemutatónkból 66 ősbemutató volt! A klasszikusok közül 41 művel ismertettük meg a falvak dolgozóit. A 20 059 előadásunkat 5 258 886 néző tekintette meg. Ez a mi egy évtizedes munkánk mérlege! — jegyzi fel Pados István üzemigazgató.

S micsoda utak a tíz év csaknem öt-millió kilométerében!.. Akit közelebről érdekel, Bános Tibor riportkönyvében meglesi. A magyar színjátszás ekhós hőskora ez újkori változatban, — a járműtől eltekintve alig kedvezőbb viszonyok között. És, ha a megyékre megoszló adatokat nézzük is, Fejér és Komárom megyék mellett Nógrád volt elsősorban ez a színház. A nógrádi apró faluvilágé, ahol addig a madár se járt. Egyezer — és nyolcszázhatvan reflektorfényes est olyan tájakon, ahol különben csak a petró, vagy a csillag világol...

A színház az indulás éveiben kétség nélküli félreérthetlenséggel nevében hordozta feladatát: a falu kulturális igényeinek fundamentum-rakója lett. Száz-**lekes tanyai településekhez vágott csapást** magának a faluszínház, tanítani és szó-rakoztatni. Tenyérnyi színpadokról mulattatott és gondolkodtatott egyszerre Moliere a Tartuffe csaknem hétszázas szériájában helységről helysére. S az Aranyember és a többiek.

Pedig a színháznak nemcsak a színpa-

dok parányiságával, a termék fületlenségével, utak viszontagságaival kellett megvívnia küzdelmét az eredményért: az új közönség meghódításáért, de igen komoly dramaturgiai problémákkal is. Számos esetben jelentkezett és jelentkezik ma is a kérdés: hogyan lehet tizen-négy tagból álló társulati részlegekkel 25—30 fős darabokat színpadképessé tenni, hogy a mű szerkezeti egysége megmaradjon? A feladat megoldása prózai és zenés művek egész soránál tette próbára a színház dramaturgiájának leleményességét. A színpadméreték eltérősége a szcenikusokat készítette tervezésbeli rugalmasságra, hogy díszleteikkel szinte estéről-estére más-más méreteknek feleljenek meg. Ezekhez a követelményekhez kapcsolódva a játéktílus is sajátosan kellett, hogy fejlődjön. Egyéniséget teremtett magának a faluszínház, egyetlen más színpadéhoz nem hasonlíthatót. A fél évtized dereka táján így érthette el kitartó munkával, hogy előadásai hasonlólatlanul egységesebbnek, különbnek bizonyultak már, mint a vidéki színházak úgynevezett tájelőadásai, amelyek voltaképpen egy-egy nagy, közsínházbeli produkció hevenyészve megszorított másai voltak, legtöbb esetben még a legjobb szándék ellenére is.

Am ennek a sajátos feladatú és sok kötöttségű színháznak az első évtized vége felé lassanként a különféle benső korlátai is mutatkozni kezdtek a fejlődésben. S ezekkel ma már komoly formában számolni kell, ha helyes irányban akarjuk meghatározni további útját és rendeltetését.

Az Állami Déryné Színház a kísérleti időszak tanulságai nyomán a sajátos feladatok megoldásának maximális fokáig jutott. Amit a falu kulturális ébresztése terén véghez vitt, páratlan miszió a magyar színjátszás történetében. Ezt a feladatot ilyen áldozatossággal és ráadá-sul ennyi eredménnyel eddig még soha

egyetlen színházi intézményünk sem szolgálta.

És, ha egyszerűen úgy vennénk, hogy „a mór megtette kötelességét”, — a faluszínház úgy is mint Déryné Színház eleget tett a ráháruló poszton kulturális missziójának, akkor is, ennyiért is nagy elismeréssel kellene, hogy adózzunk.

Csak hogy a mórra kimondott szentenciához nekünk eszünk ágában sincs ez esetben eljutnunk. Az viszont, már mihamarabb megvitatni való probléma, hogy a mai társadalmi valóságban, a falu híhetetlenül megnövekedett kulturális igényességével számot vetve miként tud megfelelni feladatának a Déryné Színház.

Azt a tényt ugyanis tudomásul kell venni, hogy a falu kulturális ébredését kezdeményező faluszínház nyomdokain ma már minden faluban ott van a színháznál hatékonyabb kulturális tényezőként megjelenő televízió, amely műsor-szolgáltatás sokrétűségével, színvonalbeli fölényével az eddigénél fejlettebb igényességhez szoktatja a vidéket.

A kérdés tehát az: eleget tud-e tenni ezeknek az igényeknek a Déryné Színház a jelenlegi keretekben, szervezeti struktúrában? A rendelkezésre álló művészek kvalitása követni tudja-e a megoldandó új feladatokat?

Az előadások látogatottságában kétségtelenül mutatkozó hanyatlás azt jelzi, hogy nem. Bár a nézőszám csökkenése nem feltétlen fokmérő ezen a téren, — hiszen ez a folyamat a filmszínházaknál ugyancsak tapasztalható, — mégis, kell lennie valaminek a színvonalbeli differenciában is. Kétségtelen, hogy a televízió térhódításával, részben az emberek kényelemszeretetéből, részben az igényesség növekedéséből csökken a falusi színház közönségének tábora. Ezt, sajnos, a Déryné Színház nem egészen alkalmas módszerrel igyekszik mindig ellensúlyozni.

Arra gondolok például, — hogy bár kétségtelenül fontos szempontként érvényesül, különösen az utóbbi hónapokban a színvonal lényeges javítása, — a színház úgynevezett „telt ház” akciója inkább affelé tendál, hogy körzeti, központi bázisokat teremtsen. Ez ugyan helyes törekvés feltétlenül, de még nem mindig és nem mindenütt kivitelezhető, rengeteg kényelmetlenséggel jár a közönségnek a körzeti helyekre, s az onnan haza való utazás. A néző kényelmének szolgálata helyett inkább a színház elkényelmese-

dését jelenti, azt, hogy lassan sok apró közönségünk, amely leginkább érzi hiányát a kulturális javaknak, egyszerűen letörlődik a színház térképeről. S mert most már a pénzügyi tervteljesítés érdekében a színház gazdasági vezetésének az a törekvése, hogy a körzeti otthonok megszabott összegekért váltsák meg az előadást, — de mert számtalan helyen a közönségszállítás megoldatlansága miatt ennek az összegnek biztosítása kétes, a művelődési otthon igazgatók érthetően fáznak és húzódnak az effajta megállapodástól. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a színház elvonhatja előadásait, az anyagi érdek gátlójává lesz a kultúrpolitikai feladat teljesítésének. Annak, hogy a Déryné Színház azok művelődési, szórakozási szomját elégítse ki, akikhez létjogosultsága kezdettől fogva kötelezi.

Éppen ezért nem tudom magyarázni a színháznak városok felé tendálását, azt meg éppenséggel nem, — bárhogy okoskodik, érvel a vezetőség, — hogy egyes produkciók, mint többek között az Egri csillagok, kifejezetten a főváros közönségének készülnek, a budapesti ifjúságnak. Azt mondják, ezeknek a szereplő együttese túlnyomórészt pesti színészekből tevődik. Akkor hát mi köze az egészhez a Déryné Színháznak? Mért ékeskedik idegen tollakkal, vagy, ha úgy tetszik: mért köteles cégért adni hozzá. S miért vonja el ezekhez a pesti bemutatókhoz az amúgy sem nagy bőséggel rendelkezésre álló erőt, rendező, szervező energiáját, amikor talán éppen a produkciók miatt volt kénytelen csökkenteni a mostani szezorra tervezett vidéki, falusi előadásainak számát. Megyénket, Nógrádöt érintően is. Az előadások általános színvonala javuló tendenciát mutat, de lényeges előrejutás csak úgy képzelhető el, ha a színház minden energiáját, figyelmét a vidéki, falusi produkciókra koncentrálja, itt éli ki művészi ambícióit.

Megismétlem, hogy ne essék félreértés: falusi produkciókra, mert, ha a művészi színvonal semmi kívánivalót nem hagyott volna is az elmúlt esztendőben is, ha az ideai évadkezdes kecsesgató is, — az a valóságos helyzet, hogy a Déryné Színház ritka, legjobb esetben havi egyszeri látogatásai egyszerűen képtelenek kielégíteni, akár Salgótarjánt, akár Balassagyarmatot. Pedig a mostani társulataival ennél többet biztosítani nem igen tud. De, hogyha nem, hát követhető-e tovább az gyakorlat, hogy

ezekre a helyekre nem lehet megfelelő szabad bejárása vendégszínházok formájában egyéb megfelelő képességű vidéki társulatoknak, mint például a közeli egerinek, miskolcinak, vagy a távolabbi, de készséges debreceninek, — amelyek ajánlkoznak, de jövetelük a Déryné Színházon és a színház formai jogait képviselő megyei tanácson zátonyra fut. Milyen gazdasági érdekeket veszélyeztetnek ezek a vendégeskedni kívánók, ha a Déryné Színház úgysem tud kellő számú játékot biztosítani.

Most már afelé haladunk, hogy színháztermes kultúrpalotája lesz a megyeszékhelynek s lassan problémánkká nő: hogyan teremtünk majd életet benne?

Az embrionális elképzelések máris mutatkoznak. Egyesek öntevékeny központi művészegyüttesek megteremtésére gondolnak, mások jó példák nyomán önálló megyei színház felállítását tartják helyesnek s a Déryné Színház is elmondotta a kérdéssel kapcsolatos véleményét a megyei lap hasábjain.

De akármi lesz a végső választás, az bizonyos, hogy ilyen, vagy olyan formában feltétlenül érinti a Déryné Színházat s véleményem szerint lassanként meg kell kezdődnie annak a folyamatnak a színházon belül, amely a változó körülményeket követni tudja.

Nemrégiben a társulat egyik fiatal művészevel beszélgettem erről a problémáról s rendkívül higgadt realitással mérte fel a helyzetet.

Abból indultunk ki, hogy néhány helyen már megszületett egy új formájú színházi társulás, az úgynevezett megyei kasszínpad, amely Egerben, Békéscsabán, Szolnokon, Kaposvárott jelzi, hogy egy-egy megye éppen a megnövekedett igények

miatt önállósítani törekszik magát ezen a téren. Hasonló tendencia szelei fújnak Szabolcs megyéből, Nyíregyházáról is. S ennek feltétlenül sok hasznos oldala van a megyék szempontjából. Először is az, hogy a műsorpolitika sajátos, egyéni profil megteremtésére, kialakítására képes s a megyei színház rendszeres előadásokat biztosít.

Mi tehát akkor a Déryné Színház teendője? A színész szerint előbb, utóbb két lehetőség között kell választani:

— A mi kisszámú társulatainkkal, például egy-egy olyan operett, mint a Csárdáskirálynő esetében, nagyobb helyeken nehezen tudunk megfelelni minden jószándék ellenére is. Eppen ezért kellő kiegészítéssel az egyes társulataink vagy megyei színházakká alakulnak vagy visszatérünk elsődleges területünkhöz, a faluvilághoz, s ott töltjük be hivatásunkat.

Kétségtelen, hogy mind a két út járható s elgondolkodtató, melyik lenne eredményesebb, hivatásszerűbb a Déryné Színház számára. Persze, könnyen meglehet, hogy a színháznak merőben más a nézete a dologban s más a művelődésügyi irányító szerveké. Én inkább csak felvetni kívántam a kérdést, merre tart a Déryné Színház? — nem megoldást mondani. A helyes megoldásnak tucatnyi szempontja lehetséges, — általam nem látott, vagy rosszul látott szempontja.

Az azonban bizonyos, hogy a Déryné Színház egyre szembetűnőbben kinőtte eddigi ruháját, az együtteseknek új öltözetre van szükségük, hogy megfelelő módon jelenhessenek meg közönségük előtt.

Barna Tibor

SALGÓTARJÁN JÖVŐJE A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

A hagyományok sokat jelentenek a művészet kibontakozása számára, de a túlzott ragaszkodás vissza is húzhat, tévútra is vezethet. A hagyományok nélküli elindulás, sőt a hagyományok megteremtését célzó bátor szándék viszont állandó lelkesedést követel, különösen a hosszabb időt igénylő vállalkozások megvalósítása esetén.

Nálunk, Nógrádban olyan szerencsésen találkozunk a feltételei a művészeti élet megalapozásánál, hogy önkéntelenül felvetődik a gondolat:

TEREMTSÜK MEG

itt Salgótarjában, az iparmedence szívében egyik országos jelentőségű gócpontját a magyar képzőművészetnek.

Pártunk kultúrpolitikájának eredményeként csökken Budapest és a vidéki városok közti különbség. A kultúra reneszanszát éli. Eddig soha nem látott tömegek

JAKUBA JÁNOS, MUNKÁCSY-DIJAS: ITATÁS

ismerkednek a művészettel, tudománnyal, s számuk haladtunkban a kommunizmus felé évről-évre gyarapodik. A kultúra, a művészet igénye erleli az újjászülető Salgótarján felzárkózását nagy, országosan is rangos városok mellé. Hódmezővásárhely. Szólnok a forradalmi hagyományok útján ápolja tovább az új paraszti életet tükröző képzőművészetet. Vezető osztályunk, a munkásosztály a képzőművészetben is fiatal.

MOST IZMOSODIK

A munkásművészetnek a képzőművészetben óriásai már születtek. Derkovics, Dési-Húber, Nagy, Balogh. De ezek csak szigetegységek, melyek láncolatát most kell ala-

kítani, gyarapítani. Ebben a — bátran mondhatjuk — forradalmi munkában Salgótarjánnak nagy szerepe van.

Munkásmozgalmi hagyományokban az iparmedence rendkívül gazdag, s ez adekvát módon követeli a kultúra minden formájának kapcsolását ezekhez a hagyományokhoz. Ilyen gondolatból született, s már megvalósulóban is van — a szocialista művészet jegyében, munkásművészettel a zászlaján a

SALGÓTARJÁNI ÁLLANDÓ MŰVESZTELEP ESZMÉJE

A Képzőművészeti Főiskola egyik nyári művésztelepe már esztendőök óta Salgótarjánban telepedett meg. A művész érés nagy élményekkel és emlékekkel telített ideje életreszóló termékenységet inspirálhat. S ami még ennél is több: vonzó és

KONFÁR GYULA, DERKOVITS-DIJAS: KOHÁSZOK (Vázlat)

sokrétű témával e vidék otthonául is kínálkozik az öt megszerető festőnek, grafikusoknak, szobrászoknak. Hogy mennyire igaz, bizonyítja, hogy ez az állandóan változó karakterű, ezerarcú vidék, Salgótarján, pubertáskorát élő városunk, már eddig is megidézett néhány neves, országoshírű művészt, akik nem díszpolgáraivá, hanem a nógrádi képzőművészeti kutúra bölcsőjének ringatóivá váltak máris. Nagy

szó: a IX. Magyar Képzőművészeti Kiállítás salgótarjáni témával köszöntötte a Műcsarnokba belépőt és bucsúzóit is! Raszler Károly, Jakuba János, Blaski János, Konfár Gyula, Rozanits Tibor, Gádor Emil festők, ifj Szabó István szobrász s még tovább sorolhatnám a magyar festészet kiváló, élenjáró gárdájának tagjait — ma már hozzánk tartoznak. Azóta, hogy idelátogattak, nyaranta évről-évre visszatérnek Salgótarjába.

S az ember óhatatlanul emlékezik: valaha a vidék az eltemetkezést jelentette, hányszor sokatigéző tehetségek teljes elsoványodását. Nem hiába alakult ki a szemlélet, hogy művész csak Budapesten élhet, fejlődhet, vidéken megreked.

Napjainkban más a helyzet. A párt kulturális politikájának egyik alapvető elve, hogy a művészeteket közelebb hozza a dolgozókhöz. Igazi népi művészet csak az élet, a nép ismeretéből táplálkozhat. Városunk, a hozzátartozó gyárak, bányák témavilága, a dolgozók művészetszerető gesztusa, megnövekedett mecénási szerepe — kapocs és út a műalkotások megszületéséhez. Ennek hatására kialakulóban van egy

MŰVÉSZ TÖRZSGÁRDA

mely rangos helyet biztosít már ma is Salgótarjának a magyar művészet iródó történetében.

Szoros kapcsolat az étellel, a fiatal művészek minden újra érzékenyen reagáló alkotómódszere, korszerű formanyelve biztosíték arra, hogy fellelgvára épül itt a munkásosztály művészeti hagyományának.

A megye képzőművészeti munkacsoportjából is több ígéretes művész kapcsolódott e mozgalomhoz, megerősítve azt eszmeiségben, alkotói tisztaságban, igényességben kvalitásban egyaránt. A mindgyakoribbá váló képzőművészeti bemutatók, helyi és országos szereplések erősítik a csoport munkáját, s azt a fontos törekvést, hogy jó művészeti alkotásokkal fejlesszék népünk vizuális kultúráját. Felemelik népünket szemléletben arra a fokra, mely korunk művészetszemléletének kialakításában, művészeti ideáljának kiformalásában követelmény.

E hivatás nagy felelősséggel jár. Az alkotó művésztől megköveteli az eszmei igényességet tisztaságot, a nép ügyének forró, szenvedéllyel teli megismerését, szolgálatát, mert a valóságot formálni, a világot megismerni csak ezen az úton lehet.

A képzőművészeti csoportosulás együtt formálódik, terebélyesedik a palócföldhöz tartozó írók, költők mozgalmával. Az út és a feladatok közösek! Jöjjön létre tehát országunk e fejlődő városában olyan kulturális gócpont, mely e vidék kulturális életébe szervesen beépül. Munkája, eddigi eredményei alapján, máris szükségletté vált.

A megyei Pártbizottság aktív kezdeményező és támogató szerepe élesztő kovácsa e mozgalomnak. Az üzemek felajánlott díjai, a műtermes lakások rövidesen meginduló építése azt eredményezi, hogy az értékeset alkotó művészek itt gyökeret verhetnek, s tehetségük egész teljességben bontakozhat ki.

Tevékenységük még ismertebbé, hatásuk még érthetőbbé válhat ha majd az új kultúrpalota megadja a lehetőséget ennek a művészeti csoportosulásnak ahhoz, hogy rangjának megfelelő kiállításokat rendezhessen, országos nevű mozgalommal nőhessen, megteremtve új formanyelvét, hangját, eszmei arculatát, hagsvómányát a munkásművészetnek, a dolgozó embert és világát interpretáló alkotások epósz sorával.

Czinke Ferenc

KÉT ÍRÓ — KÉT VILÁG

A valóság olyan meglepetésekkel teli-telt korszakában, mint amilyenben mi élünk, az ember nehezen találja meg a razuduló hatalmas olvasmányanyagban azokat a műveket, amelyek egy-egy korszakról hitelesen tájékoztatják, a világról alkotott felfogását maradandóan befolyásolják.

Pedig a mi korszakunkra is elmondhatjuk Engelsnek a reneszanszról szóló nevezetes megállapítását, hogy „olyan kor, amely óriásokat kíván és óriásokat szült, a gondolkodás, szenvedély és jellem, a sokoldalúság és tudás óriásait.”

Nem kívánunk hivatkozni a tudomány és technika szédületes eredményeire, csupán irodalmi téren kívánjuk igazolni a fentieket, amikor két nagy nép — az amerikai és a szovjet — két ma élő és kiemelkedő alkotójának — Steinbeck és Solohov egy-egy műve elemzésén keresztül meg akarjuk mutatni az utat, amely a mezőgazdaság nagyüzemi átalakítása kapcsán emberi sorsok, tragédiák útvesztőin át vezet egy nagy igazság kimondásához.

Az amerikaiak büszkéek arra, hogy irodalmukban mindig a demokratikus eszmékért és a haladásért való lelkesedés, a humanista irányzat uralkodott. Az Egyesült Államok a függetlenség szellemének jegyében született, és a híres Függetlenségi Nyilatkozat magától értetődőknek tartja, hogy minden ember egyenrangúnak van teremtve és joga van az élet, a szabadság és a boldogság keresésére.

Az is tény, hogy a valamit is számító amerikai írók csaknem egyöntetűen küzdöttek műveikben az ellen, hogy Amerika természeti kincseit a monopóliumok kaparintsák meg és tartsák ellenőrzésük alatt. Az elítélés mellett a keserűség is kiérződik a katekizmus javított szövegéből: „Isten teremtette a világot Krisztus előtt 4.004-ben, de 1901-ben James J. Hill, J. P. Morgan s John D. Rockefeller újjászervezte». Ennek az újjászervezésnek során az Egyesült Államok kapitalistái már mint imperialisták jelentek meg a világ kereskedelmi színpadán, hogy szédületes vagyonuk mellé az első világháború után a világhatalmat is megszerezzék.

Ekkor kellett az amerikai íróknak, de a becsületesen gondolkodó amerikai kisemberek is, akikben egy találó megjegyzés szerint a naív demokratizmus és az őseredeti praktikus hajlam kezdettől fogva párosult — felvetni a társadalmi felelős-

ség kérdését, megállapítva, hogy a demokrácia mindaddig távoli, naív álom, amíg a tőke elállja az esélyeket és az egyenlő jogok útját.

S amíg a mamutkőcések álprófétákat szerződtettek, akik az amerikai kapitalizmus kivételes, válságmentes jellegéről jövendölgettek, amíg az ébredő munkásmozgalommal szemben a futószallag-szerű termelésre áttérő Ford-művek új jelszót is teremtettek: »Nem Marx, hanem Ford«, a »lehetséges világok legjobbika felett« is gyülekeztek a viharfelhők. 1929-től 1933-ig azután bekövetkezett a világ eddig legnagyobb méretű gazdasági összeomlása, amely néhány számadatával ronggyá tette az imperialisták hirdette illúziókat. Az amerikaiak nemzeti jövedelme a válság négy esztendeje alatt 81 milliárdról 41 milliárdra esett. Több mint 85 000 üzlet jutott csödbe, 9 millió takarékbetétet befagyasztottak, több mint 17 millió ember vált munkanélkülivé és a munkabörvesztések 26 billióra rúgtak. Természetesen a gazdasági válság következményeként a kulturális életben is katasztrófális zuhanás következett. A könyvkiadók az addig 4 milliárd új mű helyett 1933-ban már csak 100 milliót adtak ki, a New-York-i nyilvános könyvtár könyvbeszerzésre szánt kerete 250 000 dollárról 50 000-re csökkent...

Az általános gazdasági pangás, a munkanélküliek milliós tábora, az életszínvonal megdőbentés zuhanása alapjáig megvárta a hatalmas országot. A burzsoá ideológia, amely pár évvel előbb még Amerika egyedüli üdvözítő gazdasági rendjének följényéről beszélt az előregedett »Óvilággal« szemben, most megsemmisülten állt az események sodrában s csak Hoover elnök tanácsát tudta hangoztatni, ki kell várni az időt, mert a gazdasági élet egészen biztosan fellendül, hisz a jólét »a legközelebbi utcasarokról intetet.«

Az egyszerű amerikai kisember azonban — akit Lincoln Abraham megállapítása szerint »az Isten bizonnyára szeretett, hiszen olyan sokat teremtett belőle« — nem elégedett meg ezzel a csalóka magyarázattal, hanem tömegesen csatlakozott a kommunisták vezette Ipari Szervekedési Konferencia, a CIO szervezeteibe és a farmerek is összefogással kezdték harcolni a bankok zálogjogának érvényesítése ellen.

A válságból való kilábalás első lépé-

seit Franklin D. Rooseveltnél elnöksége alatt (1933-1945) tettek meg, amikor a nagytőke támogatta a stabilizáció megteremtését, de dühösen támadta, »kommunista-barátnak« belyegezte a jóakaratu reitor-mer elnököt, mert támogatta a szakszervezeti mozgalmat, segély- és hitelakciókat szervezett, és az elnöki kezdeményezés ellensúlyozására és leküzdésére Ku-Klux-Klan és hasonló jellegű fasiszta szervezeteket hozott létre.

Szükséges volt legalább vázlatosan ismeretnünk a válság éveit és a Roosevelt-korszak viszonyait, mert ennek ismerete nélkül nem lehet megérteni és kellően értékelni azt az erkölcsi és szellemi forrongást, amely az irodalmi életben is végbe ment és a korszak íróival megalkotta a kor új emberét azt a hőst, aki már tudja ki ellen és miért harcol.

Társadalomban élni és társadalomtól függetlennek lenni nem lehetséges. Ezt bizonyítja az amerikai irodalom balra tolódásának országos méretű évtizede is, amelyben olyan irodalmi alkotások, első sorban regények jelentek meg, amelyek a langyos demokratizmussal szemben most már kifejezetten politikai szándékkal ábrázolják a kizsákmányoltak életét.

Ezek között kétségkívül a legnagyobb hatást elérte és a legidőtállóbb alkotás John Steinbeck »Érik a gyümölcs« c. regénye. Több mint félmillió példányban elkelt regényt Amerika legnagyobb irodalmi kiállításával a Pulitzer-díjjal jutalmazták, a közönség, az átlagamerikaiak viharos tetszéssel fogadták, az Oklahomai Kereskedelmi Kamara próbálkozása és tiltakozása ellenére filmet is készítettek belőle; ugyanakkor azonban a konzervatív körök elkeseredett hajszába kezdtek, a könyvet több helyen nyilvánosan el is égetik, s ha már a tényeket nem lehet megcáfolni, rásütik az erkölcstelenség bélyegét, a hírhedt Spelman bíboros kiátkozza, az Egyesült Államok kongresszusa pedig nyíltan megbélyegezi.

Miről szól az az ennyire ellentétes fogadtatású könyv?

Oklahoma tagállamban felmondják a bankok a farmerek bérletét. A föld hozamának kiaknázása miatt változtatnak a gazdálkodás eddigi módján és a nagy európai export gyors használhatósága miatt a kisbirtokokon végig dühörog a traktor és a földnélkülivé vált szárazsereg szedik a sátorfájukat és új életet keresnek nyugaton. Csak nagyon messziről látják Amerika földje nyugodtnak, a demokrácia csillogó leple mögött irtózatossá a nyol-

mor, a szenvedés. A földjeikről elűzött farmerek és bérlők földönfutókká váltak, Oklahoma száműzöttjei — akik gyökereikből kitépve már csak oki-k, haszontalanok, semmivéők — ugyanazt csinálják, mint déd- és ükapák: nyakukba szedik a világot, új otthon keresnek Kaliforniában, az ígéretek földjén, a gyümölcsösök reklám-propagandájában nagyszerű munkakalkalmakat nyújtó országban. De míg a hajdaniaknak csak órási fizikai nehézségekkel kellett megbirkózniuk s végül is mindig kaptak jóltermő területeket, amely »senki földje« volt — most a honszerzők nem is álmodhatnak szűzföldek birtokbavételéről, minden talpalatnyi hely el van foglalva, s amit felkinálhatnak: egyedül verejtékes kezemunkájuk, de erre vagy nincs szükség, vagy a kínálat roppant versenyében csak éhbéért szegődhetnek. Az új pionirok a 66-os országút pompás betonlapjain vonulathatják pénzre tett ingóságait árán vásárolt rozoga teherautóikat a narancsos Kalifornia felé. Új hősköltevényükből elmaradnak az ősökre jellemző járatlan őserdővel, vízmosásokkal, fenevadakkal való küzdelemek. Helyettük munkanélküliséggel, a kizsákmányolással, a helyszűkével, a haszonvágy látható és láthatatlan eszközeivel kell viaskodniuk. Küzdelemnek azonban ez a szörnyűbb és megalázóbb, mert nem a természet hanem az ember idezi föl.

Dermesztő világ ez, ahol az ember az embernek farkasa, s ebben a világban ismertet meg bennünket az író a hatalmas tömegeket szimbolizáló 12 tagú Joad-családdal. Ez a család ugyanis a közönség sejtje, millió család pedig az adott korszakban a gép és az azt mozgó társadalmi rendszer ellen küzdő koldus Amerika.

A család egyetlen ereje (és ez az erő sokszorozza az egyén erejét is) az, hogy összetart. Fogcsikorgatva, lesujtva a szenvedésektől, mégis tudva, hogy megmaradásának egyetlen lehetősége, ha tudatosítja magában a szívós és legyőzhetetlen élni akarást. Ezek a nyers, elcsigázott, éhező emberek szinte félelmetesen tudnak szeretni és ezzel olyan erkölcsi erődítményt építenek fel magukban, amelyet lehetetlen összerombolni. A családhoz tartozó Casy, a prédikátor, az idők folyamán egészen másként kezdi látni a keresztény tanítást, a Szentlelket, Jézust, Istent. Szeretem-e Jézust? kérdezi önmagától. — »Nem, nem ismerem senkit, akit Jézusnak neveznek... Szeretni csak az embereket szeretem. Meglehet, a Szentlélek nem más,

mint az emberi lélek. Meglehet, hogy az egész emberiségnek egyetlen nagy közös lelke van, és annak a része mindenki.

A regénynek nyilvánvalóan legszínesebb figurája Joad asszony, az anya, aki szinte muzstikus életigénylésével erősebb és bölcsőbb minden férfinál. Ő tartja össze a hosszú és reménytelen vándorútban a közösséget, amíg utak mellett táboroznak, megkönnyebülve, ha akad egy kis munka, narancs vagy gyapot szedés, hogy aztán pár napi nyugalom után ismét kezdődjék a szenvedés. Útközben a nagyatyja és a nagyanya meghalnak, Connie, a fiatal férj megszökik, mert nem bírja nézni a család tehetetlen nyomorúságát, Sáronrózsája halva született gyermeket hoz a világra, nemegyszer megkísérti a család egyik-másik tagját a bűn is, de az anya mindig megtalálja az egyetlen helyes cselekedetet, amellyel megakadályozza a teljes széthullást. Sőt azt látjuk, hogy a család nincs bezárva önmaga láncába. A testvériesség, a segíteni akarás összehozza azokat, akik ugyanazon sors terhei alatt nyögnek. Az emberi nyomorúságban a szeretetnek az összefogásnak olyan példái ragyognak föl, amelyek láttán melegséget érzünk a szívünk körül, az embert nem lehet teljesen farkassá aljasítani, önmagában hordja egy igazságosabb világ ítéletét.

Steinbeck azonban ebben a regényében is tudtunkra adja szilárd meggyőződését: nem elég a szegényember pusztá elniakarása, a szegénység helyzetének intézményes megjavítására van szükség. Ezért bármennyire megkapó is a regény befeljező képe amikor Sáronrózsza teitől duzzadó mellére fogadja az éhhalálal küzdő öregembert, a szegények egymásmentességének ez a gyönvörű szimboluma csak az ösztönös összetartást példázza.

Sokkal lényegesebb a család idősebb fiu tagjának Tom Joadnak az útja, aki négy évig ült börtönben, mert ittas állapotban öszverekedett a szomszéd farmer fiával és egy lapáttal agyonütötte. A börtönben kommunistákkal ismerkedett meg, a hosszú nyugati vándorlás során Casyval, a primitív szocialistával, a mártírhálálba futó sztráikvezetővel tart kapcsolatot és felismeri, hogy aktív harcra kell szervezkedni a fennálló rendszer ellen. S bár az ő sztráiktoróként dolgozni kényszerülő emeberei még híjával vannak az osztályvöndatudatnak, ha Tomban még csak homályosan él is az elhatározás, hogy ő is munkásszerző lesz, az olvasó azzal a hittel teheti le a könyvet, hogy a "gyümölcs

érik» és Amerikában sem "késheet a szüret-sokaig.

Tom és társai meg fogják találni a termelési viszonyok anarchiájából a kivezető utat, mert felismerik, hogy népük úgy él, mint a disznó, a jó termőföld pedig parlagon hever, s egy embernek millió holdja van, amikor százezer jó gazda éhen pusztul. "Felismerik és azon tünődnek, hogy mi lenne, ha valamenyien összeállnának és ordítani kezdenének. Tom pedig azzal a hittel és fogadalommal tünik el az ismeretlenségbe, hogy: "Ott leszek mindenütt, ahol harcolnak. hogy éhes emberek betevő falathoz jussanak. Ahol a rendőr megver valakit, én is ott leszek. . . Ott leszek haragos emberek kiáltásában, s az éhes gyerekek nevetésében, amikor hallják, hogy kész a vacsora. És ott leszek amikor népünk a maga termését eszi és a mazaépítette házában lakik."

Steinbeck stilusa elkerül minden érzelmi pátosz, de sohasem közömbös hősei sorával szemben, nem húzódik meg személytelenül, hüvös távolságban az események mögött. Kalifornia, az események színhelye az írónak is szülőföldje. S bár értelmiségi családból származik, végig próbálta a mezőgazdasági szezonmunkás, a pénzbeszedő, a kömüvesipari segédmunkás életét, és 1936-38 között hónapokat töltött a földművelel elűzött idénymunkások között mint újságíró. Tehát jól ismeri azt a világot, amelyben élnek, s amikor róluk ír »ő maga a néni Tudia mit tesznek mit gondolnak, annálkül, hogy megkérdezné őket, mert azt gondolja, amit ők gondolnak."

Ennek az írónak legkiemelkedőbb munkája a fentebb vázlatosan ismertetett "Érik a gyümölcs." Egy kérdés azonban még feltétlenül válaszra vár. Az író, műve megjelenése után azzal "gyanúsították", hogy kommunista. Steinbeck több alkalommal határozottan kijelentette, hogy nem kommunista, már csak azért sem, mert az egvény szabadságát tekinti a társadalmi fejlődés hajtóerejének. Véleménye szerint a világot nem lehet megjavítani, szükségszerűen olyan, amilyen, tehát nem tragikus, hanem csak elszomorító. És ez a mélységes pesszimizmus, hogy az ember nem képes tudatosan befolyásolni a történelmi fejlődést, adja az író útjának ellentmondásait. Amíg korábbi regénye, a "Késiek a szüret» hősei: Mac és Jim, két tudatos pártmunkás állanak az események élen, és példájuk eredményeként a tanulatlan munkásságban is megerősödik az osztályvöndatudat, bukásra ítélt mozgalmuk-

kal is elhintették a szervezkedés szükségességének gyümölcstermő magvait, addig Steinbeck későbbi műveiben visszavonulót ívat. A forradalmi mozgalmak támogatása helyett reformista törekvések szószólója lesz. Ez a magatartás és állásfoglalás a roosevelti politikában leli, ha nem is teljesen elfogadható magyarázatát, de az olvasó szeretné remélni, hogy Steinbeck hú lesz önmagához és következő regényeiben megvalósítja az író önmaga által megfogalmazott célt: "Az író kötelessége, hogy felemeljen, hogy nagyobbá tegyen, hogy bátorítson..." mert "a nagy irodalom olyan, mint a bot, amire támaszkodhatunk, mint az anya, akitől tanácsot kérhetünk, ez az a bölcsesség, ami a botladozó batorságot felemeli, az erő az erőtlenségben és bátorság a gyenge gyavvaság leküzdésére."

Ha az amerikai irodalom általános jellemzőjeként a demokráciázmust emeljük ki, akkor a szovjet irodalom legjellemzőbb vonása az élettől való szerves kapcsolata. Ez a kapcsolat nem gyökértelen hisz a nagy orosz realista írók Puskintól kezdve mindig éreztették, hogy az irodalom ügye nem lehet csupán az író egyéni ügye, és ezért éreztették a forradalmi népmozgalmak lékéseit és egy igazságos társadalmi rendszer elérésének reménye tette embe riessé könyörtelen bírálókat koruk társadalmával szemben.

Az a megdönthetetlen igazság azonban, hogy a társadalmi élet haladó régi és a születő új között folyó állandó harc folyamata, soha olyan világosan nem mutatkozott meg, mint a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után.

A győzelmes proletárforradalomban az ember le tudta rombolni egy évszázadokon át megcsontosodott, embertelen társadalmi rendszer hatalmi építményeit, de nyílt maradt a kérdés, hogy a rombolás után és helyén fel tudja-e építeni azt az újat, amely a kor hősnéke, az életszere tő, forradalmár munkásembernek mindenben megfelel, s amelyben az évszázadokon át annyiszor meggyalázott dolgozó ember neve tényleg büszkén hangzik.

Természetes dolog, hogy egy olyan világtörténelmi jelentőségű változás, mint az osztálytársadalmakból az osztály nélküli társadalomba vezetni az emberiséget, a régi és az új harcát az irodalomban is csak még hevesebbé tette. E harcok során kristályosodott ki egy új művészeti irányzat, a szocialista realizmus, amely megköveteli az alkotóktól, hogy a valóságot forradalmi fejlődésében, igaz, történetileg

konkrét módon ábrázolják, és állásfoglalásukkal az irodalmi munkát az egyetemes proletármunka részévé tegyék.

Ennek az új történelmi korszaknak és irodalmi irányzatnak legnagyobb élő képviselője Mihail Solohov. Írói állásfoglalásáról az SZKP XX. kongresszusán nyilatkozott: "Rólunk szovjet írókról dühödt ellenségeink külföldön azt hiesztelik, hogy mi a párt parancsára írunk. A dolog azonban kissé másképpen áll: Mi mindannyian szívünk parancsára írunk, de szívünk a párté, szeretett népünké, amelyet művészetünkkel szolgálunk."

Ez a szolgálat Solohovot elválaszthatatlanul összefűzi a doni kozákság hazájával. "A donvidéken születtem — vallja önmagáról — ott nőttem fel, ott alakult ki bennem az ember, az író, ott nevelődtem, mint nagy kommunista pártunk tagjai és így vagyok hatalmas nagy hazánknak hú fia. De büszkén mondom, hú fia vagyok a Don-vidéknek, az én szűkebb hazámnak is."

Ebbe a szűkebb hazába vezet el bennünket a "Feltört ugar" c. kétkötetes művében — az első kötet 1932-ben jelent meg s nálunk "Új barázdát szánt az eke" címen ismert — amelyben a kozákság társadalmi átalakulásáról, a szocialista gazdálkodásra való áttéréséről beszél. Az első kötet megírása után az az érzés nyugtalanította az író, hogy regénye, amely a kolhoz-életnek csak kezdeti mozzanatait rajzolja meg elmaradt az élettől. "Amikor végére jutottam az első kötetnek — írja — az elé a dilemma elé kerültem, hogy most már nem az a fontos, nem az izgatja az olvasót, ami akkor. Arról írok, hogyan keletkeztek a kolhozok, most azonban már a munkaegységek kérdése merült fel... -az események túlnőnek az embereken — ebben rejlik a feladat nehézsége." Ez a felismerés készítette, hogy bár csak harminc évi munkálkodás és késés után, de a második kötettel fejezze be nagy művét.

A regény cselekménye 1930-ban kezdődik, színhelye egy kis Don menti kozák falu Gremjacsi Log. A "Csendes Dón" vidékén már "a fű elfedte a sírokat — az idő múlása elfedi a fájdalokat" és hosszú harcok után kezdődik a még nagyobb harc: a mezőgazdaság átszervezése során a teljes kollektivizálás. Erre a munkára küldi ki a járási pártbizottság Davidovot, a Putyilov gyár lakosát, ama "huszónöt ezer" pármunkás egyikét, akiket a kollektivizálásra toboroztak.

Feladata igen nehéz. A faluban van már

egy törpe szövetkezet de a három kommunista partsejt titkara Makar Nagulnov maga állapítja meg, hogy ez a szövetkezet "csak csúfsága a kollektív gondolatnak." A legszegényebbek vannak benne, mindössze négy ló meg egy pár ökör jut tizennyolc tanyára. Szegényes felszerelésükkel nem tudnak hozzájárulni az ország kenyérszükségletének előteremtéséhez, hisz sovány földjükből saját családjuknak sem tudnak emberi életet kikényszeríteni. Eppen azért van szükség az erős szövetkezet megteremtésére, hogy minden kis és középparaszt bevonása után, a gépek segítségével, virágzó életet tudjanak teremteni a nyomoruság helyébe. A terv megvalósítása nem olyan egyszerű, mint amilyen szép. Sok-sok kis embernek kell megjárni az igazulás útját, hogy eljusson a felismerésig, ahová Konrad Majdannyikov, a józanészű középparaszt eljut: "Ti azért vagytok a kolhoz ellen — mondja az ingadozók szemébe — mert az apró piszkoz udvarotok elzárja előletek a szép világot: kicsi, de az enyém. A kommunista párt új életbe akar benneteket vinni. De ti úgy tesztek, mint a vak borjú: odavezetik az anyja tőgyéhez, de a borjú rúg és elfordítja a fejét. De ha a borjú nem akar szopni, meg fog döglenni."

A szövetkezet megalkulása után megkezdődik a harc a szegénység ellen az új életért. Ennek a harcnak ló irányítója Davidov, az egyszerű munkás, akit meggyőződése belső liza fűt, ügyes, jó szervező. Szereti az embereket, felismeri képességeiket, hisz bennük es neveli őket. Cselekedeteinek irányvonalát a párt határozza meg, de végrehajtásuk során meghallgatja a nép, a kollektíva tanácsát is.

Munkájában segíti a forradalomért háttartalan odaadással küzdő lelkesedő Nagulnov, aki saját hite szerint "egészen a világforradalomra van felajzva" de féktelen vérmérséklete, politikai éretlensége miatt olykor igen súlyos hibákat követ el. Rá aztán igazán érvényes a megállapítás: "A pokol utjai is jóindulattal vannak kövezve." Jóindulatú sokatákarása időnként esztele szélsőségekbe sodorja: hol azt ajánlja, hogy lőjék agyon azokat a kozákokat, akik levágják a tehenüket, hogy ne kelljen a kolhozba adniuk, hol revólverrel fenyegetözve gyűjti be a kozáoktól a gabonát, máskor meg keresztül viszi, hogy a "tyukok is éljenek a kolhozban" és a háztáji gazdaságok kifosztásával csak növeli a fájdalmat a jószág, a hajdani tulajdon iránt. Sorsa feltétlenül a bukás lenne, ha Davidov mérséklő irányítása mel-

lett le nem higgadna, negatív tulajdonságai helyét pedig át nem vennék azok a pozitív jellemvonások, amelyek miatt az olvasó megkedveli ezt a lépésről-lépésre fejlődő, önmaga álmát, a kommunista embert mindinkább megközelítő alakot.

Davidov másik segítőtársa Razmjotov a falusi szovjet elnöke, akiből gyakran hiányzik az akarat és a kitartás, de Davidov példája nyomán fokról-fokra szilárdul jellemle, izmosodik egyénisége. Solohov elsősorban a két utóbbi szereplőn keresztül mutatja meg a szocializálódó falu növekedésével járó sajátos betegségeket, amelyekben a politikai iskolát még csak akkor kezdő falusi kommunisták kezdetben szenvedtek.

A három fő alak mellett a pozitív hősök között jelentős szerepet kap a műben Majdannyikov, a középparasztság képviselője, aki a párt tanításának hatására leküzdí magában a magántulajdonhoz való ragaszkodást, és az ügyhöz való hűség csatlakozásával szépen példázza a parasztságnak a munkához való szocialista ednállását.

Az ő irányításuk és példájuk nyomán vívják harcukat a regény hétköznapi emberei, akiknek olykor könnyebb véghezvinni a mindennapok hőstetteit, mint megmagyarázni, tudatosítani tenni az élethez, a munkához való új viszonyukat.

S míg a regény egyszerű hősei a jövőért küzdenek, nem áll tétlenül az ellenség sem. Polovcev a volt fehér százados és Latyevszkij kozák tiszt létrehozzák a "Don-haza felszabadítása szövetségét" és híveiket megesketik, hogy utolsó csep vérikig küzdeni fognak a kommunisták, a keresztény vallás esküdt ellenségei és az orosz nép elnyomói ellen. Szállásukat Jakov Lukicsnál, az egyik legjobban dolgozó középparasztnál ütik fel, aki haidan Polovcev katonája volt, és innen szervezik az egész vidékre kiterjedő összeesküvést. Ahol tehetik ártnak és mindeniül igyekeznek beépíteni embereiket. Jakov Lukics Polovcev tanácsára belép a kolhozba, szakismerete révén szerzett tekintélye alapján hamarosan a kolhoz vezetőségébe is beválasztják és ettől kezdve nem tud szabadulni kettős élete terhéért. Pedig időnkint a munka magával ragadta. Alkotni akart, a legkülönbözőbb tervek születtek meg a fejében, de szeme előtt egyre ott látta Polovcevet, mint egy dombon ülő dögkéselyűt, komor és rettentő magányosságában. Jakov Lukics kényszeredett odaállása nem egyedül álló. Az ellenforradalmárok táborát nemcsak a bosz-

szút lihegő kulákok növelik, hanem sok kozák is odakényszerül, aki az intervenció háború alatt viselt ellenforradalmi dolgai miatt fél a kommunista rendszer felelősségrevonásától.

Ezek közül sokan el is gondolkoznak azon, hogy hejyes ügyet szolgálnak-e? S belső harcuk eredményeképpen a külföldi fegyverek erejében reménykedő feher tisztekkel szemben felülkerekedik bennük az igazság felismerése, hogy a komunisták az ő fajtájukból valók, megértik egymást, s jobb ha veszekedéseiket maguk között intézik el és nem bíznak az idegenekben, akiket az esetleges siker után talán még vasseprűvel sem tudnak kiséperni Oroszországból.

Az ellenforradalmi felkelők számításait alaposan keresztülhúzza a párt irányvonalaiban történő egészséges változás. Amikor a kozákok azt olvassák, hogy a falú türelmetlen vezetői követték el a hibát, ők kényszerítik erővel a kolhozba a népet és a sok középparaszt kisajátítása is törvénytelen volt — nem csatlakoznak a felkeléshez. Igaz — mondogatják — meg kellett volna érteni a hatóságoknak, hogy erőszakkal legfeljebb egy lányt lehet megkapni, és nem egy egész népet, de ha mindez nem a központi bizottság jóváhagyásával történt, nincs ok a fegyveres felkelésre. Ugyanakkor helytelenül ítélve meg saját jövőendő útjukat nemcsak az ellenforradalomnak, hanem sokan a kolhozoknak is háttal fordítanak.

Egy hét alatt több mint százan lépnek ki és visszakövetelik a bevitt földet és jószágot is. A Gremjacsi Log-i kolhoz a legválságosabb napjait éli. S amikor az amúgy is keservesen összegyűjtött vetőmagból a felesleget külsőnképpen át akarják adni a vezetők a szomszédos kolhozoknak, felzendül a falu. A felkorbácsolt indulatok kitörnek, az összegyűlt asszonyok és kozákok Razmjotnovot a pincébe zárják, a közösség vagyonát védő Davidovot véresre verik, a raktárakat pedig kifosztják. Esztelen pusztításuknak Nagulnov és a milícia vet véget, az uszítás főkolompasait letartóztatják és a megtévedt parasztok visszaviszik a széthurcolt magot. Davidov pedig jószágos szemrehányással leckézteti meg a rendbontókat, de nem gondol arra, hogy a megtévedt középparasztokat is tudatos ellenségnek tekintse. A kolhoz szilárd törzsére támaszkodva ismét megindítják a munkát, „az van a szovjet hatalom mellett, aki holnap ismét kimegy a földekre» jelszóval.

Az első kötet eseményei során eldőlt a

„mellette vagy ellene « kérdés, a második kötet arra ad választ, „hogyan mellette.” A gondok nem lesznek kevesebbek, csak mások. Davidovéknak nem elég érvelniök a kolhoz mellett, példát is kell mutatniok. Davidovnak pl. bele kell tanulnia a mezőgazdasági munkába, s vezetőszerepe kényszeríti arra is, hogy megértse: magánélete közügy is, nem folytathatja viszonyát Luskával, Naguinov egykori feleségével. Megnő a szerepe az ipari munkásságnak is. Salijnak, az egyszerű kovácsnak alakja előterbelép és ezt nemcsak szilárd, elvű magatartása indokolja, hanem az is hogy mint szakember, ő a közös gazdálkodás technikai feltételeinek egyik megteremtője.

Nagulnov a világforradalom győzelmébe vetett hittel továbbra is angolul tanul hogy a forradalom győzelme után anyanyelvükön köszönthesse a felszabadult népeket, s bár különbségeiből sokat megőrzött, a minden napok problémái között okos higgadsággal igazodik el.

Ellentétben az első kötet meglehetősen komor hangulatával, a második kötetben valami különös melegség vonul végig.

A szocialista humanizmus és az ügy végső diadalába vetett töretlen hit olyan kitérőket enged meg az írónak, melyek talán sokszor lényeges dolgokról terelik el a figyelmet, de ugyanakkor megajándékoznak a derű megnyugtató boldogságával. Olyan játékos nyugalmat tükröznek ezek az oldalak, aki biztos a győzelmében és ezeket a pihenőket különösebb kockázat nélkül is megengedheti magának. Elsősorban Scukár apó ábrázolásán keresztül árad ez a legyőzhetetlen derű, oldalakon át fecsegteti ezt a hol tudálékos, hol nagyotmondó öreget, aki nagyon emlékeztet némely népmesei hősünkre is. De ugyanígy simogató szeretettel tréfálkozik a kövér szakácsnövel, ugyanez a szeretet árad a kis tanítónő felé és ezzel hozza emberi közelségbe Nyesztyerenkót, a pártbizottság titkárát is.

Hit a szocializmus győzelmének ügyében, nemcsak az eszme vállalása, hanem az eszmét megvalósító ember vállalása is, aki hibákon, botlásokon keresztül képes önmaga fölé magasodni és a szó legteljesebb értelmében sorsa, a történelem irányítója lenni, ezek a jellemzői Solohov emberábrázolásának. Az ő emberei nem felmagasztosított hősök, de híven teljesítik a párttól kapott parancsot és ha harcukban érvényesülnek is a társadalom töretlen fejlődéséből adódó igazságtalanságok, ha a reffény végén Davidov és Na-

gulnov életüket is áldozzák az ellenforradalmárok felszámolása során — az olvasó nem érez semmi pesszimizmust. Mert bár...nem énekelnek többet a doni fülemülék az én szívemnek oly kedves Davidov és Nagulnov örömeire, nem züg nekik többé az érlelődő búzatábla, nem csobog többé kövein az a névtelen patak, amely valahonnan Gremjacsij horhos felső végétől folyik...» Gremjacsij Log lakói valóra váltják most már Davidov nélkül is annak álmát, megvalósítják a szocializmust.

Két világ tárulkozott ki előttünk a fentiekben vázlatosan ismertetett két nagy kortörténeti regényben. Mind a kettő a valóság talaján állva mutatja azt a felelősséget, amellyel alkotói a mátt ábrázolva a jövőt formálgatják.

„Előttec a világ, ragyognak a tárgyak, nyald meg a ceruzád” — javasolja Ilylyés — és a maig is szülőfalujában, Venszszakján élő Solohov, valamint a napsugaras Kaliforniában, tanyabirtokán letelepedő Steinbeck életmódjukkal is igazolják, hogy az írók csak akkor kerülhetik el a sematikus ábrázolás buktatóit, ha a nép között élve, a mindennapi élet útőerőn tartva kezűket, a társadalmi haladásért érzett elkötelezettséggel írnak. Ezért volt már 1935-ben, az első amerikai írókongresszus alapkérdése az író és a társadalom viszonya, és ezért követelte annyiszor, legutóbb a XXII. kongresszuson Solohov, hogy az írók a meddő írószövetségi viták helyett éljenek a nép között. és művészetükkel, problémakeresésükkel nőjjenek fel a kor magaslatára.

A két regény azonos időben játszódik: Steinbeck regényeinek hősei azonban egy viszonylagos békés jóléttől zuhanak a létbizonytalanság reménytelenségébe. Solohov parasztjai pedig a cárizmus zsarnoksága, a világháború borzalmi és az intervíziós háborúk pusztításai után a nincstelenség mélyéről indulnak a közösségi munka biztosította jólét felé. Mind a két regényben nagy szerepük van a gépeknek. De míg Steinbeck farmerjeit a reménytelenségbe kergetik a nagyobb profit érdekében dübörögő traktorok, addig Solohovnál majd feltörök az ugart, elvetik a szocialista jólét magvait, szolgálói lesznek az ember felemelkedésének.

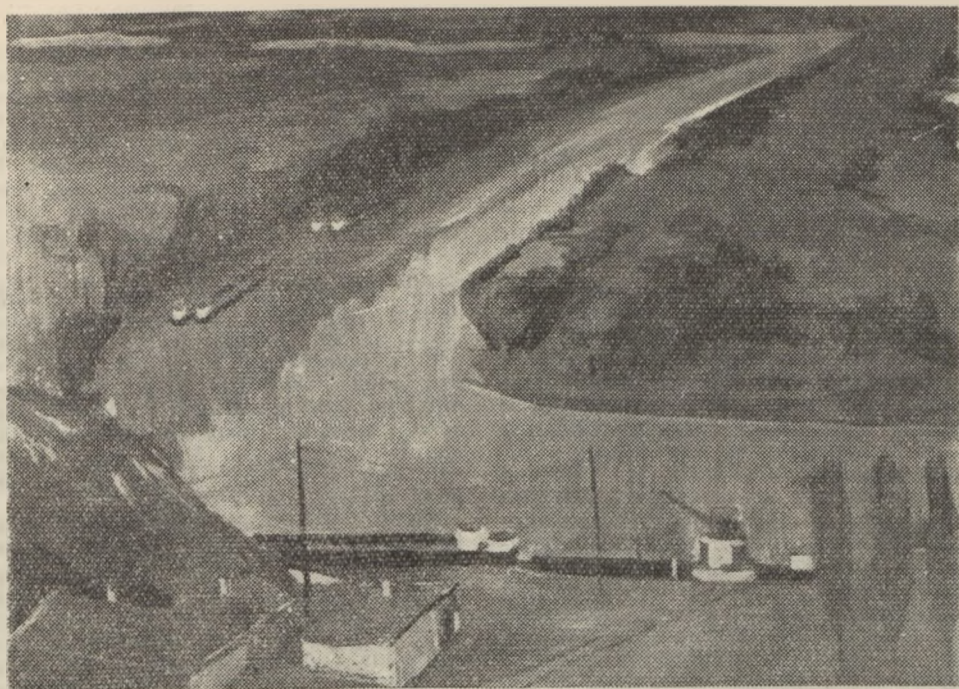
Mind a két könyv a mezőgazdaság nagyüzemi átalakulásának regénve. A Salamis-völgy hatalmas gyümölcsöseiben, az amerikai országutak mentén elterülő

földeken azonban a láthatatlan szörny, a „Bank” végzi ezt az átalakítást néhány ezer üdve érdekében, míg a csendes Dón vidékén az okos nép gyülekezete formálja, alakítja a maga sorsát a „nagyobb rész” boldogulása érdekében.

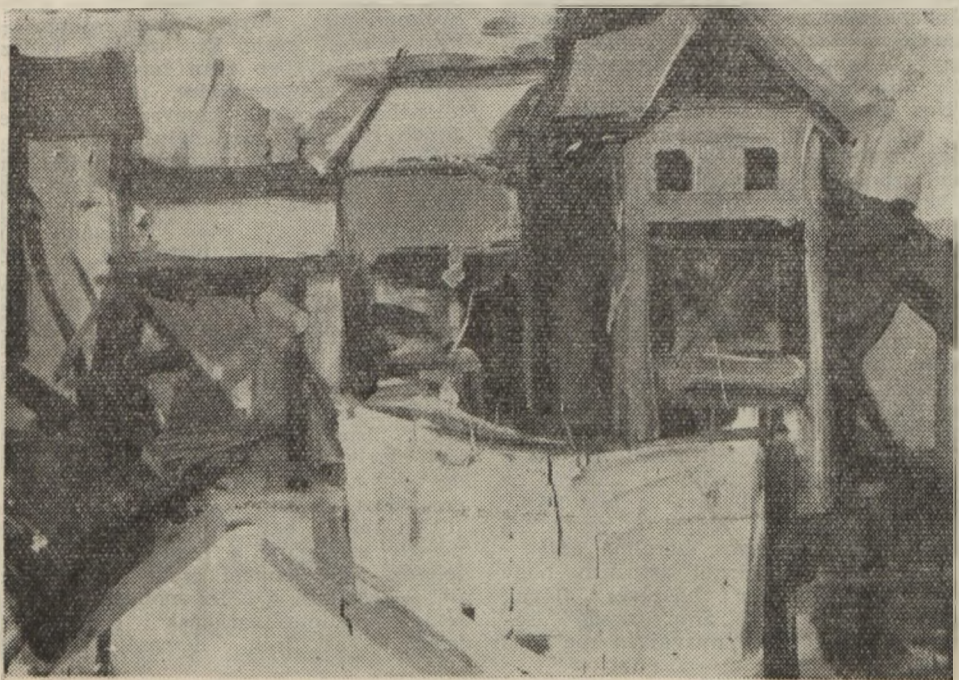
Nálunk Magyarországon sokan vannak olyanok, akik megigéztetjéi az amerikai „fölelynek”, s mint valami utólréhetetlen álomról beszélnek a nyugati világ életformájáról. Azt hiszem ezek nagy figyelemmel olvashatják Steinbeck tudósítását, különösen, ha még azt is hozzászámítják, hogy az író adatainak ellenőrzésére kiküldött detektívek még szomorúbb helyzetről számoltak be, mint amilyent a regény fest. Steinbeck pedig nem kommunista, de mint becsületesen gondolkozó ember, akit szociális érzéke a kisemberek sorsához kötelez, jól tudja, hogy a világon minden „változás útján megy végbe... és a világegyetem természeté semmit se szeret, annyira, mint megváltoztatni a meglévő dolgokat... Mert minden, ami van, bizonyos értelemben csak a magja annak, ami lesz.” A „meglévő dolgok megváltoztatásának” óhaja, előbb vagy utóbb arra fogják kényszeríteni Steinbecket is, hogy leüljön ahhoz a „kerek asztalhoz”, amelynek gondolatát Solohov vetette fel, még 1956-ban.

Solohov megfogalmazása szerinti az írókból hiányzik az egyéni felelősség érzése azért, amit az egész irodalom csinál, és hogy ez a kölcsönös közömbösség eltűnjön, szükség lenne egy kerekasztal konferencia összehívására, ahol meghatároznák az írók feladatait, kölcsönösen kicserélnék gondolataikat és a többnyelven beszélő világban egyelőre leginkább az írók között megteremténék az együttműködés feltételeit. Ez a felhívás, bár nagy visszhangot keltett, még messze van a megvalósításhoz. De, akik figyelemmel olvassák el Steinbeck és Solohov fent ismertetett két művét, azokban elevenen él a remény, hogy ez az összetalálkozás be fog következni. Mert bár a két szembenálló világ társadalmi rendszere között antagónisztikus ellentétek vannak, a mutatkozó különbségek ellenére is a két világ békében megférhet egymás mellett. S ha békés gazdasági versengésüket nem zavarják a háború rémei, győzni fog az életképesebb, de ennek a harcnak „erő gyümölcsei” mindenképpen az egész emberiséget fogják gazdagítani.

Csukly László

PATAKI JOZSEF: BODROGPART

KONFÁR GYULA, DERKOVITS-DIJAS: AZ ERŐMŰNÉL

A SZÉGYEN

Behajtkuk az utolsó oldal elolvasása után, a könyvet, letesszük és el kezdünk gondolkozni: miért is írta meg „A szégyen” című kisregényét Thurzó Gábor? Mi volt az a lényeges és fontos dolog amiről csak neki van értesülése, amit csak ő mondhat el nekünk, legalábbis a leírt formában és egyéniségén átszűrűt tartalommal?

Gondolkozunk és sehogyan sem találjuk meg a regény magvát. Az öregedő férfi túltengően erotikus szerelmének aprólékos leírása, melyet a tizenhét évével máris velejéig romlott Kály Anna iránt érez a professzor, sem ismereteinket nem bővíti pozitívan, sem — bizonyára szándékolt — tanulságával nem szolgál erőforrással erkölcsi magatartásunkhoz. Csak a történet pikantériáját növeli, hogy a férfi komoly tudós, s a lány egy kis senki, mindenképpen értéktelen, nem dolgozó, társadalmunkon kívül élő „titkos örömlány”, a kapitalizmusból ámentett, ma már alig fellelhető figura.

Nos, ha már az író érdemesnek találta tollára venni, hinnünk kell abban, hogy oka volt rá. Az ismeretség kezdete azonban logikátlan, véletlen, holott a lányt a továbbiakban mint „palivadászó” kokottot tünteti fel. Látszólagos öntudatlan hazudozásának sem adhatunk hitelt, amellyel az ötvenéves férfi iránti szerelmét és „alapjában véve romlatlan”-ságát igyekszük bebizonyítani, már csak azért sem, mert nem tudjuk honnan jött, mi tette azzá ami. Tizenhét éves, egyidős felszabadulásunkkal s mégis, ebben a lányoknak is ezer munka- és tanulási lehetőséget kínáló új rendben a feltűnően szép Kály Anna tíz forintért „adja el” magát az író által font műglóriával a feje körül, amelynek lidérces fényét a geofizikus iránt érzett állítólagos szerelme adja.

Nem, nem hisszük el azt sem, hogy Annát a professzor húszéves fiával, Ádámmal kimondatott „aranyigazság” sordorta a tízforintos „nyavajgásokba”, az

utcán szerzett férfiismerőseivel, Adám, amikor apjának szennyves viszonyára rájön, ezeket mondja: *Tudja mi a baj velünk fiatalokkal? Hogy aki a világra jön, annak biztosított helye van. Semmit sem kell tennie érte... Most kellenének maguk, hogy megmagyarázzák: ez csak a kezdet... Miért nem tanítanak meg arra, hogy ezután jön a neheze, amiért élni érdemes...?*

Hamis. Hamisnak érezzük az okoskodást és éppen úgy kevésnek ahhoz, hogy a regény tengelye lehessen, mint amennyire gyöngye érv egy lány elzüléséhez. Egyelőre van feladat elég, nem is a könnyebbik felén dolgozunk a szocializmus építésének, izmot és agyat megfeszítve vehet részt benne mindenki, aki — akar! S a gyengébbeket, az ingadozó jelleműket is segíti a közöség, a társadalom támogató és — könnyelműsködés, súlyos vétség esetén — tiltó, büntető ereje. Ezt azonban Thurzó Gábor regényében nem használja fel a geofizikus megmentésére, pedig a hirtelenében barátnak kinevezett Mathézer Józsin keresztül megtehetné.

Nem menti meg semmi a professzort (a regényben mindvégig névtelen marad), s a professzor sem a lányt, hiszen nem szereti, csak hiúságának hízeleg a „fiatal test” birtoklása. A „szégyen”-ből végül is az húzza ki, hogy megtudja: Anna feslett életet él, megundorodik tőle és többszöri visszaesés után, ordenaré módon szakít vele. Pedig a bűn közös, az ítélet tehát igazságtalan. Ezt helyrehozandó a férfi a rendőrségen alibit igazol a lánynak, aki egyik „ismerősetől” különböző értékeket emelt el. Hogy ez „szép” cselekedet volna, azt nehezen hisszük el a geofizikus szavain keresztül az írónak...

Van még egy fontos, de mindvégig passzív szereplője a regénynek: Irén, a feleség. „Türelmessel csatát lehet nyerni” — így szól a bölcs mondás és — ha férje mellette-maradása csatanyerést jelent — ezt Irén némaságával el is

éri. Mégis, hogy a megtudott tisztátalan kapcsolat ellenére „mindenben” engedelmeskedni a férjének helyes volna, abban erősen kételkedünk. Nem osztjuk nézetét az írónak abban sem, — amire Irén példája tanít —, hogy nem kell tenni semmit egy illegális viszony megszüntetésére, legyen elég a megcsalt asszonynak a megállapítás: „én a felesége vagyok, ő csak a szeretője!” A ma asszonya nem gondolkodhat így, nem nézheti ölbetett kezekkel családi élete bemocskolását. S itt megmutatni a helyes utat, az író feladata!

„...ötven éves vagyok, rámnőnek a skatulyák...” panaszkodik a geofizikus. „Mindazt, amit tartalomnak hittem, forma volt...” — Végső fokon talán ez a regény magva: erre ráébreszteni a főhőst. Ehhez kellett Anna romlottsága, a barátja értetlensége, a fia szemrehányásai, a feleség türelme.

De íme a professzor (vagy az író?) elmentmondásba keveredik, mert ilyen kijelentést is tesz: „...Éreztem magam mellett Irént és jött velem a szabály, a kötelesség, a törvény, a felelősség...” És később ugyanezzel az Irénnel maga mellett ezt a fogadalmat teszi: „...Végre

én akarok lenni. Én és az, aki valóban vagyok: egy és ugyanaz az ember... Persze ez a legnehezebb, de csak ezt érdemes megpróbálni...” Mi azonban nem sokat bízunk ennek a valóban egyedül érdekes programnak a megvalósításához, egyforma körülmények között, minden súlyosabb megrázkódtatás nélkül, körülváltva a megszokott testi és lelki kényelemmel, amivel a felesége veszi körül...

Nem, nem hiszünk a változásban, a főhős alapvetően más magatartásában, abban, hogy a formát a jövőben tartalommal tudja majd megtölteni. Annál is inkább kételkedünk, mert a regény keretén belül halvány utalás sem történik az új életmódra, amely pozitív irányba terelhetné a professzor egyéniségének további fejlődését.

Mindezek leszögezése után véleményünk szerint Thurzó Gábor, aki többek között az „Amen, amen” írója is, tehetségéhez és írói hírnevéhez méltatlan művet alkotott „A szegény” című kisregényében. A gördülékeny stílus és az „olvasmányos” fogalmazás sem menti meg a könyvet az értéktelenségtől.

BIHARI KLÁRA:

HOLNAP

Bihari Klára regénye, a „Holnap” azoknak okoz örömet, akik hosszú időre szeretnek belefeledkezni egy-egy könyv olvasásába, heteken át beleélni magukat a főhős érzéseibe, gondolataiba, aggódni sorsa jobbrafordulásáért. A közel hat és félszáz oldalas mű a Szépirodalmi Kiadó gondozásában jelent meg, középpontjában Szatmári Annával, akinek élete történetét az író a gyermekorral kezdi. A könyv inkább a nőknek, azok közül is a húsz éven aluli korosztálynak való, de tanulságos olvasmány lehet a szülők számára is, rádöbbenheti őket, hová vezet a gyermek tökéletes magára hagyása.

„A gyermek egyedülléte a családban!” — Sokat foglalkoznak ma ezzel a kérdéssel pedagógusaink a szülői értekezleteken, az újságokban, a rádióban, mindenütt. A kis Anna iskolapéldája ennek a magára hagyottságnak! Nem törődik vele sem izákos apja, sem a nélkülözéstől, férje

durvaságától agyongyötört anyja, akit kielégítetlen asszonyisága hajszolja bele, hogy állandóan önmagával foglalkozzék.

Anna így idegenként nő fel szülei és részegségben fogant eszelős nővérkéje között. A gyermek Anna életében Irmus korai halála sem hoz változást, mert a szülők továbbra is egyéni gondjaikba merülve élnek körülötte. Iskolába is későn kezdik járattani, pedig a kislány csupa tudásszomj. Az apa lassan kikopik a gyárból, ahol lakatosként dolgozott, már csak az ivásnak él, szíve tönkremegy, míg végül egy roham megöli.

Szatmáriné — mivel a mindennapi megszerzéséhez segítségre van szüksége — kiveszi lányát az iskolából, aki még tizenhétéves korára sem jutott el a nyolc általános elvégzéséig. Most már neki sincs kedve a tanuláshoz, a sok mulasztás hiányossá tette tudását, szegyenkezik a nála jóval többet tudó társai előtt.

Anna tizennyolcadik évében van, amikor először hiszi magáról, hogy szerelmes. A fiú azonban nem elégíti ki szeretetvágyát, csak egyet akar, s hogy célját nem éri el a tapasztalatlan, kedveskedésre éhes lánynál, az a véletlen műve. Anna csalódását is, éppen úgy, mint szerelmének kezdetét, anyja nélkül éli meg, nincs irányítója, nincs mellette az anyai bölcsesség, ami eligazítaná.

A sorsdöntő változást a fiatal lány életében az anya új házassága hozza meg. A mostohaapa kerülgetni kezdi Annát, s anyja, hogy lányát eltávolítsa a háztól, nagynénjéhez adja Pestre, ahol az a szövőgyárban keres számára munkát. A lány, aki most a rend világába került, nem érzi magát egészen otthon az új környezetben, özvegy nagynénje szigorú erkölcsisége mögött nem látja a szenvedő asszonyt, védelmező jóságát irigységnek képzei, amivel meg akarja fosztani őt az élet minden örömétől. Ez konok dacot vált ki belőle és nénje elleniségévé teszi.

A gyárban Anna megismerkedik Kolos Istvánnal, a „szívdöglesztő” agglegény-nyel, aki az életének csak kellemes oldalát igyekszik meglátni és menekül mindentől, ami megszokott kényelme helyett gondolkodásra, áldozatvállalásra kényszerítené. A még mindig tapasztalatlan fiatal lány az első szép szavakra behódol a fiúnak, elköltözik miatta a nagynénjétől s éli a házasságkötésben reménykedő, szerelmében minden odaadásra kész leányasszony életét.

Kolos végül is megcsalja Annát, hogy megszabaduljon tőle. Ez sikerül is neki, mert Annát annyira lesújtja, kiábrán-

dulttá teszi a becsapottság érzése, hogy többé nem áll szóba a fiúval.

A befejező részben Anna, Madarász Sanyi személyében új ismerettségre tesz szert. Sanyi értékes ember, igaz barát-ként közeledik Annához. Ezt az új, még alig csírázó szerelmet csillantja fel az író, a lány gondolkodása, élete helyes irányba való terelődésének eszközeként a történet végén.

Hogy jó könyv-e Bihari Klára regénye? — Érdemes-e olvasásával tölteni a hosszú órákat, amíg a vaskos könyv utolsó oldalához érünk? — Elég e a kellemesen szórakoztató „olvasmányosság” arra, hogy ne sajnáljuk az időt, amit a műre fordítottunk?

A fiatalság bizonyára örömmel forgatja a „Holnap” lapjait, s élvezettel merül el a szerelmi bonyodalmak tagolásában. Véleményünk szerint azonban túlságosan részletező Anna, Pistával és Kolossal megélt élményeinek leírása, de nemcsak ezekre, hanem az egész műre vonatkoztatva igaz, hogy kevesebb több lett volna. Nagyon erőltetettnek érezzük a Major-család életéről szóló rész beiktatását, amelyet külön regényben kellett volna Bihari Klárának megírni. A belső összefüggés teljes hiánya miatt e felesleges kitérő úntatja és türelmetlenné teszi az olvasót.

Végül Bihari Klára regényét nem érezzük elég mainak sem, mert Anna sorsának alakulásában mindenütt a szerelmet teszi döntővé. A ma asszonya számára a felemelkedés, az élet értelmének megtalálása nem csupán a férfi által lehetséges.

CAREL CAPEK:

METEOR

Egy repülőgép utasa lángolva zuhan le a magasból a földre, összeégve, és felismerhetetlenül. Papírjai is elégték, néhány napig él még, de beszélni nem tud, meghal, mielőtt kilétere világosság derülne. S itt következik a capeki bravúr: a három ember, aki az orvosokon kívül közel kerül a beteghez, megpróbál magyarázatot találni a szerencsétlenségre, ki-ki a saját világnézete, érzelmi beállítottsága szerint. Ők hárman: az apáca, a

látnok és a költő —, akik személyiségük legmélyebb pontján kicsit rokonok is — egy-egy jellemet, sorsot képzelnek bele a szorosan összecsavart mullpólya mögött még lélegző emberi testbe.

Hogy melyik hihetőbb? — Az apáca álmodik s álmában beszélni hallja az ismeretlent... Az „x-eset” élete történetét mondja el, azt az életet, amelynek leglényegesebb magyarázója a gyermeki magány, az anyátlanság. „Sohasem ismerhet-

tem teljesen magamat, mert nem ismer-
tem az anyámat..." Apja él ugyan, de
ez nem enyhít semmit magányérzetén.
És ezt az egyedülletet most még a szere-
lem sem tudja feloldani benne, mert
túlságosan fiatal, az álombeli vallomás
szerint: túlságosan üres, éretlen ahhoz,
hogy megállja a helyét, amikor hirtelen
az élet egészével találkozik... az örökre
kész dolgok nyugalmával... S végső
konklúzióként: „Ez az egyetlen, ami biz-
tos a világon: lenni valakié...”

Ezzel a közösségtől való különválással
jellemzi a látnok is a felismerhetetlen-
né égett jövevényt. „Kereste a magányt,
hogy ne legyen ellentmondás közötté és
környezete között.” — „Nem volt sem-
mi sem, amibe belefogódzhatott vol-
na. Nem volt anyja...” Ez a gyökértelen-
ség az ok, amely nem tudta otthonná
tenni számára a társadalmat, amelyben
élt... A látnok-Capek szerint annak,
hogy az „x-eset” — a zseniális vegyész —
kutatásai félbemaradtak, oka a kudarcok
véglegességének érzete, mit a gyer-
mekkorból hozott magával. — Nem volt,
aki felemelje, ha elesett, s nem volt sen-
ki, aki az új elindulásra biztatta volna...
Hiányzott az erőforrás... az anya... Ez
okozta, hogy egész élete káoszvá vált,
hogy a benne élő jó erők nem tudták
„kiiktatni” a romboló erőket... Mennyi-
re rövidéletű a rosszság, mindig újjá
kell teremteni... s az eredmény: fejte-
len összevisszaság...

Ezt az „összevisszaság”-ot, amit a lát-
nok-Capek, mint tényt ír le, a költő-Ca-
pek részleteiben tárja fel az olvasó előtt.
A rossz rombolása az „x-eset” jellemé-

ben rettenetes...! — „A földön másztam,
mint az állat” — mondhatja névtelen hő-
sével az író. Minden emberi értéke a
porban hevert, s amikor már mint férfi
sem aljasulhatott lejjebb, emlékezetének
elvesztésébe menekült... És lett belőle
lélektelen gép, rabszolgahajcsár, az An-
tillák szigeteit lakó négernek kizsákmá-
nyolóinak a kegyetlenségben határt nem
ismerő eszköze.

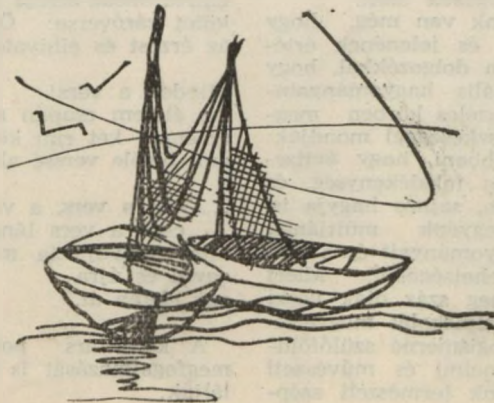
És most megkérdézhajcsár: van-e a le-
alacsonyodásnak erről a mély pontjáról
visszaút? Visszatérhet-e ez az ember a
társadalomba, élhet-e teljes értékű em-
berként újra?

A feleletet a tragikus zuhanás adja
meg. A halállal végződő szerencsétlenség
ténye lángbetűkkel írott: „Nem”!

Nem, nem foglalhatja el helyét a kö-
zességben többé az „embertelen ember”!
Mégsem tekinthetjük elveszettnek. Halá-
lát a tökéletes katharizis előzi meg. Mint
Goethe Faustját, őt is az „örök nőiség”
„vonja” magasba. Egy tiszta lány — a
kubai Maria Colores — szerelme vezeti
önmaga megismeréséhez, adja vissza em-
lékezőtehetségét s egyúttal lelkiismeret-
tét is. Lelkiismeretét, s ezzel együtt a
megbánásra való képességet... S aztán
még valami egészen újat is ad az
„x-eset”-nek ez a szerelem, azt, amit
még anyja halálos ágyánál vesztett el:
erőt az újrakezdéshez...

Igaz, hogy útja céljához már nem ér
el, s a jóvátétel lehetetlenné válik szá-
mára, de az akaratában megszületett cse-
lekvés visszaemeli emberi rangjára...

Kemény Erzsébet

MINDEN A VERS

Versolvasó vagyok.

Hasztalan csábitanak regények, drámák. Igazán, a verseket szeretem. A művekben az embert keresem, mindig, szenvedélyesen. A versekben látni önmagunk értelmének, érzéseinek legmélyére. A vers — ha vers — mindig igaz. Önemészítő lángban fogan. A költészet: mennyi szín, finom rezdülések, nyugtalan hullámmás! Hit és hitetlenség, öröm és bánat, lánggal lobogás és elfojtott parázs, messzire kiáltás és halk suttagás, mennyi gazdagság: a költészet!

Versolvasó vagyok, de ezenkívül más oka is van, hogy két — nem régen megjelent verskötetet — melyeket immár többször is átolvastam — még mindig asztalomon, táskámban tartom, hordom. Szigorú kötelesség kényszerít írni róluk, régi mulasztásokat pótolandó, mert a versek költői nógrádi születésűek, és mert a kötetekben jónéhány vers megyénkben született, megyénkről szól.

A két könyv: Vihar Béla: Ónarckép 1962, és Jobbágy Károly: Hó és Nap című verseskötete.

Örömmel írom le, hogy rövid idő alatt megvásárolták a Nógrádban fellelhető köteteket, mert van már olvasótáboruk megyénkben is. Pedig milyen szűk ez az olvasóréteg! Személyes ismerősök és néhány versszerető diák. Az utóbbi két évben megyénkben rendezett lelkes irodalmi estjeik milyen keveset is jelentenek hosszú évek mulasztásával szemben! A szülőföld elfeledkezett fiairól, nem várta, hívta sokáig őket, akik pedig az első szóra szeretettel hozták és olvasták fel verseiket bányászok, tsz-parasztok, diákok, üveggyári dolgozók előtt.

Mennyi pótolnivalónk van még, hogy megyénk múltjának és jelenének értékeit megismertessük a dolgozókkal, hogy történelmi és kulturális hagyományainkat felidézzük, hogy széles körben megismerjék és jogos büszkeséggel mondják: a miénk. Ideje rádöbben, hogy évtizedeken keresztül káros feledékenységgel, és nemtörődömséggel hagyta, sajnos hagyja is, ismeretlenségben megyénk múltjának nagyszerű haladó hagyományait és a megyénktől elszakadt tehetségeket. Miért van az, hogy száz meg száz diák végzi el az általános és középiskolát megyénkben anélkül, hogy megismerné szülőföldjének politikai, történelmi és művészeti hagyományait; megyénk természeti szép-

ségeit és ritkaságait? Tudja-e szeretni szülőföldjét az, aki nem is ismeri, tudja-e hazáját szeretni, aki szülőföldjét sem? Más megyék mennyivel előttünk járnak!

Vihar Béláról és Jobbágy Károlyról, meg verseikről szólni az alkalom is bízott. Új verseiket olvasva a két költő párbeszédét hallom az életről, korunkról, a szerelemről, a költészetéről, az öregségről, a halálról, a szülőföldről, mindig önmagunkról: az emberről.

Két ember, más-más költői alkat. Vihar Béla verseinek dinamikája fojtottabb, versei formailag kötöttebbek; a Jobbágyéi lendületesebbek, oldottabbak. Jobbágy aktívabb, konkrétabb; Vihar illozofusabb, elvontabb.

Vihar Béla kötete — úgy érzem — a költő munkásságában ma végbemenő korszakváltást dokumentálja. A múlt: egy megrendült, felbolydult világ újraképzése, miközben komorfüstű lángok közt született verseiben újrajárta és újraértékeltte az emberiség és önmaga életútját. A költő drámái veretű verseiben egyre jobban önmagába mélyedt. A jövő: a talpára állított világ igazsággal párosuló szépségeit kimondani, a kétségek rabságából egyre inkább felszabadulva, puritán szépségű, alapvetően a gondolatok logikai erejére felépített versekben.

Vihar Béla kötetének tartalmi és formai gazdagságát a költő izzó szenvedélyessége, felfokozott költői tudata és az elhivatottság-érzése fogja egységbe. A kötet záróverse: Ónarckép 1962 — ezt az érzést és elhivatottságát fejezi ki:

Minden a vers!

Az életem csupán annyit ér,
amennyi két rím közé befér,
ami belőle verssé alakul...

...Csak a vers, a vers

csak a vers lángja lobogjon,
mint öngyújtotta máglya, mint zsarát,
egyre és újra
egy életen át.

A költő ars poéticájának legutolsó megfogalmazását is ebben a versben találjuk:

Miért a vers?

Benne egy üzenet,
hogy vannak hegyek, erdők, tengerek,
és amit kerget szomjasan a lélek,
az igazsággal párosuló szépét
hirdesse, vallja: az emberi lét
megújulást teremtő ünnepe,
a jóra jót, az igenre igent,
a pillanatban is a végtelent.

Jobbágy Károly új kötete a költő művészetének jelentős gazdagodását, színeinek arnyaltabbá válását bizonyítja. Megőrizte korábbi verseinek erényeit, költői hevületének sodro erejét, költői egyéniségének eredetiségét, magával ragadó lendületét, bátor szókimondását. és az új témák, hangulatok, érzések szerkesztésével tette teljesebbé jellegzetes költői világát. Úti verseiben is nemcsak idegen földeket járunk be és ismerkedünk meg távoli tájak embereivel, szokásaival, hanem bejárjuk a költő érzelmeinek, gondolatainak lankáit, mezedekjeit is. A költő mindig önmagáról beszél, nyughatatlan, örökké lobogó egyénisége minden téma burkát átégeti.

Költői önvallomása jól jellemzi a mindenre érzékeny költőt, aki fáradhatatlanul figyel, vallatja a kort és önmagát:

Nem megy a hideg írás,
bárhogy erőltetem.
Mindenből csak a sírást
szűri ki két fülem,
a nevetést s a zúgva
hömpölygő életet.

Nem búvok holmi zúgba,
mint pár lelkibeteg.

Csak ami lüktet.
Élet —
jut dobhártyáig el.
Idézni dermedt képet —?
— Egy izemnek se kell. —

Külön említem azokat a verseket, melyek a költők nógrádi látogatásainak élményeiből születtek. Vihar Béla: Látomás az Űveggyárban, Jobbágy Károly: Csillagfűvök című verse a Salgótarjáni Űveggyár emlékéét idézi fel. Vihar Béla: A fény születésénél, Jobbágy Károly: Dadogás fenn a fényben megírásakor a mátranováki bányajárás élményeit dolgozta fel. Vihar Béla Szécsényről, Jobbágy Károly a nógrádmarci tisz-parasztról emlékezik meg. Változatok a szülőföldre, illetve az Új hívők című verseben.

Az említett költemények — melyek a kötetek legjobb versei közé tartoznak — híven fejezik ki a költők ragaszkodását szülőföldjük és az e tájon dolgozó emberek iránt, a költők és a nép közötti közvetlen kapcsolatok ihlető erejét példázák.

A költőkről írni, verseiket elemezni hosszasan lehetne, azonban a versek olvasásának közvetlen élményét pótolni semmivel sem lehet. Ezért ajánlom őszinte szeretettel Vihar Bélát, Jobbágy Károlyt és költeményeiket minden verszerető, verset értő nógrádi olvasónak.

Kojnok Nándor

BRNEST FISCHER:

A NÉLKÜLÖZHETETLEN MŰVÉSZET

Fordította: Nyilas Vera

Gondolat Kiadó, 1962.

Fischer vagy Mondrian? Az egyik a művészet örök életéről beszél, a másik a halálról. Mondrian ezt írja: „A művészet fokozatosan el fog tűnni, amilyen mértékben az életben több lesz az egyensúly.”

Nos, a modern világban beszélhetünk-e arról a „pótléletről”, amelyik az embert egyensúlyba hozza környezetével, amely a művészet létfenntartását jelenti? És a művészet valóban csak pótlék? S lehet-e

egyetlen formába foglalni a művészi funkciót?

Kétségtől elgondolkodtató kérdések ezek, s azt hiszem nem könnyű a felelet. Mindenesetre a filozófiai fejtegetések mélyen rejtőzik a megoldás.

Mondrian nem alaptalanul jelentette ki a művészet eltűnését. Az a bizonyos egyensúlyi kitöltődés, amely a társadalom fejlődésével lehetővé válnék, kikap-

csolva minden érzéket, igényt, de csak abban az esetben, ha a művészet funkcióját egyetlen formulába foglalnók. Eppen a társadalom változása eredményez funkció-változást, és a művészetet elhajlítja saját eredetétől.

Természetesnek tartjuk, hogy ma többen és többen keresnek felüdülést mozikban, színházakban. Nem különös, hogy éppen egy más élet megélésével próbálja idegrendszerét elringatni az ember?

A válasz egyszerű: nem elégíti ki az embert saját léte, „ki nem meritett létét idegen alakokban” éli újjá.

Az egyedüli ember túllép önmaga szűkös keretén, s az élet teljességét kívánja: „fellázadt az ellen, hogy végességében, múlandó és esetleges egyediségében emészse fel magát, s szeretné magát olyasvalaminek képzelni, ami több az „En”-nél, ami kívül van és mégis lényeges számára, valaminek, amit meglétének és mibenlétének korlátozottsága megvon tőle.”

Az egyedüli élete teljes, nem kíván többet, mint ami lenni tud. Mint individuum magába zárja potenciálisan mindazt, ami mások élménye. „Abban, amit az ember saját lehetőségeként sejt, minden bennfoglaltatik, amit csak az egész emberiség valósíthat meg. A művészet nélkülözhetetlen eszköze az egyed összeolvadásának, az egész emberiség élményeiben, tapasztalataiban és eszméiben való részvételének.”

Túlságosan romantikusnak tűnik ez a megfogalmazás. Valamiképpen benne van az egyedüli ember rabulejtettsége. Egy más élet megélése valamiképpen szervessé, egészsé válik az emberrel, összeolvad vele. Ebben az esetben az egyed bizonyos szempontból megszűnik, rabbá lesz.

Ez a rabulejtettség azonban még nem jelent művészi akcióit, passzív megragadottság csupán: *ahhoz, hogy valaki művésszé legyen, az élményt meg kell ragadnia, meg kell őriznie, emlékké kell kényszerítenie, az emléket megnyilvánulássá, az anyagot atalká kell formálnia.*

A művészetnek bizonyos feszültségre van szüksége, „dialektikus ellentmondásra.” Ezzel válik lehetővé a gyönyörűség, élvezet, amelyet Brecht fogalmaz meg: „Színházunknak fel kell keltenie a meg-

ismerés gyönyörűségét, meg kell szerezni a valóság megváltoztatásán érzett örömet. Nézőközönségünknek nemcsak hallania kell, hogyan szabadítják meg a leláncolt Prométheuszt, hanem meg is kell tanulnia a megszabadításban rejelő gyönyörűséget. Színházunknak tanítania kell a feltalálók és felfedezők minden gyönyörét és örömét, a szabadítók diadalmas érzéseit.”

Egy másik brechti gondolat újabb szempontot ad a gyönyörűséghez, a lazán lebilincseléshez, amely a művészi alkotásból, történetesen a drámából ered. Ide kapcsolódik a ma divatos dráma problémája, mely az ember munkáját, környezetét idézi.

A realizmus megragadó ereje, és torzításmentes ábrázolása kétségkívül túlmutat minden romantikán, de nem ment az élvezhetetlenség alól, ha helytelen beállításban szemléltet. Egy-egy közlésen belül az érzelmi, vagy merőben racionális erő is előnybe helyezhető.

„Természetesen egy olyan osztály, amelynek rendeltetése a világ megváltoztatása, a művészet funkcióját nem az elvarázslásban, hanem a felvilágosításban és a cselekvéshez adott útmutatásban látja, — de mégsem írtható ki a művészetből a „mágikus” maradvány, hiszen eredetének e távoli emléke nélkül megszűnne művészet lenni.”

Csak néhány jellemző gondolatot emeltünk ki Fischer könyvéből, amely ezeket a problémákat filozófiai, és esztétikai igénnyel tárgyalja. A művészet eredetéről vallott eszméi, korok vallomása és elképzelése. Emellett új szempontokat is ad, bővíti a tudásanyagot. Finom analízissel boncolgatja és állítja egymás mellé a festészet, irodalom, zene korszakait. Gazdag illusztráció-gyűjteményt is közöl.

Fischer vállalkozása szinte egyedülálló. Próbálta megragadni és megteremteni az „élet és az alkotás” egységét. S hogy ez mennyire sikerült, 232 oldalon keresztül eldöntheti az olvasó.

Tóth Sándor

„A NEVELÉS ÉDES MÉRGÉRŐL . . .”

Németh László: *Lányaim. Magvei*, 1962.

Mai magyar irodalmunk kétségkívül legszélesebb érdeklődési körű írója, leg-sokoldalúbb „kísérletező” embere Németh László, „Lányaim” c. munkája megírása-kor szerencsésen találkozik az orvos, ta-nár és író hármas ismeretanyaga, a bio-lógiai tudás, a pedagógiai tapasztalat és az író lírai hangvételű ábrázoló képessé-ge. A szerző „kalandregénynek” nevezi munkáját, de az olvasó, amikor leteszi ezt a tanulmányozás közben mindinkább szívéhez nővő könyvet, szeretné az írt helyesbíteni. Nem kalandregényt olvasott, — bár a bontakozó lelkek rajza nincs híjával az izgalomnak — hanem sokkal inkább pedagógiai „hősköteményt”. Hős-köteményt, mert ha a könyv általános tanulsága az is, hogy gyermekeink csak saját egyéniségük röppályáját futhatják be s nem a szülői álmokét, mégis az ol-vasó tisztelettel adózik a „pedagógiai igazságok és büveljárások” olyan sok-oldalú, legtöbbször eddig járatlan úton való bemutatásáért, amelyekkel az író megajándékozta.

A kötet első írásai abban az időben születtek, amikor Magyarországon az egykéről, mint elharapódzó nemzeti be-tegségről beszéltek és az író a maga családjában állította elő a baj ellenszerét. Az első írásokkal nem is volt más célja, mint az édes mérget, az apaság, szülőség törbe csaló boldogságát minél nagyobb körben terjeszteni. Azonban ahogy teltek az évek — a könyv az 1935-től—1957-ig terjedő korszakot öleli fel — úgy terjed át ez az „édes méreg” a nevelés számtalan területére. A felgyülemlett tapasztalatok közreadása és azok fogadtatása az olvasók széles tábora részéről, szépen mutatják, miként válhat egy család ügye közüggé, még akkor is, ha a ki-sérletező szerző néma lemondással állapítja meg eredményei összefoglalásában, hogy olyan családot, amilyet ő akart, csak szellemi nemzéssel lehet alapítani.

Mi az, amivel Németh László könyve megragadja az olvasót? Az első feltétle-nül a „kísérletező” ember szenvedélye, amellyel magával csábítja az olvasót az útkeresés egy-egy szakaszára. S miköz-ben az író pelikán módjára táplálja gyermekei szellemét, az olvasóban is fel-ébred a szándék, hogy kövesse „na ezt én

is megpróbálom” alapon, vagy azért, mert meggyőzték a kísérlet eredményei, vagy pedig, mert túlzásnak tartja őket. Hisz éppen az a szép és izgalmas benne, hogy nem csalhatatlan kinyilatkoztatást olvasunk, hanem egy olyan gondolatot-ébresztő könyvet, amely megállapításai-val kényszerít az aktív részvételre, elfo-gadhatjuk vagy tagadhatjuk, csak közöm-bösek nem maradhatunk vele szemben.

Elgondolkozhat, állásfoglalásra kény-szerít a gyermekek irodalmi nevelését illetően, amikor a „Költők a gyermekszo-bában” c. fejezetében a „tan” versek ki-agyalt, mű világa helyett, a nagy költők namis pátosz nélküli tiszta költészetét javasolja. Első olvasásra tán furcsa, hogy 7—8 éves gyermekekkel Arany balladáit olvastatja, de később helyeslünk és elfo-gadjuk, hogy a gyermek közelebb ül a költészet nagy forrásaihoz, mint a fel-nőtt. S ha idejében adjuk kezébe a tartal-mas olvasmányt, sokkal könnyebben találja meg a benne rejtőző „vant”, mint-ha az üresen kongó „gyermekversek” „semmije” után kell kutatniok.

Komoly figyelmeztetést tartalmaz a könyv szülőknek és pedagógusoknak egy-aránt, amikor kimondja: ne ültessük el gyermekeinkben a műveletek fogyatékos-ságát, ne kényszerítsük őket arra, hogy érzelmeikben hazudozzanak. Így pl. ne szavaltassuk őket idő előtt a hazáról, mert akkor a maga idejében is csak sza-valni tudnak róla.

A gyermekek olvasmányai felé mindig úgy irányítsuk, hogy az olvasott műben mindig találjon valami nemeset, erre pe-dig a legnagyobb biztosíték a lángész le-helle. „A rossz olvasmány olyan, mint a bombonevés, a gyermek ínyének tetszik, csak a gyomrának árt” — mondja, és az ilyen rossz olvasmányokból összetakolt „gyermekirodalom”, amely célja szerint a művészethez akar kalauzolni, valójá-ban örökre elkalauzol tőle.

Megszívlelendő tanácsokat ad Németh László a nyelvtanulást, valamint a ter-mészettudományi tárgyak tanítását ille-tően is. A tanügyi reform és annak mód-szertani vitája során érdemes lenne el-gondolkodni nem egy javaslatán. So-kat vitáztunk és töprengtünk az utóbbi években a tanulók túlterheléséről:

nincs-e igaza Németh Lászlónak, hogy egyszerre csak egy dolgot lehet igazán tanulni? Vagy pl. nyelvtanításunkban nem kellene-e fontolóra vennünk megállapítását, hogy a nyelvtan megkülönböztető tudomány, megkülönböztetni pedig csak azt lehet, ami egyszerre mind előttünk van. Hiába tanítjuk tehát mi a napi „egykanál iskola” beosztása szerint egy hónapig a főnevet, másik hónapig az igét, a szófajokat csak egy ülésben lehet megérteni, az összes beszédrészek felvételében.

A gyerekekkel való bánásmód sok apró vonását figyelhetjük meg a családi nevelésre vonatkozóan is. Ha ma sok tekintetben egészen más is a családi élet, mint a 30-as években volt, ha a nevelés terhét a közösség, a társadalom vette is át jórésztben, talán még fontosabb lett, hogy az a kevés, amit otthon kap a gyermek, milyen lesz és hogyan kapja.

A szülőknek, akik egy-egy új tanév kezdetén lelkes könyvbekötőkké, kitartó házitánítókká kell válni, hogy a kettős nevelés buktatói helyett a sokoldalúan képzett, szocialista ember születésének ne akadályozói, hanem elősegítői legyenek. Az emberi lélek kapcsolatokban fejlődik — mondja a szerző — ezek az ő gyökerei, amelyeken át ásványait fölveszi. S e gyökérmunka eredménye nem a kapcsolatok sikerétől függ, hanem a szenvedélytől, hogy milyen komolyan vesszük ezeket a kapcsolatokat.

Németh László hitet tesz ebben a könyvében amellet is, hogy bízik a ma fiatalságában. Lányai férjeivel kapcsolatban állapítja meg, hogy mennyi műveltség, szaktudás, okosság és idealizmus lappang a mai fiatalokban, s saját életét anakronizmusnak érzi már ebben a világban.

Nos ezzel az egy állításával semmiképpen sem érthetünk egyet. Aki egy életen át annyi szeretettel, kísérletező kedvvel tudott harcolni a család és a nemzeti közösség igazságaiért — még ha sokszor tévedésekkel is — az nem érezheti életét anakronizmusnak. Ezt vallják a „Lányaim” olvasói is, akik szeretnék megcáfolni az író. Nem kell magában maradnia, mint az általa említett „Szörnyeteg” tragikomikus hősének, akiben hiába él mohó vágy az emberi kapcsolatok után, mégis egyedül marad, mert ami neki természetes viszony, a másik félnek terhes és sok és akit megölel, az megijed, hogy összeroppan. Az emberek nemcsak a könyv egyik hőjét, Juditot szeretik, mert szereti az embereket, hanem Németh Lászlót is — ezt igazolja mindinkább szélesedő népszerűsége is — és az újabb „kalandregényekhez”, valamint a lányok után az unokák szeretéséhez is derűs öregséget kívánnak.

Csukly László

SZ. NAGY MÁRIA: LEÁNYFEJ

RÉTI ZOLTÁN:

RÓZSAVÖLGYI MÁRK

Kevesen ismerik Rózsavölgyi Márkot és még kevesebben tudják, hogy Balassagyarmaton született. Talán nem árt ha feihívjuk a figyelmet arra az emberre, akihez Petőfi „Rózsavölgyi halálára” című költeményében ír, s így fejezi be:

*„Addig hittam, hogy sirjából megjelent,
Megjelent, de csak addig volt idefent,
Míg kezével hajlékára mutatott...
Mi van benne? hegedű és koldusbot,
Hegedű és koldusbot!”*

Nógrád vármegye monográfiájában, 1912-ben ilyen mostohán írnak róla: „Nagy népszerűsége nem volt arányban tehetségével. Művei igen nagy számmal maradtak, de nem jelentékenyek... Mégis korára, mert megfelel a zenei ízléstelenségnek, nagy hatással volt.”

Ezekkel a rosszindulatú és dilettáns megállapításokkal már nem kell vitába szállni, mert a zenetörténet egészen más megvilágításba helyezte Rózsavölgyi munkásságát. Erkel Ferenc a Pesti Divatlap 1847. 2. számában így köszöni meg Rózsavölgyinek a hozzá küldött, ill. neki ajánlt *Halljuk c.* eredeti magyart: „*En is azon számos barátjai közé tartozom, kik önnek nemzeti zenénk körüli kitűnő tehetségeit s érdemeit méltányolni, becsülni tudják.*”

Akiért Petőfi és Erkel lelkesedett, azt nem lehet zenei ízléstelenséggel vádolni. Mégis mi lehetett az oka annak, hogy Nógrád vármegye monográfiája így in-tézte el szülőjét?

Talán az, hogy az a zenei stílus, mely a XIX. század első felében parázsló tűz, izzó hazafiság, a magyarság melletti hitvallás volt, a század végén veszt fényéből, sőt később valóban az úri dilettánsok, a műkedvelők szerzeményei révén a zenei ízléstelenség melegágya és

a haladó magyar zenekultúra akadályozója lett.

Rózsavölgyi életében azonban a késői verbunkosból kialakult csárdás — melyhez ő jut el először — a magyarság melletti hatvallás, olyan nyelv, melyet minden magyar egyformán megértett. Erre gondol Petőfi is, mikor ezt írja.

*„Ébredj föl, vén muzsikus, vén barátom,
Hadd búsuljunk, lelkesedjünk nótádon,
Olyan isten igazában tudtad te,
Hogy hol fekszik a magyarnak a szive,
A magyarnak a szive.”*

Rózsavölgyi népszerűsége és érdeme éppen közérthetőségében rejlett. Az ő zenéje, Barabás Miklós portréfestészete, a magyaros ruha viselete, Déryné országjárása, Széchenyi országépítő tervei, Kosuth lelkesítő szónoklatai egyazon parázson izzottak. 1833-tól Pesten él s itt azokkal tart, akik a szabadságharc felé haladnak. Az ebben az időben írt művei is arról tanúskodnak, hogy benne élt a napi eseményekben („*Ellenzéki körmagyar*”, „*Egyesüljünk*”, „*Honfihűség*”, „*Reménység*”, „*Nemzeti örömhangok*”).

Balassagyarmati tartózkodásáról keveset tudunk, szüleiről is csak annyit, hogy kereskedők voltak, üzletük a jelenlegi Rákóczi út és a Kossuth Lajos utca találkozásának táján lehetett. Eredeti családi neve *Rosenthal* volt. 1824 május 13-án részt vett a Veszprém vármegyei nótákat kiadó zenetársaság összejövételén, Almadiban, *Márkus Antal* főjegyző szülőjében. Itt nevezték őt el Rózsavölgyinek. Az ötlet *Sebestyén Gábor* veszprémi ügyvédől származott, aki a Veszprémi Zenetársaság élén állott. „*Füredi lassú magyar*”-ja a Veszprém megyei nóták 5. „fogás”-ában (füzetében) Rózsavölgyi név alatt jelenik meg, de a névmagyaró-

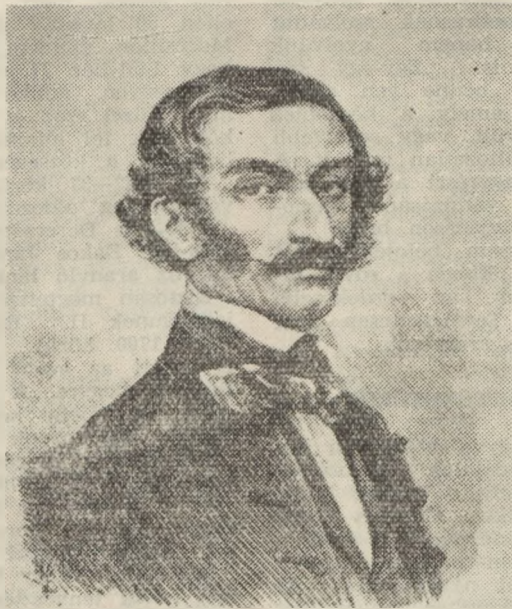
sítást csak halála előtt két évvel engedélyezték)

Erdemes megemlíteni, hogy — talán a fent elmondottak alapján — a Pallas nagy lexikon születési helyét Veszprémben jelöli meg.

Kiváló hegedűvirtuózi képességeit Prágában fejlesztette ki. Művei is azt bizonyítják, hogy — ami ebben a korban ritka dolog — igen képzett zenész volt. 1808-ban Pesten a magyar szintársulat hegedűse lett. 1813-tól Pestre költözéséig, kisebb megszakítással Baján élt. Itt született Gyula nevű fia, aki 1850 táján megalapította *Grinzweil Norbert* társaságában a Rózsavölgyi és Társa zene-

Kompozícióinak száma nem ismeretes, de valószínűleg meghaladja a 200-at. Jelentősége egyrészt abban nyilvánul meg, hogy kialakítja a magyar társastáncot („*Körmagyar*”), mellyel az idegen táncmuzsikát (francia négyest) akarta kiszorítani a tánctermekből és nevéhez fűződik a *csárdás születése*.

Nógrád vármegye karainak és rendjeinek ajánlotta 1836-ban írt „*Emlékhangok magyar nemzeti nótákban*” című művét, de a későbbi Nógrád vármegye nem sokat törődött emlékével. Balassagyarmat, a vármegye székhelye arra sem méltatta,

RÓZSAVÖLGYI MÁRK

műkiadó céget, mely a múlt század második felében az ország legtekintélyesebb zenei kiadóvállalatává fejlődött, s a magyar fejlődő zenei életnek komoly tényezőjévé vált.

Egész élete folyamán rendszeresen járja a vidéki városokat, hangversenyez, a jelentősebb eseményekhez (koronázás, főispáni beiktatás, országgyűlés, alkalmi kompozíciókat ír. Népszerűségére jellemző, hogy 1844-ben a *Pesti Hírlap* egy támadásával szemben a *Pesti Divatlap* hasábjain Petőfi kel védelmére.

hogy legalább egy utcát elnevezzen róla, vagy egy szobrot, névtáblát állítson tiszteletére.

Zenéje ma is eleven, rádióban, zenei együttesek előadásában gyakran felcsendülnek dallamai, élő cáfolatul a zenei ízléstelenség vádjára.

Mai városunk egészen biztos, rövidesen megtalálja módját annak, hogy helyrehozza azt a hibát, amit az elődök emlékével kapcsolatban elmulasztottak, s nevét Balassi Bálint, Madách Imre, Mikszáth Kálmán mellett fogjuk emlegetni.

NÉHÁNY ADAT KISTERENYE HATÁRNEVEIHEZ

Egyrészt a táj, falu szeretete, másrészt tudományos szempont vezetett, amikor gyűjteni kezdtem Kisterenye határneveit.

A helynevek, határnevek gyűjtése nemcsak a történetírásnak szolgált gazdag anyagot, hanem nyelvünk fejlődéstörténetének is. Egy-egy szó, név etimológiájában benne van annak egész fogalomköre, amely a későbbiek folyamán vagy bővült, vagy sekélyebb lett, vagy esetleg változatlan maradt. A szó, a név tehát egyrészt a nyelvnek, másrészt a fogalom változásának periódusait jelzi egy nyelvjáráson belül.

Munkám korántsem befejezett, sőt nagyon is töredékes. Ebben a rövid tanulmányban csupán az érdekesebb adatokat közlöm. Természetesen még ezek is kiegészítésre szorulnak.

A KÖZSÉG TÖRTÉNETÉRŐL

Kisterenye a Zagyva völgyében helyezkedik el. Csodálatos panorámát nyújt környezete, mely a büszke hegyormok koszorúitól ékes. Csendes nyári délutánokon, ha elnézünk dél felé, a Mátra kihűlt vulkán-vonulata mosolyog ránk, megbékélt nyugalommal. Ki gondolná, hogy valamikor lángot fújt az alatta elterülő völgyre, ahol ma Nagybatony kéményei pöfökkelnek, s sotét tárnák ontják gazdag kincsüket. Északon a Karancs szerény hegycsoportja nyújtja fejét a vonuló felhőknek, és Salgó vára mesél a fűre szellőnek. Keleten az Aranyhegy bronzkori emlékeit rejtegeti, és fájdalmasan megrázza a kopaszodó fejét, ha avatatlan kezek durván belevágnak sárga húsába. Történelmi időkről susog a nyugati Cserhát. Hátán régi várak porladoznak, régi álmok szunnyadoznak. A kicsi Zagyva pedig ringatja fodrait, s békésen hallgatja az éneklő gépek hangját.

A XV. század már 1413-ban beszélt erről a községről. Derecsényiek még

Egyházas, és Vásáros Terenye néven ismerték, s büszkék voltak rá, mert Zsigmond királytól kapták ajándékba. Derecsényi igyekezett meghálni a király jóságát, mert 1431-ben a husziták ellen 50 lovaszt állított csatarendbe. Megcsillan szemem, amikor megtudom, hogy 1451-ben Hunyadi János megszállt Kisterenyén. amikor Giskra ellen vonult. Közel száz év múltán már törökök ütök fel lófarkas sátraikat, s rombadöntik a községet.

Az 1332—37 körül épült templom is valószínűleg áldozata lett a dúlásnak.

1548-ban Derecsényi István és Tamás, 1598-ban Bakos János jobbágysági dolgoztak az aranyló lankákon.

Biztosan megtetszett a táj a nagy fejedelemnek II. Rákóczi Ferencnek is, mert 1700 körül kétemeletes kastélyt építtetett az azóta már feledésbe ment Rákóczi hegyre. A kastély, a hely a múlt temetőjébe került. Nehol könyvek lapjain találkozunk csak vele.

1740-ben a Forgách és Jánoki családok éltek itt, 1770-ben Vass Erzsébet, báró Luzsénszky özvegye, és Jánoky Sára, valamint Bornemissza József bírtak földesúri joggal.

1826-ban Gyürky Pál híres gazdaságban főként tenyésztésével is foglalkozott. Felépítette híres kastélyát, mely még ma is hirdeti zsindeletetőivel a barokk művészet gazdagságát.

Itt ringott a tudományos műgyűjtés bölcsője is. Kubinyi Ferenc 1821-ben adta át barátjának, a szenvedélyes műgyűjtő Jankovich Miklósnak hárshegyi leleteit.

Valahol a Kúrián látott napvilágot 1833-ban Abonyi Lajos, az akkoriban közkedvelt népszínműírás egyik alakja. Az iskola kertjében felállított emlékmű, a bronz emléktáblával születésének 100. évfordulójára készült, a salgótarjáni Balassa Bálint Irodalmi Társaság gondozásával.

Gyürky egykori kastélya, amely később Solymosy báró tulajdonában volt,

ma a község közigazgatásának egyik központja. A tsz-iroda sarkában szép rokokó asztal látható, egy darab a művészetből, a nemesen hajló boltívek alatt.

Az idő elszállt, de éneke a nevek, s a nevekben benne cseng egy darab magyar földnek minden bánata. de benne cseng a ma, és holnapok szárnyaló himnusza is.

A KÖZSÉG HATÁRA

Kisterenye határa igen nagy kiterjedésű. (A település területével együtt kb. 17 100 hold.)

A mezőgazdasági viszonyok tekintetében változatos képet látunk. Az 1850-es évek körül nagyon kevés volt a szántó. Ennek magyarázatát főleg kedvezőtlen fekvésében látom. Sok a domb, kevesebb a sík terület. Az akkori mezőgazdasági eszközök fejletlensége, a gazdaember tapasztalatlansága miatt nagy területek parlagon hevertek. Így történt aztán, hogy a gabona elégtelensége következtében minden telen eladtak egy pár ökröt családonként. és az árán búzát vettek. Ha valaki hozzálatott egy-egy domboldal megműveléséhez, a többiek megszólták: „tenkre akarja tennyi az állatot.”

A parlagterületeken legeltettek. A falu határa tele volt legelővel. A legelő mellett igen nagy területet foglalt el az erdő. Erdemes megnézni az 1911-es statisztikát is: 5800 hold volt a szántó, 100 hold kaszáló, 3830 hold legelő, 6000 hold erdő.

A korszerű mezőgazdaság következtében ez a statisztika sokkal kedvezőbbben alakult. A domboldalakon, szinte hegy-számba menő területeken gabonanövények, kapások zöldellnek.

A lakosság (6590 fő) egy része a helybeli tsz-ben gazdálkodik 1050 holdon, másrésze bányánál, vasútnál dolgozik. Egyéni terület 400 öl, igen nagy darabot művel az Állami Gazdaság.

A terület neveinek összegyűjtésénél figyelembe vettem a történeti adatokat, elbeszélők mondásait és számos forrásmunkát.

A HATÁR NEVEI

A település délkeleti részén terül el az *Aranyhegy* (helyi szóhasználatban

Aranyhegy) 1813 előtt *Hársashegy* néven ismerték. Akkor is erdővel borított vonulat volt. (a hegy, mint fogalom, általában magasabb kiemelkedésekre vonatkozik a terényei szóhasználatban. (A domb, vagy halom, megkülönböztetett értelemben fordul elő pl. *Akasztódomb, Kishalom*.) „Az erdőt 1813-ban kiirtották. Ettől kezdve a záporok a kopár domb meredek oldalát állandóan mosták, tarolták. Ilyenkor, egy-egy zápor után, bronz, cserép, sőt gyakran aranytárgyak is kerültek napfényre. Utóbbiakat eleinte a helybeli kereskedők olcsó pénzen vásárolták össze. A terényei palócok azonban csakhamar rájöttek, hogy érdemes a „kincsek” gyűjtése, igen jó jövedelmet jelent a számukra...” (Patay Pál: Nógrád megye régészeti emlékei. Bp. 1957.)

Kubinyi Ferenc a gyűjtésről így emlékszik meg: „A kereskedők, kivált aszszonyok, keresés közben imádkoznak, egyik kézben kapát, másikban olvasót tartván, gyakran azt vélné az ember, hogy búcsút járnak... az egész hegy pezseg a sokaságtól...” (Kubinyi Ferenc: Nógrád vármegyében fekvő Kis-Terene helység határában Hársas nevű hegyben található régiségekről.

Sas. 1933. 108. o.)

„1821-ben történt, hogy *Kubinyi Ferenc* Kisterenyén egy palóc legény szűrén egy bronz „boglári” pillantott meg. Éleslátása felismerte e tárgyban a régmúlt idők emlékét s ettől kezdve gyűjteni kezdte azokat a leleteket, amelyeket a kisterényiek az ottani Hársashegy oldalában igen szép számban találtak.

1832-ben *Kubinyi, Fehérvári Gáborral* együtt megindította a Hársason az első céltudatos ősrégészeti ásatását.” (Patay P. Nógrád megye régészeti emlékei. Bp. 1957. 13. o.)

Két helybeli tudósító így említi a hegy elnevezésére vonatkozó hagyományt: „Valamikor hánkolódott az az arany, a földet emelgette.” (Szilágyi Gábor és Lengyel László közlése.)

A hegy neve a köztudatban, mint *Aranyhegy* szerepel. A régi elnevezést csupán a hegy alatt elterülő un. *Hársas-alja* (Hársasallya) őrzi.

Az *Aranyhegy*hez fűződő babonás hiedelem még egyesek emlékezetében él. Azt tartották ugyanis, hogy a hegyben van egy pince, amely kincset rejt magában, és minden hetedik évben megnyitja ajtaját. Ilyenkor az ügyes ember

berohan a barlangba, s rengeteg kincset talál.

Valamikor itt épült az előzőekben említett Rákóczi kastély is. A határ délkeleti részén, az Aranyhegy lábánál van az un. *Akasztódomb*. A hagyomány szerint embert akasztottak itt valamikor. A nevéet tehát innen kapta. Ha ellenkező irányban haladunk, délnyugat felé meglátjuk az *Ábrahámhegy* szántóval és gyümölcsösével tarkított vonulatát. A szóhasználat itt már nem következetes. Csak dombról van szó, s a nép ajkán, mint hegy ismeretes. Nevét az egykori *Gyürky Ábrahám*tól, Gyürky Pál fiától örökölte.

Sokat emlegetett név a *Szénégető* is Kisterenyén. Javarészt kapás és gabonánövénnyel van beültetve. A név letkezéséről a Magyarország vármegyéi és városai c. kötet így számol be: „Az erdőben uralkodó fánemek (Kisterenyén) a bükk és a cser, melyeket 60 éves fordában kezelnek. Termékek: szerszám, épület, tűzifa és faszén.” (Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Bp. 1911. 598. o.) A szénégetés tehát szokásos foglalkozás volt, a helyet ezért Szénégetőnek nevezték el.

A határ nyugati területén helyezkedik el az a földdarab, mely mind a mai napig őrzi titkát, s amelyet a nép *Berhat*nak, mások *Berhát*nak neveznek. Gróf Gyürky Ábrahám tulajdona volt, aki elkártyázta a területet. Majd Solymosi hárról visszaváltotta. Tehát feltételezhetjük, hogy *Berhát* az eredeti neve. A báró egy bizonyos bérért váltotta vissza. A „*hat*” helyet bizonyosabb a „*hát*”. Ez pedig lehetséges, mert a terület egy dombháton helyezkedik el. Régi monda fűződik a község keleti részén lévő *Bálványkő*höz is. A monda szerint egy lány ebédet vitt apjának, és a levesből útközben megette a húst. Az apja ebéd közben azt mondja a lányának: *Lányom hol a hús?* — *Nem volt abban hús.* — mondja a lány. — *De bizony volt abban,* — válaszol az apa. — *Itt válljak bálvánnyá ha vót,* — bizonygatja a lány. És azonnal kőbálvánnyá vált. A kő, a Bálvány, azóta már elsüllyedt, csak a név maradt meg. A kő helyén szántó terül el.

Nyugatra, a Cserhát előnyúlványán a *Csente* hosszú dombháta helyezkedik el. Véleményem szerint a *csende* (rözsze) szóra vezethető vissza. (Színnyei József: Magyar Tájéztató.) Fás, erdős rész ma is található rajta. A község szántóterületének jórésze itt van.

Kisterenye legrégebb települése volt az azóta már csak névből emlegetett *Klapad* puszta. A helybeliek *Kalapátnak* hívják. Külön áll a falutól. Állításomat egy felkutatott adattal igazolom. A Magyarország vármegyéi és városai c. könyvből ez áll: „*István* (t. i. *Gyürky*), akit 1726-ban az egész *Kotyháza-pusztá* biztokába, továbbá *Sóshartyán* részeibe, 1742-ben *Kis-Terenyén* egy nemesi telek birtokába, továbbá *Vásáros-Terenyébe*, és *Kalapad-pusztá* egy részébe beiktattak.”

A puszta eltűnt, de területén gazdag termőföld virágzik. Sok név a területén található növényekről nyerte nevét. Így pl. a *Kásahegy*, mely *Temető* néven is ismeretes, a rajta található kásavirágról (Bajúszos fű, *Oryzopsis virescens*) kapta nevét. Vagy az *Árvalányhegy*) az Aranyhegy középső vonulatán, a sok rajta termő árvalányhajról. (Stipa pulcherrima.)

Ugyancsak történelmi időbe nyúlik vissza a *Kozma* határnév eredete is. Ma már inkább *Gyula* néven emlegetik. Valószínű a *Kozma* családdal van összefüggésben, amely 1770-ben *Kutasó* földbirtokosa volt. Sajnos nem tudjuk, hogy a terenyei határhoz volt-e köze. Mindenestre a *Gyürky* családból *György* birt *Kutasón* földesúri joggal. A *Gyürky* család viszont *Terenyén* is megtalálható.

Hasonló bizonytalanságot árul el a *Keszleje* (Keszlejei) elnevezés is. Az etimológiai tudnivalókat a X. század közepére vezethetjük vissza. Biborbanszületett Konstantin bizánci császár egyik művében felsorolja a magyar törzsek neveit. Ezek közül a *Nyék*, *Megyer*, *Kürt*, *Gyermat*, *Tarján*, *Jenő*, *Kér*, *Keszi* ma is élnek, mint helynevek.

Másik feltételezésem szerint az elnevezés 1227-ig nyúlik vissza. Ugyanis *Karancskeszi* a *Zách* család ősi fészke volt. A nemzetség tagjai közül *Kesze*, *Kázmér* és *Osl* fia *Vata* laktak itt. A határ elnevezése tehát a *Kesze* névre is visszavezethető. *Palóc* szótakeréssel a birtokos és a birtok egyaránt megkapják a személyragot. (pl. *Kezi feji*.) Ugyanígy *Keszi* eleji. A *Keszi* erdő elejét hívják így.

A *Kishalom* és *Nagyhalom* nevek problémája az egyik legnehezebb helytörténeti kérdés. A két domb lapos helyen látható, mely valószínűleg a pleistocén (dilluviális) kor szélhordta homokbukája.

Történelmi kutatások alapján a két halom letkezését nehéz lenne eldönteni, mivel semmi biztos adatunk nincs.

Honfoglaláskori temetkezési formulákat csetleg felhozhatnánk érvül, azonban a halmok mélyét kellene feltárni. Vezérek teteme felett emeltek jelentős nagyságú dombokat, már a honfoglalás korában is. (lásd Magyarország népeinek története c. kiállítást. Bp. Nemzeti Múzeum 1962.) Ebben az esetben a két domb mesterségesen keletkezett. A Kishalom rétegei viszont természetes képződésre vallanak. A halom szó használata viszont mesterséges keletkezésre utal. A terenyei ember az összehordott anyagra mondja hogy halom.

Bronzkori képződmény lehet a határ északi részén lévő *Prédikáló* (Prégyikáló) domb. A bronzkori telepések dombtetőn, vagy annak tövében laktak. A telepet megerősítették. Az erődítés formája az volt, hogy a kétoldalról völgygel közrefogott fensík végét egy természetes nyeret kihasználva, bástyaszerű sáncsal és előtte mély árokkal elvágták, valamint távolabb a dombtetőt egy arra merőleges másik sáncsal is elzárták.

A többi domb közül kiemelkedő szószékformájáról kapta nevét. Régészeti szempontból érdemes lenne a területtel foglalkozni. A salgótarjáni vasút mellett van az a hatalmas rét, mely valamikor a rajta buzogó sóforrásról kapta nevét, és Sósokútként szerepel a köztudatban. A forrás már nincs meg, és a legelő jellege is megszűnt. Ma kaszálóknak használják. A kút elnevezést tehát a forrásra is használja a terenyei gazda, amint azt az előbbi példa is mutatja.

Kalapat területének déli részén van egy kis darab, amelyet *Tobókának* neveznek. Földosztásnál a gazdaságiilag elégtelen földek helyett kiadott „tódás”. A „ka” kicsinyítő képzővel ellátott „tódáska”, helyi ejtéssel „tobóka” formában vált ismeretessé.

Egyes területeknek a környezete határozta meg nevét. Erre utal a *Fehéresallya* (Fehéresallya) elnevezés. A határ keleti részén terül el. Mészköves, kopár hegy határolja. Ezért Fehéres. Az alja szó általában egy-egy magaslati rész által határolt lapos területet jelent, közvetlenül a magaslat lábánál. *Pástnak*, vagy *Paskomnak* is hívják, mert valamikor libalegelő volt. (Pást-legelő.)

A *Kis- és Nagytekevölgy* (Tekevölgy) határnév gömöri tájszólásból eredhet: A két területet szántó és dombok határolják. Meredeken felfutó része a Kistekevölgybérc. Ezzel lehet összefüggésben az elnevezés is.

A gömöri szótárban gyakori a megteker, teker szó, ahol megtáncoltat, megcsikar értelemmel bír. A szekereknek itt is sokat kell tekergetni, kerülni, míg felérnek a tetőre. Így aztán a gazdaember fanyar ejtéssel, röviden tekének, (*tekerőnek*) hívta a területet.

Számos adatot lehetne még felsorolni, s a későbbiek folyamán meg is teszem. Amennyiben ez a néhány adat is hozzájárult a helynevek közelebbi megértéséhez, a munka már nem volt hiabavaló, s a hasznossági szempont mellé még kellemes perceket is szerzett.

VIDRÓCZKI SIRATÓ

Vontatottan..

The musical score consists of two staves of music in treble clef with a common time signature (C). The melody is written on a five-line staff. The lyrics are written below the notes in a handwritten style.

1) Nagy udvara van a holdnak, Nagy híre van Vidróczkynak.

1) Úgy folyik annak a híre, mint a patak folyó-vi-ze!

Nagy udvara van a holdnak,
nagy híre van Vidróczkynak.
Úgy folyik annak a híre,
mint a patak folyóvize!

A gazdagtól el-elvette,
a szegényt meg segítette.
Leste is a pandúr, zsandár,
Szilváson a babájándl.

Lengyend-pusztán, hogy mulatott,
eggyel összeszólalkozott.
Ellenségei oszt' megölték.
Zagyva-parton elföldelték.

Zagyva-partján odvas fűzfa,
gerlemadár zokog rajta.
Kesereg egy bús éneket.
a Vidróczky-sírja felett.

A PÓRULJÁRT SZÚZ

(BALLADA)

Az ivádi hegyek között
Egy szép leány pávát őrzött.
Arra mennek jövevények,
Három ifjú, szép legények.
— Hallod szép szúz, mire kérün
Zöld erdőbe jöjj el velünk!
Jöjj el velünk mulatságra,
Tisztességes barátságra.
— Ha magamat útnak veszem,
Hát a pávám hová teszem?
— Hajtsd a pávát a folyásra
Már nem bízhatt senki másra. —
Hogy beértek az erdőbe,
Leheverték a zöld fűre.
A szép szúz elbágyadt, ledőlt,
Mély álomba el is merült.
Felébredt a leány éjjélre,
Fülemile énekére.
— Hogy itthagytak virrasztásra,
Csúnya barmok prédájára!
Verje meg az Isten őket,
Engem ide vezetőket!
Lányok, lányok, szép szúz lányok,
Még ti ezt nem próbáltátok.
Úgy higgyetek a legénynek,
Hamis, álnok beszédjének.
Mert a legény leánycsaló;
Akasszák fel, Pesten alól!

